HATÁRTALAN RÉGÉSZET
ára: 890 Ft
előfizetve: 750 Ft
ARCHEOLÓGIAI MAGAZIN
III. évfolyam 3. szám - 2018
www.hatartalanregeszet.hu

- Ötzi, a tetovált „jégember”
- Tetoválás a görög–római ókorban
- A hagyományos japán tetoválás
- Tetovált szkíták

A tetoválás titokzatos története

Szkíta testékszerek

Az avarok megtérítéséről

Az antikvitás emlékei

• ARCHEOKALAND • BLOGOLÓ • INDIANA JONES ÉS BARÁTAI • KÉPREGÉNY •

HATÁRTALAN RÉGÉSZET – A MÓRA FERENC MÚZEUM RÉGÉSZETI MAGAZINJA 2018/3

Eddig megjelent lapszámaink:

Fizessen elő a következő lapszámokra!

Őskori erődök – középkori várak

Az emberi faj fennmaradásának egyik okaként a közösségként való együttműködésre szolgáló képességet szokták megnevezni a kutatók. Ugyanakkor már az őskor folyamán eljött az a pillanat is, amikor az együttműködő közösségek (vagy azok vezetői) meg kívánták védeni magukat más, rájuk (illetve szállásterületeikre, földjeikre, állatállományukra, egyéb javaikra stb.) veszélyt jelentő közösségektől. Mindez törvényszerűen az első megerősített vagy erődített települések, később önálló erősségek megszületéséhez vezetett. Olyan építmények voltak ezek, amelyek építéséhez széles körű összefogásra és együttműködésre volt szükség. Különösen a bronzkor időszakától kezdve Magyarország területén is sorra épültek az akkor még leginkább földből és fából készült erődítmények, melyeket újabb és újabb, az ókortól és különösen a középkortól kezdődően már többnyire kőből vagy más építőanyagokból készült építmények követtek. Ezek a gyakorta a tájat is átformáló izgalmas építmények máig sokak képzeletét gyújtják lángra. A *Határtalan Régészet* decemberi száma csokorba gyűjti azokat a friss kutatási eredményeket, melyeket a Kárpát-medencei őskori erősségek, római erődítmények, illetve kora középkori várak kutatásával kapcsolatban ért el a hazai régészeti kutatás.

Előfizetve a magazin 890 Ft helyett **csak 750 Ft**-ba kerül, ami évente mindössze 3.000 Ft!

Az éves előfizetés négy lapszámra vonatkozik, a befizetés banki átutalással lehetséges.

Számlatulajdonos neve: Móra Ferenc Múzeum

Számlaszám: 12067008-01374152- 00100004

A közlemény rovatban, kérjük, tüntesse fel: Határtalan Régészet, valamint nevét és címét.

Címünk: 6720 Szeged, Roosevelt tér 1–3.

E-mail: hatartalanreg@gmail.com

Telefonszám: +36-62-549-040

Határtalan Régészet
Régészeti ismeretterjesztő magazin

Megjelenik: negyedévente
Ára: 890 Ft
Előfizetésben: 750 Ft

Főszerkesztő, szerkesztőségvezető
Felföldi Szabolcs
Szerkesztőségi referens, szakmai koordinátor
Bácsmegi Gábor
Szerkesztő
Szilágyi Kata
Képszerkesztő
Berta Adrián
Olvasószerkesztő, korrektor
Széll Katalin
Grafika, nyomdai előkészítés
Magyar Milán (Móra Ferenc Múzeum)
Donka Gergely (Móra Ferenc Múzeum)

Szerkesztőség
Cím: 6720 Szeged, Roosevelt tér 1–3.
Telefon: +36-62-549-040
Fax: +36-62-549-049
E-mail: info@mfm.u-szeged.hu
A magazin hivatalos weboldala
www.hatartalanregeszet.hu
A magazin Facebook-oldala
www.facebook.com/hatartalan regeszet

Kiadja
Móra Ferenc Múzeum, 6720 Szeged, Roosevelt tér 1–3.
Felelős kiadó
Fogas Ottó igazgató

Nyomdai kivitelezés
Generál Nyomda Kft., 6728 Szeged, Kollégiumi út 11/h
Felelős vezető
Hunya Ágnes

Terjesztés
LAPKER Zrt. országos hálózatán keresztül,
Relay, Inmedio üzletekben, hipermarketekben és üzletláncokban,
kiemelt postahivatalokban
Terjesztés gondozása
HÍRVILÁG Press Kft.
Telefon/fax: + 36-1-411-0491
E-mail: hirvilag.press@hirvilagpress.com
Előfizetésben terjeszti
Magyar Posta Zrt. Hírlap Igazgatóság,
Postacím: 1900 Budapest
Előfizethető az ország bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél, valamint megrendelhető:
e-mailben a hirlapelofizetes@posta.hu címen
és telefonon a +36-80-444-444-es számon.
továbbá a szerkesztőségben:
e-mailben a hatartalanreg@gmail.com
és telefonon a +36-20-310-8707-es számon.
Észrevételeiket a +36-1- 767-8262-es számon jelenthetik be.
Éves előfizetési díj: 3.000 Ft

Hirdetéssel kapcsolatos információ
+36-20-221-9299
Terjesztéssel és előfizetéssel kapcsolatos információ
+36-20-310-8707

ISSN 2416-3074

A rejtelmes tetoválás

1769-ben a brit James Cook hajója, az *Endeavour* kikötött Tahiti szigetén. A hajón utazó Sir Joseph Banks természettudós jegyezte fel elsőként a helyi polinéz lakosság különös szokását, amely során a bőrük alá egy-egy hegyes tűvel felvitt, el nem tüntethető festéssel ékítették magukat. A britek az erre az eljárásra használt polinéz *tatau,* 'nyomot hagyni' kifejezést végül tattoo formában terjesztették el a világon. De nem csak a szó, hanem maga a technika, a tetoválás szokása is rohamosan terjedni kezdett. Ezzel kezdetét vette e különleges testmódosítás második – s egészen máig tartó – fénykora. Sokáig úgy vélték, hogy Európa csak ekkoriban ismerte meg a tetoválás szokását, s csak Ázsia bizonyos területein és csak viszonylag későn terjedt el a tetoválás szokása, azonban azóta a régészeti kutatások szerte a világon napvilágra hoztak olyan régészeti korú emberi maradványokat (zömmel mumifikált vagy véletlenszerűen mumifikálódott halottakat), melyek bőrén tetoválások látszódtak. Ma már nem csak azt tudjuk, hogy a tetoválásról még a középkor folyamán is voltak ismeretei az európaiaknak, részben a keresztes hadjáratoknak vagy Marco Polo útleírásának köszönhetően, de az Alpokban talált „jégember", Ötzi tetoválásai révén azt is tudjuk, hogy egy az öreg kontinensen is sok ezer éve gyakorolt szokásról van szó valójában. Az ókori egyiptomiaktól az Altáj-hegységben élő szkítákon és a vikingeken át egészen az észak-amerikai síkvidéki indiánokig és a középkori japánokig bezárólag számos kultúra élt és él ma is a tetoválás szokásával. Ezért most a tetoválás évezredes, rejtelmekkel teli történetének nyomába eredünk, bemutatva a titokzatos, sosem volt állatokat, rejtelmes ábrákat tartalmazó képek változásait, a különböző tetoválóeszközökön és módszereken át, kísérletet téve a tetoválás vallási, társadalmi és kulturális hátterének feltárására is.

Felföldi Szabolcs
Főszerkesztő

Borítón: A verh-kaldzsini 2. sírban talált tetovált férfi (fotó: Kirill Samurskiy)

Tartalom

2018. SZEPTEMBER

Címlapsztori 5

Tűvel, tüskével, kagylóval… – Keresztes Noémi Ninetta 5
Ötzi, a tetovált „jégember” – Bácsmegi Gábor 9
Tetoválás az ókori Egyiptomban – Győry Hedvig 15
Mi volt az arcukra írva? – Nagyillés János 23
A „ragadós” tetoválás – Németh György 27
Tetoválás a paziriki kultúrában – Natalia Polosmak 28
Volt-e tetoválásuk a viking kori skandinávoknak? – Kiss Máté 32
Marco Polo a tetoválásról – Felföldi Szabolcs 35
A hagyományos japán tetoválás – Bereczki Nóra 39
A fájdalmakkal átszőtt könyörgés – Nagy Imre 42

Kontextus 46

Tatau, e patu tiki – Antoni Judit 46
„A szépség ára” – Keresztes Noémi Ninetta 50
„Így torzítja el az anyai szeretet a gyermekeket a későbbi csaták kedvéért” – Miháczi-Pálfi Anett 55
A szkíták testfestésének emlékei – Ilon Gábor 59
„Mindenkinek vannak titkai” – Litauszki Zoltán – Keresztes Noémi Ninetta 61

Lelő-hely 66

Szkíta testékszerek Vas megyéből – Ilon Gábor 66

„Fegyvert, s vitézt” 68

Első világháborús magyar honvéd maradványai a przemyśli erődrendszernél – Polgár Balázs 68

Archeokaland 70

Százhalombattai tetoválások – Balpataki Katalin 70
„A régészeti könyvek kiadása szerelem” 74

Helló, tudomány! 78

Kísérletek az avarok megtérítésére – Pintér-Nagy Katalin 78
Régészek és az érdekvédelem – A Magyar Régész Szövetség 82
Az antikvitás emlékei egy elfeledett egyetemi gyűjteményben – Szebenyi Tamás – Gyurka Orsolya 84

Blogoló 87

Egy bronzkori tetoválóművész készlete? – Vicze Magdolna 87

Mizújs? 90

Rövid hírek… a világból – Bácsmegi Gábor 90

Indiana Jones és barátai 94

A téridő vándorai – Felföldi Szabolcs – Fekete Brigitta 94
Játék – Szilágyi Kata 96
Recept – Mákos zsemlyekása – Zay Orsolya 98

Tűvel, tüskével, kagylóval...

Ősi tetoválóeszközök és technikák

Keresztes Naómi Ninetta

Mielőtt Thomas Alva Edison 1876-ban feltalálta volna az elektromos tetoválógép ősét, az elektromos tollat (amit Samuel F. O'Reilly fejlesztett tovább, majd 1891-ben ő is szabadalmaztatta az első tényleges tetoválógépnek készített masinát), az emberek évezredeken keresztül használtak hagyományos eszközöket bőrük díszítésére. Az eljárás alapelve mindig azonos: a cél meghatározott alakban történő sérülések létrehozása a bőrben, amelybe festéket juttatva maradandó végeredményt kapunk, azaz magát a tetoválást. A módszer, az eszközök és a festékek azonban a mintákhoz hasonlóan igen nagy változatosságot mutatnak térben és időben egyaránt.

Maori arctetoválás (*ta moko*)

Tűvel, tüskével, kagylóval… Ősi tetoválóeszközök és technikák

A legkorábbi ismert európai tetoválást Ötzi viselte, akinek a jégbe fagyott testén összesen 61 apró jelet fedeztek fel. Az egyszerű, vonalakból és pontokból álló minták szénalapú tintával készültek. Sokkal később néhány ókori forrásban szó esik tetovált (vagy testfestést viselő) germánokról, keltákról és piktekről is. Az e népek esetében feljegyzett minták jellegzetes kék színét rézszármazékokkal kevert tintával érhették el.

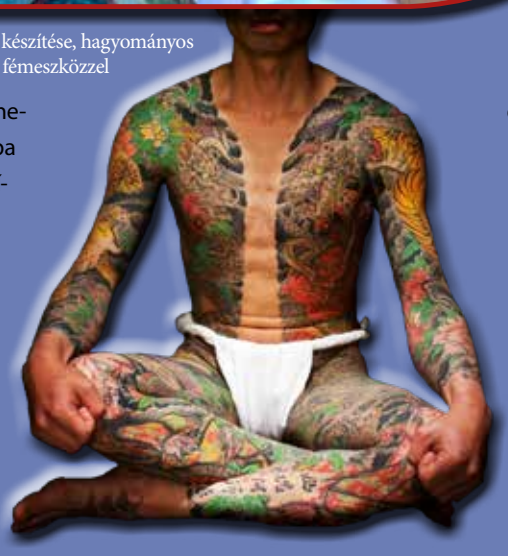
A tetoválás készítésénél nagyon fontos, hogy milyen mélyre kerül a bőrbe a tinta, az ideális kb. 3 mm. Ha ennél magasabban van, akkor kikopik, ha ennél mélyebben, akkor pedig szétfut és homályos lesz a végeredmény.

Japánban a tetoválást sokáig büntetésként alkalmazták, a bűnözéshez, alvilághoz kötötték, viszonylag későn fejlődött ki a ma ismert művészeti jellege. A gép nélküli eljárás neve *tebori*.

Japán tetoválás készítése, hagyományos technikával, de fémeszközzel

Ennek eszközei hasonlítanak a fafaragók szerszámaihoz, a tű, a véső és az egyedi *nara* tinta is. A 15–40 cm hosszú, bambuszból készült pálca végét lekerekítik, a kívánt vonalvastagság függvényében 1–24 hegyet szerelnek a végére, majd tintába mártják, és ezt a bőrbe szurkálva készítik el a mintát. A tetoválás készítése a modern eljárással ellentétben folyamatos, a mester nem emeli fel a tűt, és nem áll meg egy-egy vonal meghúzása után. Egy teljes testes tetoválás elkészítése akár öt év is lehet.

Teljes testes japán tetoválás

Kínában az ainu népcsoportban kizárólag a nők kiváltsága a tetoválás és a tetováló szakma is. Hagyományaik kb. 10.000 évre nyúlnak vissza, az utolsó bennszülött tetovált ainu asszony 1998-ban halt meg. Tetoválásnál egy ívelt végű, fanyelű, késszerű eszközzel ejtették a bőrön a bemetszéseket, amelyikbe kormot dörzsöltek festékként. A vért közben fapálcikára tekert kendőkkel törölték le. A képengéket fémből vagy élesre pattintott obszidiánból készítették. Az arc és nyak tetoválása nagyjából 4-5 napig tartott, a test többi részén további három évet vett igénybe.

A japán tetováló̲knak gyakran van művészneve, amiben általában szerepel a *hori* ('karcolni', 'vésni') szó. Kész munkáikat néha alá is írták.

Thaiföldön és Délkelet-Ázsia más országaiban fémcsöveket használtak tetoválásra. Ez az eljárás emlékeztet leginkább a modern tetoválógépek működésére. A sárgarézből készült csőbe egy vékony, hegyes fémrudat helyeztek. A festékbe mártott fémcsövet sokszor egymás után lenyomkodták, így a benne lévő tű juttatta be a festéket a bőrbe.

Továbblépve egy következő kontinensre, Egyiptomban szintén elterjedt a díszítő és óvó-védő célú tetoválások használata. Eleinte a fanyélre hegyes csontokat szereltek, később ezt felváltották a bronztűk, amelyekből mindig több került az eszköz végére, seprűszerűen elhelyezve. A tűk száma szinte mindig páratlan, ráadásul minden számhoz mágikus jelentést is társítottak. A körvonalakhoz kevesebb, a kitöltéshez több tűvel ellátott eszközt használtak. A tintát olajjal, vagy ritkábban vízzel elkevert koromból készítették.

Afrika belsőbb részein inkább hegtetoválásokat készítettek/készítenek, mert ez a sötétebb tónusú bőrön sokkal jobban látszik. Ritkábban azonban – például Mozambikban, a makonde törzsnél – előfordul a hegtetoválás színezése is: a szabályos mintát követő, késsel felhasított sebekbe szórnak szénalapú festékport.

A hagyományos technikával készített tetoválások leggazdagabb, ma is élő tárháza a polinéz szigetvilág. Az európaiak a polinéz szigetvilágban Szamoa szigetén találkoztak először tetoválással. Az eljárást ott *tatau*nak nevezik, valószínűleg ebből a szóból ered az összes európai nyelvben a tetoválás kifejezés.

A polinéz tetoválási technika közel kétezer éve változatlan, a mesterség apáról fiúra száll. A jellegzetes szamoai tetoválóeszköz, az *au* fésű alakú. A fapálcika végére merőlegesen teknőspáncél-darabkát rögzítenek, amelyre aztán fésű alakúra reszelt fogakat vagy csontokat erősítenek. A fésűk többféle méretben készültek, 5–60 fog is lehetett rajtuk. Az eszközt festékbe mártják, majd egy vastagabb fapálcával ütögetve készítik el a mintát. A festékhez kormot kevernek össze vízzel vagy kókuszolajjal. A mester mellett általában 5-6 segéd is dolgozik. Az egyikük a bőrt feszíti ki, valaki a festéket keveri, más a vért törölgeti, néhányan pedig az alany kezeit és lábait fogják le. Egy szamoai tetoválás akár a test 65%-át is fedheti, elkészítése legalább három hónap, gyógyulása pedig nagyjából egy év. Egy-egy elkészült rész után 2-3 nap pihenő jön, melyet „a vér napjainak" neveznek. Ilyenkor régen gyakori volt a láz és a gyulladás, amit banánlevelekkel próbáltak meg kezelni.

Tetoválás bambuszpálcára szerelt tűkkel

A kész szamoai tetoválás akár a test 65%-át is fedheti

A maorik Új-Zélandon egy másik technikával készítik hatalmas, bonyolult mintáikat. Tulajdonképpen a *ta moko* nem is tetoválás, mert legtöbbjük nem szurkálva, hanem csontvésővel készül. Felülete is eltér, a valódi *ta moko* nem sima, hanem vájatokat képez a bőrben. A vésőket főleg albatroszcsontokból faragták. Először szén és víz keverékével felrajzolják a kívánt mintát, majd felülről ütögetve vésik azt a bőrbe. A tinta eredetileg gyantás faszénből vagy olajjal kevert hamuból készült, de az európaiak megérkezésével elkezdték a puskaport is használni festékként, ami a fekete helyett mély szürkéskék színt eredményezett. A festéktartó tégelyeket nagy becsben tartották, úgy hitték abban lakik a harcos ereje, ezért ezek a családon belül öröklődtek. A fiatalok gyakorta kérték, hogy ugyanazt használják, mint egykor az apjuknál.

A Marquesas-szigetek harcosai rendelkeztek a polinéz szigetvilágban a legtöbb tetoválással. Minden megnyert csata után újabb mintákat készíttettek, s ha már nem volt hely, akkor egyszerűen a meglévők fölé, egy következő rétegbe vitték fel a rajzolatokat. Itt is a szamoai ütögetős technikát alkalmazták, de egyes fésűk feje emberi csontokból készült. A tetoválás elkészülte után emberáldozatokat mutattak be, az emberi csontokból pedig új eszközöket készítettek.

Észak-Amerikában számos indián törzs (pl. irokéz, huron, haida) tagjai viseltek tetoválást. A tűk készülhettek madár-, emlős- vagy halcsontokból és fogakból is. Használtak például kígyó-, aligátor-, farkas-, medve-, hód-, borz- és medvefogakat is. Máskor kihegyezett faeszközökkel vagy pattintott kőpengékkel dolgoztak. A festék alapanyaga általában vízzel elkevert korom volt. A kísérleti régészeti vizsgálatok során a felsoroltak közül a szarvascsont tűk bizonyultak a leghatékonyabbnak.

Az ainu arcminták eltűnésével jelenleg Dél-Amerika tekint vissza a leghosszabb folyamatosan élő tetoválómúltra a világon. Kb. 7000 évre visszamenőleg nyomon követhetők a kontinens tetoválóhagyományai. A művészek itt is zömében idős nők voltak, akik a kislányok arcát kaktusztüskékkel

A nagy fájdalom ellenére hatalmas szégyennek számított, ha valaki nem vállalta, vagy félbehagyta a tetoválást, utóbbi esetben élete végéig a szégyen jeleként kellett hordania a félkész mintát.

Ti növény – festékalapanyag, egyben varázserőt is tulajdonítottak neki

szurkálták fel a kívánt alakzatban. Máskor fapálcikák végére kötöztek két hegyes tüskét/tűt. Az tűket előre bemártották a nyállal összekevert koromból készült festékbe. Egy teljes arc- és felsőtest-tetoválás viszonylag gyorsan, 4-5 nap alatt lett kész.

Végül már csak az egyik legkülönlegesebb módszer maradt hátra, melyet az alaszkai eszkimók használtak. Tetoválásaikat gyakorlatilag varrták: a tűbe cérnát fűztek, majd kis közökkel átszurkálták a bőrt és a tintával erősen átitatott cérnát áthúzták a bőrfelszín alatt. A tűk eleinte kihegyezett csontból, később pedig acélból készültek. Semmi másra nem használták őket, nem is vették elő újra,

Haida indián tetoválóeszközök

Kukuidió, a tetoválófesték egyik közkedvelt alapanyaga

A maori arctetoválásokat néha olyan mélyre ütötték, hogy az arcüreg is átszakadt tőle.

A tintába kevert vizeletnek praktikus szerepe is volt: a magas ammóniatartalom megelőzi a fertőzést és gyorsítja a gyógyulást.

Egyes szigeteken a nők hasán lévő tetoválásokat minden szülés után újra átütötték. A vastag hegek övként ölelték körbe a derekat, ezáltal megakadályozták, hogy a bőr kinyúljon és később lógni kezdjen.

amíg a minta meg nem gyógyult. A cérnát rénszarvas- vagy bálnainakból nyerték. A festék fókaolaj lámpák alján felhalmozódott koromból készült. A tintát idős nők vizeletével hígították, aminek mágikus szerepet tulajdonítottak, mivel hitük szerint a lélek székhelye a húgyhólyag.

Az ember tehát az összes lakott földrészen megtalálta a módot bőrének díszítésére; s ehhez a legkülönfélébb eszközöket és technikákat alkalmazta. Hosszú és fájdalmas út vezetett azonban a fapálcikáktól és a fésűktől a modern tetoválógépekig. Ha tehát legközelebb egy tetoválószalonban valaki arra gondolna, hogy milyen fájdalmas dolog is a tetoválás, jusson eszébe, hogy korábban hogyan is történt volna ugyanez!

Ütögetős eljárással készülő tetoválás (Polinézia)

BÁCSMEGI GÁBOR

ÖTZI, A TETOVÁLT „JÉGEMBER"

1991. szeptember 19-én a nürnbergi hegymászó házaspár, Erika és Helmut Simon az Alpokban található Ötz-völgyben letévedt egy hegyi ösvényről, és egy meztelen férfi holttestére bukkant, kb. 3200 méteres magasságban. A mumifikálódott test egy olvadó jéggel borított bevágásban feküdt. A házaspár elbeszélése alapján hamarosan két másik alpinista is felkereste a helyszínt, és a környéket átvizsgálva egy igen régi, jégcsákánynak tűnő eszközt találtak. A rendőrséget csak ezután értesítették. Először azt hitték, hogy egy, az 1940-es években eltűnt hegymászó maradványait találták meg, azonban a leletek tüzetesebb vizsgálata kiderítette, hogy jóval régebbiek lehetnek a maradványok. Magát a testet szeptember 23-án szabadították ki a jég fogságából, helyenként igen durvának nevezhető módszerekkel.

Erika és Helmut Simon, Ötzi megtalálói

A környék alaposabb kutatása során előkerültek az időközben a völgyről „Ötzinek” elkeresztelt férfi ruhái és eszközei is. Ekkor már világossá vált, hogy valamikor az őskorban veszthette életét a férfi. Ezt később a radiokarbon-vizsgálatok alá is támasztották: az eredmények szerint kb. 5300 éve élhetett Ötzi.

Már a jégbe fagyott, mumifikálódott test megtalálói számára is feltűntek a bőrén látható tetoválások, amelyek híre futótűzszerűen terjedt el. Ez azonban nem is meglepő, hiszen Ötzi tetoválásai révén sok ezer évvel korábbra tolódott az első ismert tetoválás elkészítésének időpontja, mint ahogyan azt korábban sejteni lehetett.

A globális felmelegedés miatt visszahúzódó gleccserek régészeti kutatása során, főként a skandináv országokban, régészeti leletek százai kerülnek elő, melyek közül a legizgalmasabbak a szerves anyagból készített tárgyak, ruhaneműk. Nem egy lelet a bronzkorból és a vaskorból származik.

A zömmel 0,7 cm-től egészen 4 cm-ig terjedő hosszúságú párhuzamos vonalakból álló mintát legtöbbször kettes, hármas vagy négyes sorokba rendezte az egykori tetoválómester. A jobb térden és a bal Achilles-ín környékén azonban kereszt alakú mintákat is meg lehet figyelni. Eddig összesen 61 tetoválást találtak Ötzi bőrén, melyek közül csak a legújabban felfedezett minta található a törzs mellső részén, a legtöbb tetoválás ugyanis a hát alsó szakaszán és a lábakon figyelhető meg.

A vizsgálatokat azonban nagyban nehezíti, hogy a múmia bőre az idők folyamán sötétebbé vált, így már jóval nehezebb szabad szemmel észrevenni a tetoválásokat. Az Ötzi-intézetet irányító Albert Zink vezette

Dél-tiroli hegymászók, Hans Kammerlander és Reinhold Messner tanakodnak a jégbe fagyott Ötzi felett

A múmia kiemelése

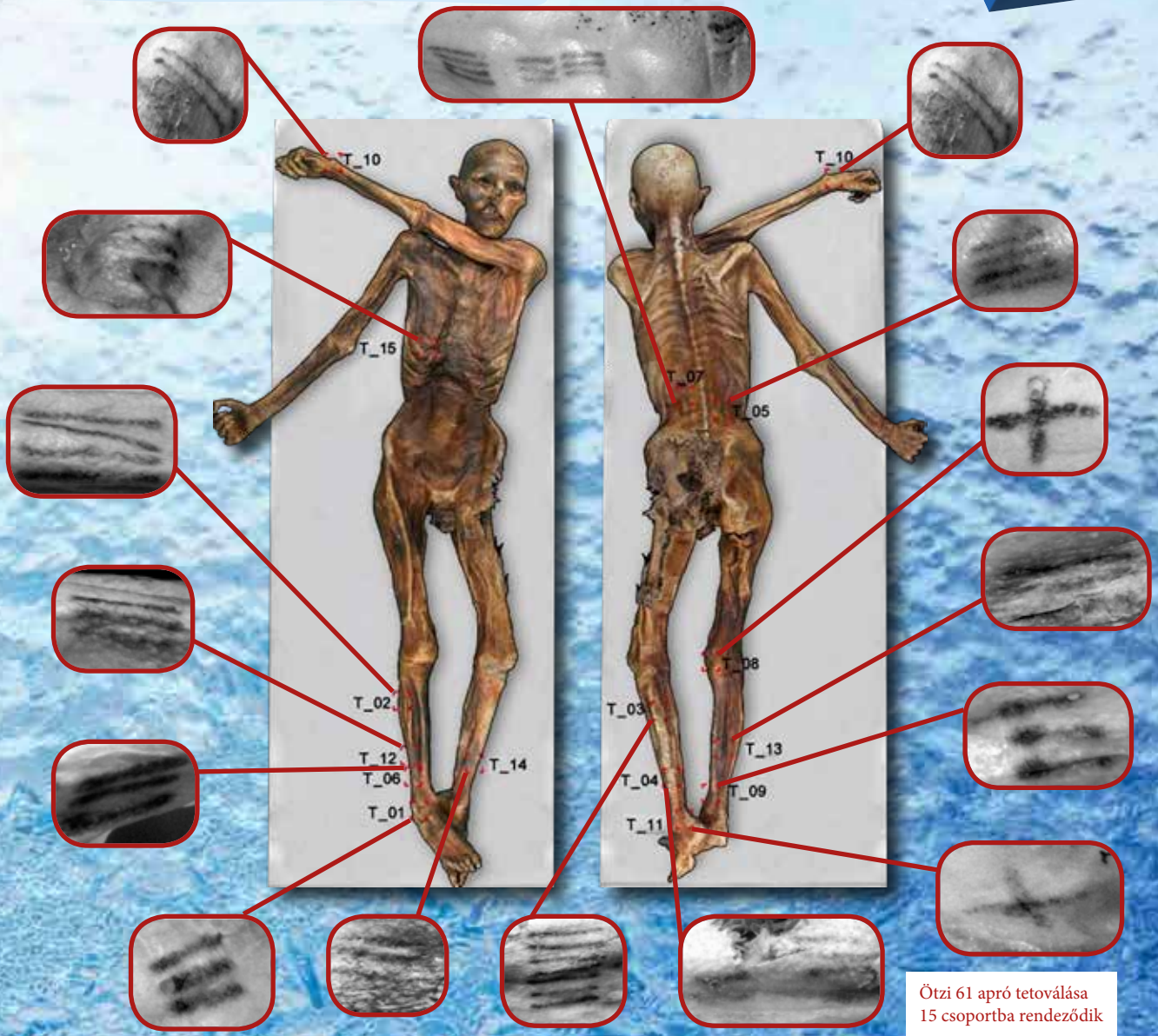
kutatócsoport éppen ezért a festményeknél alkalmazott, különleges lencsékkel ellátott kamerát használt, ami a fény eltérő hullámhosszán működik. Ennek a kamerának a segítségével sikerült legutóbb azonosítani a bordák közelében található, korábban észrevétlenül maradt mintát.

Az őskori tetováló valamilyen hegyes szerszámmal, valószínűleg csonttűvel ejtett bemetszéseket a bőrön, melyekbe gyógynövényekkel kevert faszenet juttatott. Mind a gyógynövények használata, mind a tetoválások helye felveti azt a lehetőséget, hogy a tetoválások valamilyen terápiás céllal készülhettek. A legtöbb ábra az alsó háti szakasz és az ízületek környékén figyelhető meg, valószínűleg ezeken a helyeken Ötzinek komolyabb fájdalmai lehettek. Albert Zink azt sem zárja ki, hogy a térdeken és a bokákon talált jelek a hegyi terepen történt rengeteg gyaloglás miatti lábfájdalmakkal lehetnek összefüggésben. Az újonnan felfedezett bordatetoválás ugyan nem az ízületek közelében található, azonban nem zárható ki, hogy valamilyen sugárzó, nem ízületi eredetű fájdalom miatt kerülhettek a jelek a mellkasra. Felmerül a gyanú, hogy a test vizsgálatakor megfigyelt epekő, érelmeszesedés, illetve a belekben talált ostorférgek is akár olyan fizikai fájdalmat okozhattak, ami miatt erre a gyógymódra esett a választás.

Természetesen e fizikai problémák csak az egyik lehetséges magyarázatot biztosítják a tetoválásokra, azonban akár egyéb, előttünk ismeretlen oka(i) is lehet(tek) a testdíszítés ezen formájának.

Azt sem tudjuk egyelőre megmondani, hogy a korabeli Európában mennyire volt egyébként általános szokás a tetoválás. Talán néhány újabb, hasonlóan szerencsés lelet segít majd ezt a kérdést megválaszolni.

Ötzi a halálakor korántsem volt tehát egészséges. A fent említett problémák mellett súlyos koszorúér-meszesedésben szenvedett, de Lyme-kóros és laktózérzékeny is volt.

Ötzi 61 apró tetoválása 15 csoportba rendeződik

A jégbe fagyott múmia

A korszerű vizsgálatoknak köszönhetően mára egyébként nagyjából sikerült rekonstruálni Ötzi utolsó napjait is. A gyomrában talált polleneknek köszönhetően nemcsak az évszakot lehet meghatározni (késő tavasz – kora nyár), hanem mozgásának irányát is, ugyanis eltérő magasságban honos növények virágporait is azonosítani lehetett a mintákban. Az eredmények szerint Ötzi halála előtt kb. 33 órával, mintegy 2500 méteres magasságban evett egyet, majd lement a völgybe. Itt kb. 24 órával a halála előtt összetűzésbe keveredett valakikkel, amire legfeltűnőbben a jobb kezén látható, csontig hatoló vágás utal. Több kisebb, tipikus védekezési sebnek aposztrofálható sérülés is megfigyelhető a kezein. A nagy, vágott seb gyógyulásnak indult, innen lehet következtetni az időpontra. Valószínűleg a konfliktusból győztesen került ki, hiszen a kézfejen található sebesülés, illetve a később szerzett, talán a halálát okozó seb kivételével nem található a testen egyéb sérülés.

Az összecsapás után valószínűleg egy kicsit javított a pattintott kőeszközein is, amik komoly használat nyomait mutatják. Majd eztán visszament a hegyre, és a halála előtt még elfogyasztotta kőszáli-kecske-húsból, egyszemű búza (alakor) lisztjéből készült lepényből és valamilyen zsiradékból (szalonna vagy sajt) álló menüjét. Nem sokkal utolsó étkezése után hátulról, kb. 30 méterről, egy pattintott kőhegyű nyílvesszővel azonban vállon lőtték. Arról megoszlanak a vélemények, hogy mennyire volt halálos a lövés. Egyes vélemények szerint az artériáját szétroncsolva ez okozhatta a halálát. Más vélemények szerint azonban nem volt halálos a lövés, Ötzi még el tudott menekülni, elbújt egy mélyedésben, és végül egy hóviharban fagyott meg.

Ötzi egyébként valószínűleg több emberrel küzdhetett, ugyanis tőrén, illetve ruháján több, különböző embertől származó vérnyomot találtak.

A jégbe fagyott múmia a kiemelés előtt

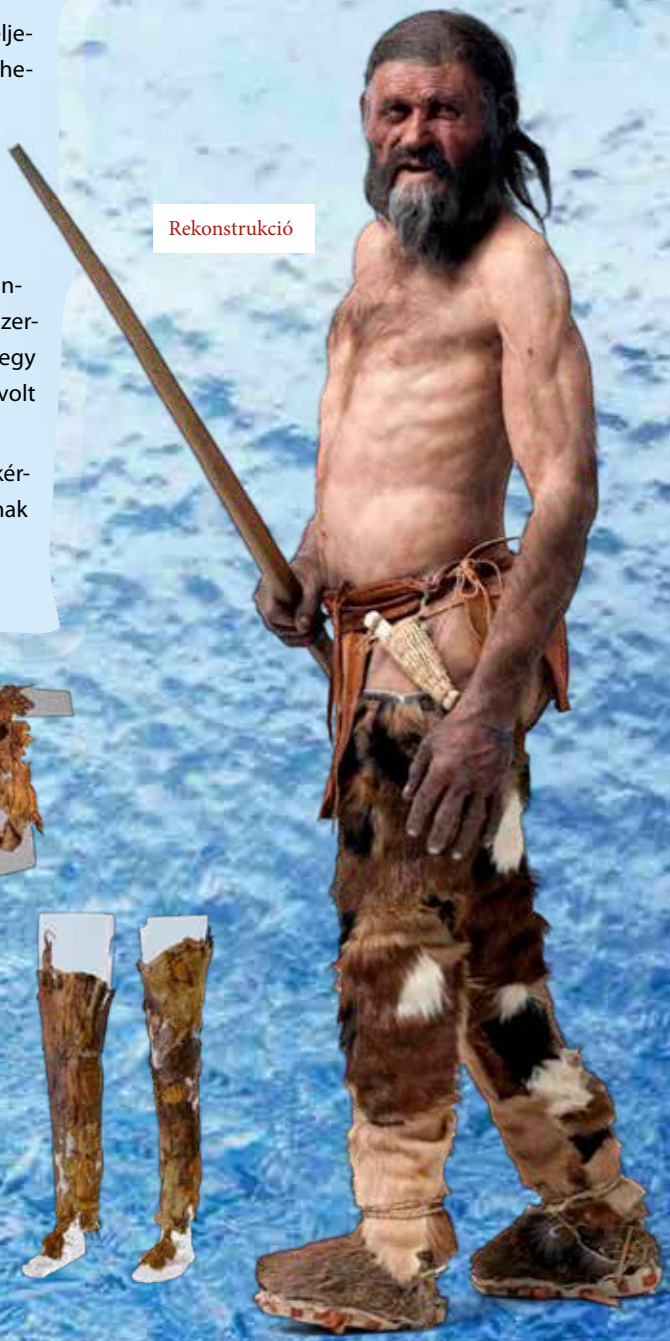

Ötzi fejfedője medvebőrből, kabátja többféle kecskebőrből, cipőjének talpa medve-, míg felső része szarvasbőrből készült. 180 cm magas tiszafa íja, a hozzá tartozó néhány nyílvesszővel együtt is előkerült. Egy bőrerszényben tartalék nyílhegyeket, élesítő eszközöket és taplót tartott. Favázú hátizsákja és nyírfakéreg edénye is vele volt az utolsó útján.

Az Ötzinél talált eszközök

A halála kapcsán azonban néhány dolog még nem teljesen világos. Az egyik, hogy milyen konfliktusba keveredhetett és vajon kikkel. Idegen volt-e, akit a helybeliek nem láttak szívesen? Egy másik érdekes dolog, hogy miért nem vitték el a rézből készült baltáját. Maga a rézbalta 99%-os tisztaságú rézből készült, és igazán értékes lehetett abban az időszakban. Ez alapján akár arra is gondolhatunk, hogy Ötzi tekintélyes ember lehetett, azonban a többi eszköze ellentmondani látszik ennek. A törött hegyű tőr kivételével az összes szerszáma ugyanis a használhatatlanság határán mozgott, ami egy tekintélyes embernél szokatlanul hat. Talán épp a rézbalta volt a konfliktus forrása?

Bár Ötzi életével és halálával kapcsolatban egyre több kérdésre kapunk választ, sajnos halálának indítéka és gyilkosának kiléte valószínűleg örökre rejtve marad előttünk.

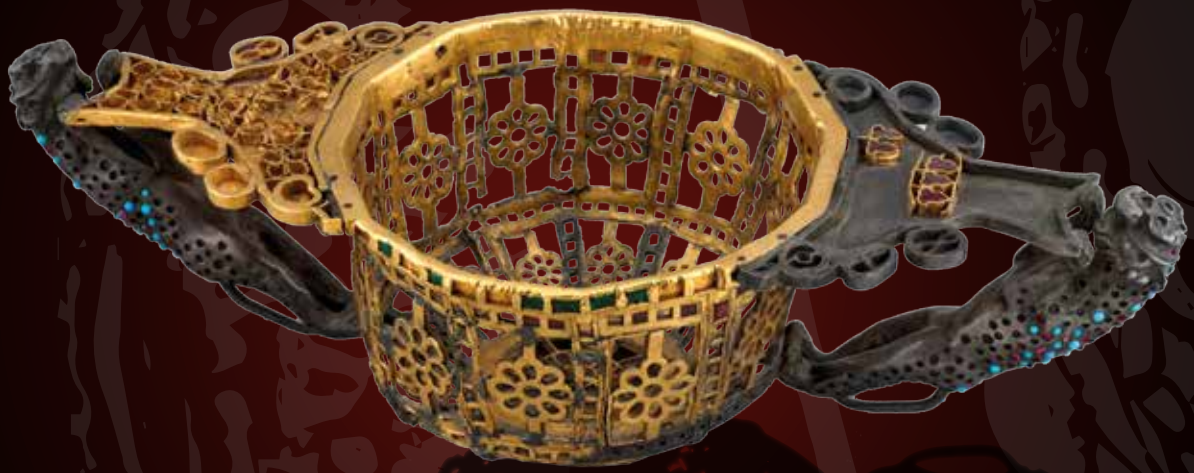
Rekonstrukció

Ötzi utoljára viselt ruhái

Ősi arany- és ezüstkincsek

2018. | 2019.
07.18. | 01.20.

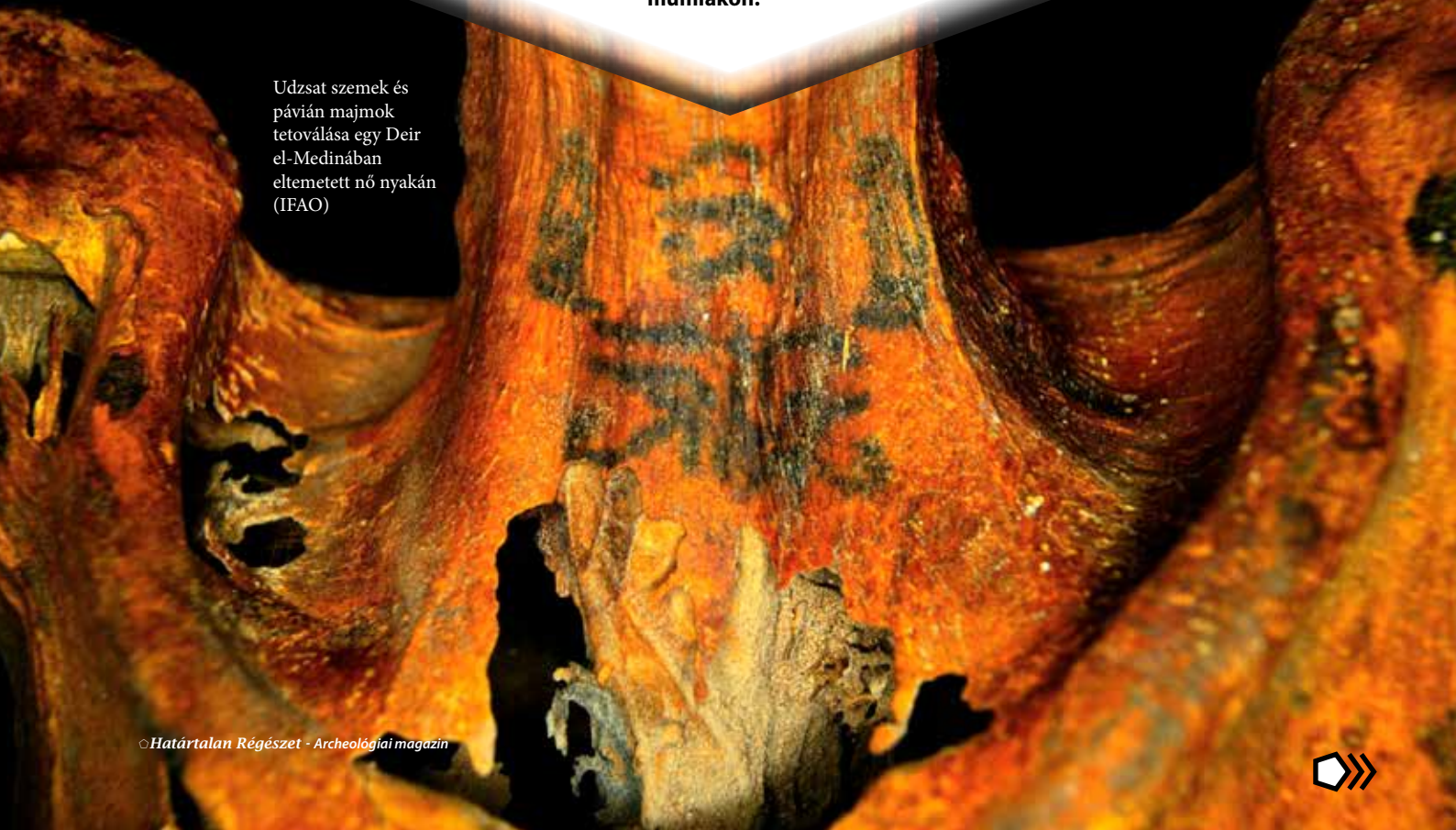
Fekete ház, Szeged Somogyi utca 13.

Móra Ferenc Múzeum Szeged

Tetoválás az ókori Egyiptomban

Győry Hedvig

Az ókori egyiptomi kultúra egyik fontos jellemzője volt az esztétikum és a praktikum összekapcsolása. Jól mutatja ezt a *nofer* szó, melyet a „szép, jó, tökéletes, befejezett" jelentésekkel egyaránt használtak. Ha megnézzük az ókori egyiptomi ábrázolásokat, valóban jól megfogható a szépre való törekvés nemcsak a művészetben, de a hétköznapi élet tárgyain is. Az emberek sem hanyagolták el magukat, szépen felöltözve, még a szemüket is kifestve ábrázolták őket, a sírokban pedig bőségesen megtalálni az erre szolgáló, *meszdemet* néven ismert, kénes alapú szemfestéket tároló kicsi *kohl* edényeket. Elsősorban női múmiákon pedig tetoválás nyomait is kimutatták már. Felmerül a kérdés, vajon ez is a szépségideálhoz, a divathoz tartozott, amiért ma is sokan viselnek tetoválást, vagy más indokolta jelenlétét. A kérdés eldöntéséhez érdemes végigtekinteni a tetovált múmiákon.

Udzsat szemek és pávián majmok tetoválása egy Deir el-Medinában eltemetett nő nyakán (IFAO)

Tetoválás az ókori Egyiptomban

A múmiakutatás már a kezdetek kezdetén felfigyelt a teljes élethosszig tartó testfestés jelenségére, de csak csekély számú múmián tűnt fel, és keveset is foglalkoztak vele. Mivel úgy tűnt, hogy csak a nők viselték az ókori Egyiptomban, mégpedig jellemzően táncosok, zenészek hasát, combját díszítették ezek az ábrázolások, és a motívumok között Bész isten alakja is feltűnt, sokan úgy gondolták, hogy csak a szexuális szolgáltatásokat végző személyek viselték ezeket. De az is felmerült, hogy

Gebelein A (British Museum)

Terápiás céllal még ma is készülnek tetoválások, Togóban például ez általánosan elterjedt alternatív gyógymód.

nőgyógyászati betegségek vagy krónikus kismedencei hashártyagyulladás ellen szolgált védelemül.

A nyugati világban a polinéz és japán tetoválás hatására az 1970-es évektől ismét egyre népszerűbb lett a tetoválás, és ezért egyre inkább a régészek érdeklődésének is a homlokterébe került. Így derült ki például, hogy a British Museumban, az egyiptomi kiállítás 64. termében majd száz éve, a látogatók milliói által megtekintett 18–21 éves férfi is tetovált jeleket visel a jobb felkarján. Mindezt többek között infravörös vizsgálatokkal sikerült kimutatni. Az elmosódott sötét foltokat a bőrön ugyan szabad szemmel is észre lehetett venni, de tényleges alakjukra csak az alapos vizsgálat után derült fény: két egymás alá rajzolt, a test felé néző, szarvakkal ábrázolt patást lehet kivenni. Feltehetően őstulkot és sörényes juhot örökítettek meg pontszúrásos technikával. A vizsgálatok alapján úgy tűnik, a sötét festéket a bőr alsó, irha rétegébe jutatták be. A tetoválás erős profilja alapján szén alapú pigmentre gyanakodnak – ennek tudományos vizsgálata azonban még nem történt meg.

A kutatás a British Museum további hat, Gebeleinből származó múmiájára is kiterjedt. Ezek alapján biztosan megállapítható, hogy legalább még egy gebeleini személy viselt közülük tetoválást. Őt a „gebeleini nőnek" nevezik, és a jobb felkarján kívül neki a vállán és a hasán is felfedezhetők tetoválási nyomok. Ez utóbbi mintázata a testhelyzet miatt kérdéses, a többi alakja egyértelmű: derékszögben behajló vonal a karon és négy S forma egymással párhuzamosan elhelyezve a vállon. A férfiéhoz hasonlóan ezek jól látható helyen vannak, tehát meglétük még az elhunytak életében mindenki számára nyilvánvaló volt. A pigment és a technika szintén egyezőnek tűnik. A tetovált motívumok értelmezésében a férfi figurális ábrázolása egyértelműbbnek tűnik: ezen olyan állatok szerepelnek, melyekhez hasonló motívumok az edényekbe vésett mesterjelek, az elefántcsont faragványok, sziklarajzok és a paletták mintái között gyakran tűnnek fel Kr. e. 3400 és 3200 között. Tekintve, hogy ez Egyiptomban még az írott történelem előtti időszak, csak következtetni tudunk korabeli értelmezésükre. A bika az erő, a férfiasság szimbóluma volt, magát a fáraót is „erős bikának" nevezték később, az állat a korabeli palettákon is a győztes pózában jelenik meg, így valamiféle erő vagy hatalom jutott rajta keresztül kifejezésre. Tekintve, hogy az igen ritkán ábrázolt gyapjas juh később a sivatagi jelenetek eleme, kérdéses, hogy milyen szimbolikus jelentést

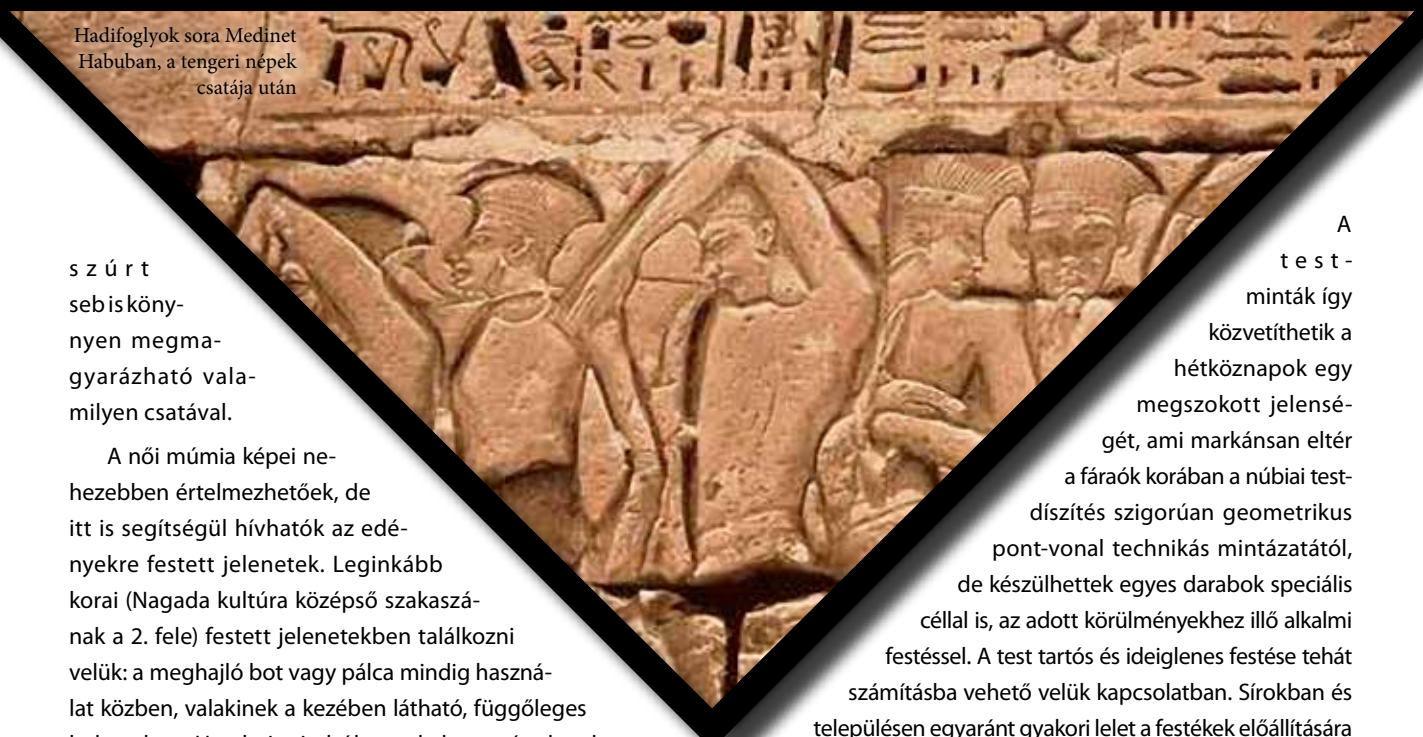
Gebelein A (British Museum)

hordozhatott ekkoriban. Feltehetően valamilyen tulajdonsága miatt választották ki: rendkívül fürge, ügyesen elmenekül üldözője elől, minden testrésze felhasználható…

A két állat kicsit egymásba csúszik, és a vonalak telítettségének a különbsége alapján feltételezhető, hogy különböző időben kerültek az ifjú karjára – esetleg valamilyen hősi tett emlékeként. A vizsgálatot végző csapat feltételezése szerint ugyanis harci erényekre utalhatnak. Az országegyesítés korszakában járunk, amikor a Nílus-völgy különböző csoportjai gyakran kerültek egymással összetűzésbe, tehát a harci erények igen nagy becsben álltak, másrészt a férfi hátán megfigyelhető szúrt seb is könnyen megmagyarázható valamilyen csatával.

Gebelein A – karján a tetoválás fehér karikával jelezve

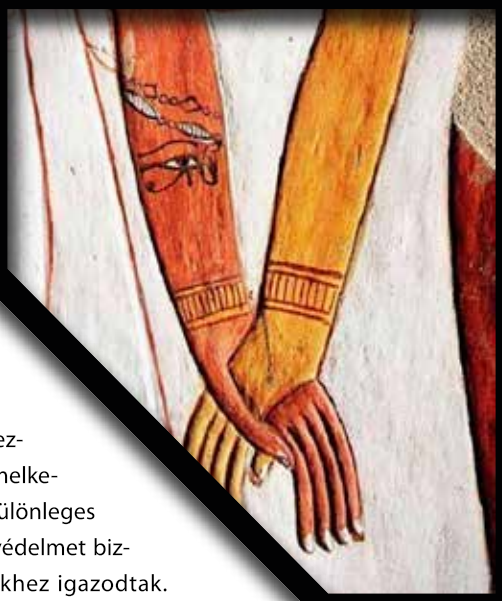
Hadifoglyok sora Medinet Habuban, a tengeri népek csatája után

A női múmia képei nehezebben értelmezhetőek, de itt is segítségül hívhatók az edényekre festett jelenetek. Leginkább korai (Nagada kultúra középső szakaszának a 2. fele) festett jelenetekben találkozni velük: a meghajló bot vagy pálca mindig használat közben, valakinek a kezében látható, függőleges helyzetben. Hatalmi szimbólumnak, bumeránghoz hasonlóan működő dobópálcának vagy éppen csattogtatónak is értelmezik. Annyi biztosnak tűnik, hogy valamilyen rítushoz kötődik. Ezért is feltételezik a vizsgálatot végző kutatók, hogy a jobb karra tetovált minta egy tényleges eszköz jelzésére szolgált. Minthogy folyamatosan szükség volt rá, a nő ezt a rítust rendszeresen végezte. Párhuzamot azonban csak jóval későbbi időből lehet hozni: egy ramesszida kori (Kr. e. 1186–1069) nő jobb karján *szisztrum*nyelet [a *szisztrum* egy egyiptomi csörgő hangszer – a szerk.] ábrázoló tetoválást találtak. Elhelyezése alapján mozgás közben úgy nézhetett ki, mintha folyamatosan rázná a hangszert. A gebeleini nő vállán található mintázathoz hasonló együttes szintén előfordul a vázajeleneteken, önállóan elhelyezve a térben. Értelmezésére több kísérletet is tettek; egyelőre annyi tűnik bizonyosnak, hogy a rituális cselekmény valamilyen vonatkozását emeli ki, ám kérdéses, ez mennyire volt specifikus.

A testminták így közvetíthetik a hétköznapok egy megszokott jelenségét, ami markánsan eltér a fáraók korában a núbiai testdíszítés szigorúan geometrikus pont-vonal technikás mintázatától, de készülhettek egyes darabok speciális céllal is, az adott körülményekhez illő alkalmi festéssel. A test tartós és ideiglenes festése tehát számításba vehető velük kapcsolatban. Sírokban és településen egyaránt gyakori lelet a festékek előállítására szolgáló paletta és őrlőkő, de malachit-, galenit- és okkermaradványok is bőségesen fellelhetők, és testfestésre történő széleskörű felhasználásuk lehetőségének semmi sem mond ellent. A festékek tetoválásra történő felhasználása is biztosnak tekinthető a már említett múmiák és talán néhány eszköz alapján is.

Részlet a Deir el-Medinában élt nő kartetoválásából

Udzsat szemet ábrázoló tetoválás egyiptomi falfestményen

A leletek ismeretében feltételezik, hogy mivel a tetoválás ekkoriban jól látható helyen helyezkedett el, társadalmi helyzetet, kiemelkedő tetteket, rítusokon való részvételt, különleges mágikus/vallási ismereteket jelzett, vagy védelmet biztosított, és a testre tetovált elemek a nemekhez igazodtak. Alkalmazásukra feltehetően speciális körülmények között került sor, és erre szakosodott személyek végezték.

Kora dinasztikus kor és Óbirodalom

Jelen ismereteink alapján nem tudunk a tetoválás alkalmazására ebből az időszakból konkrét példát találni, viszont a Kafr Hassan Dawoodban feltárt 1. dinasztiabeli temető 1027. számú sírja egy ötdarabos réz áregyüttest szolgáltatott. Bár maga a sír bolygatott volt, a zsugorított helyzetben eltemetett nő csontváza bolygatatlan maradt. Két finom kerámiát és kőgyöngyöket találtak mellette, valamint öt darab 7,5 cm hosszú rézrudacskát és négy kovakő pengét. Legalább három rudat körbetekertek és összekötöttek. A rudacskák száma, alakja, kontextusa alapján felmerült, hogy tetoválóeszközök voltak.

Sir Flinders Petrie, a világhírű angol régész az abüdoszi királyi temetőben fanyélbe erősített mikrolit tűkészletet talált, amiről néprajzi párhuzamok alapján szintén feltételezte, hogy tetoválóeszköz volt. A festékanyagot ilyen eszközöknél a szúrás után dörzsölik be a bőrbe. De a korszak más sírjaiban is gyakran kerülnek elő árak, pigmentmaradványok és olyan eszközök, amik a tetoválás előkészítésére szolgálhattak. A rézből és csontból készült árak kifejezetten jellemzők a kortárs núbiai A-csoport női temetkezéseire is. Kísérleti régészeti kutatások bizonyítják, hogy a megfelelően polírozott csontárak éppen olyan hatékonyak, mint a fémek. Az ár női sírokban való széleskörű elterjedését figyelembe véve elképzelhető, hogy a tetoválás jóval gyakoribb volt, mint az embertani anyag alapján ma látjuk, és az sem kizárt, hogy kezdetben még férfiak esetében is alkalmazták, hiszen a Nagada-kultúra és a fáraókori kultúra szervesen összefonódik.

Felmerült az is, hogy az 1–2. dinasztia korából származó elefántcsont táblácskákon néha látható álló és térdelő ember jelenete nem egy általánosan feltételezett emberáldozatot örökít meg, hanem az alattvaló megjelelölését jelezné, ami a testfestés valamilyen formája lenne. Mivel azonban a korabeli embertani anyagban eddig még nem publikáltak se férfi, se női tetoválást, mindez csak következtetés. Később viszont egyértelműen tetováltak, de ismereteink szerint csak a nőknél, így nagyon valószínű a szokás csak női nemhez kötött továbbélése. Egyelőre még rejtély, mi okozta a tetoválás kiszorulását a férfiak életéből.

Középbirodalom

Talán a legismertebb tetovált személy az ókori Egyiptomból a Deir el-Bahariban eltemetett Amunet. Az országot újraegyesítő Mentuhotep fáraó udvarában élt, a „királyi ékszer" címet viselte, és Hathor papnője volt. Sírjában fakoporsóba helyezve találták meg 1891-ben. Múmiáját a Kairói Múzeumba szállították. A gyöngyláncok mellett menattal ellátott nyakláncot, több gyűrűt és karkötőket is viselt a múmiapólya alatt. Bal vállán és a mellén két pontsoros, jobb alkarján kb. 9 soros tetoválással látták el. Mivel a bal oldalán fekszik, kérdéses, hogy a bal karját is díszítették-e. Törzsének a tetoválása viszont jól látható: a köldök fölött többsoros pont-vonalat négyzetbe rendeztek, és felette egy keskenyebb téglalapformát alakítottak ki. A köldök alatt ugyanígy hatsoros ív halad át a hasán a medencénél, és további vonalak az ágyék felett, majd ezek végpontjaiban futnak össze hatalmas száj képzetét keltve. Végül a jobb combján több rombusz alakú minta együttese

látható. Mindezek a pontok és vonalak sötétkék színűek. Az ágyéknál 3 egymással párhuzamosan futó, vízszintes vonal egészíti ki az együttest. A sírból származó és magát Amunetet ábrázoló domborművön azonban a tetoválásnak nincs nyoma.

Szintén a Mentuhotep-templom körzetében a 23. és 26. aknából került elő két egymással szinte azonosan tetovált női múmia a Metropolitan Museum 1923-as ásatásán. Egyikükről egy felvételt is publikáltak. Mellükön, hasukon, karjukon, lábukon és lábfejükön hálóra emlékeztető, rombuszokból álló, pontozott sötétkék minta fut keresztül. Az ágyék felett egyenes vonal domborodott ki, aminek vizsgálatakor megállapították, hogy szándékosan létrehozott, csak a bőrt érintő vágással kialakított hegesedésről van szó. A bőrmintázat alapján feltételezik, hogy a szerelem és anyaság védelmező istennőjének, Hathornak a táncosnői voltak, és különböző életszakaszokban, folyamatosan bővülő mértékben került a tetoválás a testükre.

A sötétkék festékanyag a kortárs núbiai C-csoport múmiáin is megfigyelhető, de ott az arcot és a kezet is tetoválták, így felmerült, hogy az itt talált múmiák tartós testfestése kapcsolatban állhat a núbiai C-csoport szokásával, és egy, a Mentuhotep udvarában kialakult divatot tükröz.

A hangsúlyos hasi díszítés és a Hathor-papnői funkció alapján feltételezik, hogy a tetoválások – a núbiai szokáshoz hasonlóan – a fiziológiai változásokkal, termékenységgel, szexualitással állhattak kapcsolatban. Ezt megerősíteni látszik egy láb nélkül ábrázolt fajansz női szoborcsoport is. Ezeknek a termékenységszobroknak a többsége a Hathorra jellemző hosszú frizurával tűnik fel, és csupasz testükre az anatómiai és egyéb részleteket fekete színnel festették fel. A többség Thébából származik, és házi oltár környékén találták, ahol feltételezik, hogy a család továbbélésével állnak kapcsolatban, vagy férfi és női sírokban kerültek elő. Ez utóbbi helyen a túlvilági újjászületéssel hozzák őket kapcsolatba.

A figurák karjukon, combjokon és hasukon gyakran viselnek rombuszmintát, akár egész hálóvá alakítva, és előfordul a vízszintes vonal is az ágyék felett. Az íjász Neferhotep sírjában talált figura díszítése pontosan idézi a két névtelen Deir el-Baharban talált múmia mintázatát. A háromszögek és rombuszok, illetve a háló jelentésével kapcsolatban feltételezik, hogy a démonok elhárítására szolgáltak, és különösen a szemmelverés elleni védekezésre tartották hasznosnak, de szimbolikájában az erotika is szerepet kapott.

Emellett a csoport mellett Tell Edfuban is találtak hasonló formájú agyagszobrocskákat, ahol az altesten benyomkodott pontok és vonalak övet vagy tetoválást egyaránt jelölhetnek. Bár ezek eltérő mintájúak, szintén az erotika körébe sorolhatók.

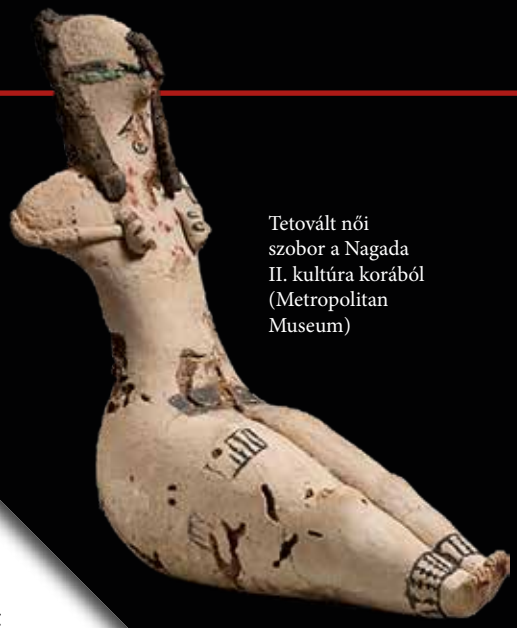
Újbirodalom

Az Újbirodalom korában a geometrikus minták mintha háttérbe szorultak volna. Nemrégiben fedezték fel a Deir el-Medinában eltemetett személyek vizsgálata során, hogy az egyik nő testén több mint 30 tetovált mintát viselt, amit feltehetően több részletben vittek fel rá. Bár nem minden mintát sikerült még azonosítani, hiszen az élő bőrön kialakított kép a mumifikálás során eltorzult a bőr ráncosodása következtében, de így is megállapítható, hogy az egyiptomi mitológia alapján értelmezhetők. Többségük Hathorhoz köthető, mint például a két szembenéző Hathor-tehén, a lótuszvirág, vagy más istennőkhöz, mint az ureusz kígyó, de akad köztük általános védőamulett képe is, mint az udzsat szem ábrázolásai, melyeket a torok előtti bőrrétegen pávián majmok között rajzoltak meg, a vállakon pedig a *nofer*

Természetesen mumifikálódott núbiai keresztény nő tetoválása (Kr. u. 700 k.)

Egy Nagada II. korra keltezett, 40–50 év körüli hierakonpoliszi asszony sírjában különleges eszközkészletet találtak a könyökénél elhelyezett kosárkában: madár formájú paletta, lekerekített kavicsok, galenit, okker, függők, emberamulett, elefántcsont fésű, 3 finoman megmunkált kovakő penge, öt birka- és disznólábközépcsontból készült ár, vászonba tekert elszenesedett anyag, bőrbugyor gyanta és növényi maradványok masszájával és illatos faforgácsok (ciprus vagy boróka), gumók meg termések. Legutóbb felvetődött, hogy tetoválóeszközről lehet szó. Ha sikerül ezt igazolni, akkor a tetoválás szélesebb körű, specializált személyek által történő alkalmazását feltételezhetjük, akik talán – ehhez a gyógyító asszonyhoz hasonlóan – viszonylagos jólétben, megbecsülésben éltek.

Tetoválás az ókori Egyiptomban

Tetovált női szobor a Nagada II. kultúra korából (Metropolitan Museum)

A 12. dinasztia korára tehető egy bronzkészlet, melyet Flinders Petrie 1880-ban Gurobban talált. Minthogy kozmetikai eszközökkel együtt került elő, és formája a görög–római kori tüskeeltávolító készletekhez hasonló, Petrie feltételezete, hogy ezt is arra használták. A 7 árjellegű, de lapos bronz hossza 3,4-5,1 cm között mozog. Közülük 4 önállóan, 3 összekötözve maradt meg. A szabadon álló darabok hegyét hajtogatással alakították ki, a többinél a készítés mikéntje a korrodált állapot miatt nem megállapítható. Újabb kutatásai alapján felmerült, hogy tetoválásra szolgáltak. Nem üregesek, így tinta felvitelére csak mártogatással alkalmasak, hasonlóan az 1920-as években alkalmazott egyiptomi módszerhez.

jelek kíséretében. Az erőteljes vallási-mitológiai háttérrel rendelkező motívum védő, segítő jellegét mi sem fejezi jobban ki, minthogy a „védelemnek" és az isteni segítséget létrehozó „áldozatnak" a neve is lehetett az udzsat. A gyógyító mágia szintén gyakorta élt képével, sőt magának az „amulett" szónak a kifejezésére is használták. A jel testre tetoválása éppen ezért általános védelmet jelentett mindenféle gonosz erővel szemben. Minthogy a tetoválások a karon, vállon, nyakon vannak, bárki számára jól látható helyen, viselőjük kiemelt, rendszeres kultikus szerepét hangsúlyozzák. Felfedezése után infravörös lámpás vizsgálatokkal további 3 tetovált múmiát találtak a Deir el-Medinában előkerült múmiák között, de a kutatás még nem ért véget.

A 18. dinasztia végétől a 20. dinasztiával záródó időszakból származó festményeken, jeleneteken gyakran látni Bész-alakkal ábrázolt zenészeket Az ő tevékenységük is Hathor istennőhöz kötődött, így testdíszítésük is a kultusz követelményeinek megfelelően alakult. A szobrok között is feltűnik a combra festett Bész-alak, ami elhelyezkedését tekintve nyilvánvalóan festett figura volt. Minthogy Bész alakja a Kr. e. 4. századi Núbiában tetoválás formájában múmián is megtalálható, feltételezik, hogy itt is tartós testfestés, tehát tetoválás látható, a többi ilyen díszítésű alkotáshoz hasonlóan. Ez azonban nem feltétlenül volt így, hiszen az egyiptomi történelem során számos változás tanúi lehetünk, így itt is bekövetkezhetett változás, és nem kizárt, hogy az Újbirodalom korában még időszakos testfestésről volt szó, illetve mindkét lehetőség egymással párhuzamosan fennállt.

Bész isten a zene és mulatás pártfogója volt, ezért sokáig úgy gondolták, hogy ábrázolása a szexuális élettel hozható kapcsolatba oly módon, hogy a nemi betegségekkel szemben védett. Az utóbbi idők kutatásában viszont előtérbe került az isten szüléssel kapcsolatos védőfunkciója, hiszen a korábban már a helyén feltűnő Toerisszel együtt a szülés és az újszülöttek megsegítése is az ő feladatkörei közé tartozott. Ezt az irányt erősítik a házi oltárokon feltűnő Bész- és Toerisz-jelenetek is.

Későkor

A késői korból ismét kevés ismeretünk van. Hérodotosz a perzsa háborúkról írt könyvének egyiptomi fejezetében a Nílus kanoposzi torkolatánál elhelyezkedő Hérakleion (Honszu-szentély) kapcsán írja, hogy ha az uruktól elszökött rabszolgák itt szent jeleket *(sztigmata)* rajzoltak a testükre, így menedéket kaptak egész életükre. Minthogy ez a rajz élethosszig tartó *asylum* jogot biztosított, ennek jele is tartósan meg kellett maradjon, és mindenki számára jól látható helyen. Ennek alapján tetoválásra lehet következtetni, talán a fejen vagy a kézen. Az előbbit valószínűsíti inkább, hogy a fejen hosszabb ideig fennmaradó festést meg lehet találni az Újbirodalom korában a hadifoglyok megjelölésére például Medinet Habuban, III. Ramszesz fáraó korában.

Ugyanakkor billogozás nyomára is akadtak – legalábbis van, aki az újbirodalmi szobrok testén vagy vállán megjelenített kartusokat így értelmezi. A csukló és kéz tetoválásának a szokását átvehették délről is a 25., núbiai dinasztia uralma idején, mivel ott ez kimutathatóan élő gyakorlat volt, de az óbabiloni területről is, ahol a rabszolgák kezére vagy csuklójára a tulajdonos nevét tetoválták, esetleg a perzsa kultúrából, ahol büntetésként gyakori volt a kezek és arcok tetoválása, és a rabszolgákat is ezzel bélyegezték meg. Szíria térségében az istenek szolgálatában álló személyzet megjelölésére szolgált. Minthogy a perzsa kori Egyiptomban ezt ősi szokásként tartották számon, a korábbi lehetőségek valamelyike tűnik valószínűnek. A kérdés azonban még tisztázásra szorul.

Ptolemaiosz és a római kor

Jellegükben újak az akhmimi temető múmiáinak tetoválásai, melyekről Maspero ad hírt: az állon és az orr oldalán voltak tetoválva. Ez a fajta tartós testfestés a déli núbiai államból ismert, ezért feltehetően egy núbiai szokás átvételéről tanúskodik. A csukló és kéz tetoválása a már korábban kialakult – esetleg csak szórványosan alkalmazott gyakorlat továbbélése lehet.

Mivel a hellenisztikus és római világ szerves részét alkotta ekkoriban Egyiptom, így az antik auktoroknál olvasható gyakorlat Egyiptomban is érvényes volt. Elterjedt volt ekkoriban a szökött/engedetlen rabszolgák és a bűnözőkké nyilvánított személyek tetoválása a fejen – Constantinus rendeletétől kezdve pedig a kézen. A hellenisztikus korban a hadifoglyok esetében is ez történt. A megkülönböztető jellegű tetoválás szintén jellemző volt a késő római katonák között, akiket a forrásaink alapján nagy mennyiségben telepítettek le Fajúm-oázis területén.

A tetoválás núbiai területen az ottani hagyományoknak megfelelően folytatódott, míg Egyiptom multikulturális környezetében a helyi és a görög–római forma keveredett. A koptoknál szokásos tetoválás ennek a kultuszgyakorlatnak a folytatásaként értelmezhető, és mintázatában is a görög–római hagyományt követi.

Sokáig vitatott volt a tetoválás kezdeteinek ideje, az újabb vizsgálatok alapján azonban nyilvánvalóvá vált, hogy az egyiptomi történelem folyamán az őskortól a római korig egyaránt alkalmazták. Elterjedtségének a mértéke azonban változó lehetett. A fennmaradt múmiák ilyen téren még alapos vizsgálatra szorulnak – a bőr elszíneződése miatt ugyanis a tetoválás gyakran nehezen azonosítható az egyébként is sötét bőrű egyiptomiakon. A Gebelein A férfi esetében is infravörös technikára volt szükség a helyzet tisztázására.

Minthogy a tetoválás visszafordíthatatlan nyomot hagy a testen, alkalmazása egész életre szóló következményekkel jár. Helyétől függően bárki számára látható jelként szolgál, vagy egy bizonyos kör számára látható, vagyis egy kisebb közösség számára van jelentősége, vagy meghatározott cselekmény közben. Így értelmezése az adott kultúrán belül lehetséges. Az ókori Egyiptomban a díszítő és azonosító funkció mellett erősen védelmező szerepet is magában foglalt. Úgy tűnik kezdetben nők és férfiak egyaránt alkalmazták, a fáraók korában viszont kifejezetten a nőknek volt rá szükségük. Az okokra írásos források hiányában csak a fennmaradt tárgyi és képi anyag vizsgálatával, illetve néprajzi/antropológiai párhuzamok alapján tudunk következtetni. Bár nyilván voltak egyedi esetek, az általános használat feltárására ezek összessége nyújt alapot.

Újbirodalmi fajansztál, lantjátékos combján tetovált Bész-alakkal (Rijksmuseum van Oudheden)

Összegzés

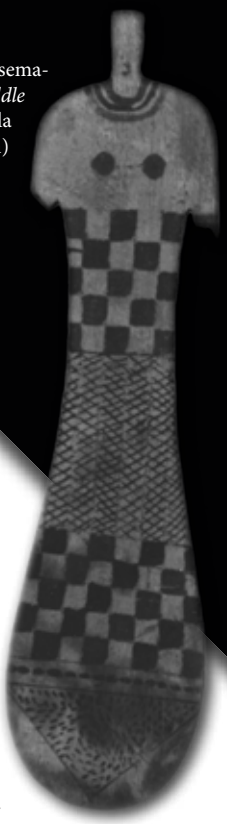
A tetoválást az ókori Egyiptomban alapvetően pontozásos technikával végezték, egyszerre többnyire páratlan számú hegyes tű összeerősítésével létrehozott eszközzel, melyek lehettek kifejezetten erre a célra készített vagy másodlagosan hasznosított árak vagy tűk, sőt növényi (pl. tövis) vagy állati részek (pl. csont vagy halszálka) is, melyek nem feltétlenül maradtak fenn.

Bár a vizsgálatok még erősen hiányosak ezen a téren, úgy tűnik, hogy olajjal kevert hamut használtak pigmentként, amit a bőr irha rétegébe juttattak a tetováló tűkkel vagy a szúrást követő bedörzsöléssel. Néprajzi párhuzamok, illetve egy leletegyüttes alapján feltételezhető, hogy utána a bőrt gyógynövényes készítménnyel kezelték.

Az őskortól feltűnő stilizált és/vagy geometrikus minták sokféle irányt szabhatnak. Mivel a motívumok különféle tárgyakon egyaránt jelen vannak, nem kifejezetten erre a célra hozták őket létre, hanem egy általánosan elfogadott szimbólumrendszer részeként alkalmazták. Néprajzi párhuzamok alapján a múmiákon talált tetovált minták beavatási rítusok emlékeként értelmezhetők, vagy az élet során védelmet nyújtó jelekként, törzsi vagy társadalmi megkülönböztető jelekként, de akár gyógyító kezelés nyomaként is. A szobrokon, festményeken látott jeleknél a felfestett elemek eredete különböző lehetett, hiszen azonos módon jelezhették az anatómiai elemeket, a viseleti tárgyakat, az időszakos festést avagy a tetoválást, de a bőr hegesedéses mintázását is.

Középbirodalmi sematikus nőalak *(paddle doll)* hátoldala Toerisz rajzával (Brooklyn Museum)

Középbirodalmi sematikus nőalak *(paddle doll)* előoldala (Brooklyn Museum)

A tetovált minta elhelyezkedése és a viselő személyének, társadalmi helyének és szerepének az ismerete is sokat elárulhat a tetoválás funkciójáról. Így vált a kutatók számára egyértelművé például, hogy Hathor papnője, a királyi elithez tartozó thébai Amunet tetoválásai egy szűk kör termékenységi rítusaihoz kapcsolódnak, és nem a kezdeti időben feltételezett általános prostitúció jelei.

A figurális ábrázolások még egyértelműbbé teszik a célt. Jó példák erre a stilizált jelek mellett az Újbirodalom korában a combon és hason különösen a termékenységi rítusok során a táncoló Hathor-papnők, és a szülő nők, kismamák esetében gyakorivá vált Bész-figurás ábrázolások. Az isten jelenlétével védelmet biztosított a test ekkor megnyitott nyílásán behatolni akaró gonosz lények ellen, akik mindenféle bajt és betegséget terjesztettek – ezek pedig különösen veszélyeztették a szülő nőket és újszülötteket. Felmerült egyes esetekben ezek tartós, de nem élethosszig tartó jelenlétének lehetősége, ami az alkalomhoz kötött testfestés lehetőségét is felveti, ahogy a foglyok megjelelölésénél is feltételezhető időszakos testfestés. Általános jellegű, élethosszig tartó védemet nyújtott viszont több alakos ábrázolás, köztük az udzsat szem, illetve az általánosan használt háromszög- és rombuszminták is ebbe a körbe tartoznak. A praktikus, a felismerést segítő funkció is kimutatható, ami társadalmi helyzetet jelez. Ez a lehetőség először az őskori egyiptomi emlékeken merül fel, majd úgy tűnik más módon folytatódott, és a templomi szolgálatra elkötelezett, menedéket kereső személyek megjelöléseként tért vissza a kései korban. Megbélyegző jellege miatt a társadalom alsó rétegeiben vált gyakoribbá. Megkülönböztető funkciót töltött be a katonaságnál is. A Ptolemaiosz-korban Felső-Egyiptomban megfigyelhető a kéz és arc korábban nem gyakorolt tetoválása, ami viszont a núbiai meroé kultúra hatásának tűnik, ahol a szabványos mintakincs mellett elszórt pontok és vonások is előfordulnak vélhetően gyógyító célzattal.

Női termékenységszobor a Középbirodalom korából (Berlini Egyiptomi Múzeum)

A megkülönböztető és gyógyító jelleget őrizték meg a kereszténnyé vált egyiptomiak, akik a kereszt jele mellett számos vallási képet is tetováltak testükre – Jeruzsálemben a zarándokok ma is egy kopt családot látogatnak meg ezzel a céllal.

Mi volt az arcukra írva?

A tetoválás a görög–római ókorban

Nagyillés János

Amikor Cicero Kr. e. 63-ban újdonsült konzulként csírájában elfojtotta Catilina államcsínykísérletét, a főbűnös elleni első beszédében ezt mondta: *„Legyen már mindenkinek a homlokára írva, mit gondol a köztársaságról."* Ekkorra a *„homlokra írás"* már valahol félúton lehetett a nyelvi metaforává válás útján, de a kifejezés alapja, mint minden nyelvi metaforáé, maga a valóság volt.

Cicero

A tetováláshoz kapcsolható ógörög szavak, a *stizein, stigma,* valamint a latin *inscribere, titulus, nota* stb. általában az izzó billoggal való megjelölésre is vonatkoztathatóak. Ez utóbbit az ókorban is arra használták, hogy nagytestű haszonállatokra nyomva utaljon a jószágok tulajdonosára, de olykor – a jelek szerint azonban tényleg csak nagyon ritkán – büntetésként embereken is alkalmazták.

Xerxész a Hellészpontosznál (Jean Adrien Guignet festménye)

Az esetleg a tetováláshoz kapcsolható ókori szövegek értelmezésében amúgy évszázados hagyomány, hogy a kutatók kizárólag a billog/billogozás értelmezéshez ragaszkodtak; a nézetnek, hogy valójában az említett szövegrészletek a tetoválásról szólnak, csak az utóbbi évtizedekben akadnak védelmezői. Hérodotosz például leírja, hogy amikor Xerxész nagykirály abüdoszi átkelése a vihar miatt meghiúsult, a perzsa uralkodó nemcsak megkorbácsoltatta, hanem *stigeus*okkal is megjelölte a Hellészpontoszt – a korábbi értelmezések szerint tehát billogot égetett a vízre büntetésül. Újabban a szöveget azonban úgy is fordítják, hogy tetováláskészítőket hozatott, mert a perzsa szokás szerint a fogolyra (és Xerxész ennek tartotta a Hellészpontoszt) a király jelét tetoválták.

Eredetileg sem a görög, sem a római kultúrának nem része a tetoválás. A szövegemlékek szerint kifejezetten barbár jellegzetesség. Egy Kr. e. 470 körüli görög ivóedényen egy épp Orpheuszt meggyilkoló trák nőt látunk tetovált karral. Némelyik görög azonban talán csak annyit tudott, hogy a trák nőknek van valami köze a tetováláshoz, mert egy epigramma szerint egyikük Orpheusz elvesztése fölötti fájdalmában tetoválta magát. Nagyjából ugyanekkor egy másik szöveg írója azon elmélkedik, hogy a tetoválást a trákok esztétikusnak tartják, a görögök viszont büntetésként használják.

Orpheuszt meggyilkolja egy karján tetovált trák nő, elterjedt motívum a vörös alakos edényeken

A perzsák, mint már említettük, kifejezetten büntetésként és megbélyegzésként alkalmazták: szintén Hérodotosztól tudjuk, hogy a hozzájuk dezertáló thébaiak közül néhányat megöltek, a többiekre pedig a király jelét tetoválták. Aligha véletlen, hogy az attikai vázafestészetben is a perzsákkal való fizikai találkozás után tűnik fel a tetoválás: egy Kr. e. 510 körüli amforán Diké, a jogszerűség és igazság istennője öli meg a karjain és vállán párducpettyes tetoválással alighanem barbárnak jelzett Adikiát, az igazságtalanságot.

A tetoválás legkorábbi, Kr. e. 6. századi irodalmi említése is Perzsia tőszomszédságából, Szamosz szigetéről származik. Ebből arra következtetünk, hogy a görögök a perzsáktól vehették át a szokást. A túlnyomórészt rabszolgákon büntetésként alkalmazott tetoválás ezután gyorsan terjedhetett: az attikai ókomédiától a hellenisztikus mimusokig jó néhányszor fenyegetik a rabszolgákat ezzel a fájdalmas és megalázó büntetéssel.

Nem sokkal későbbi (a Kr. e. 2. században keletkezett), de sajnos csak töredékesen, papiruszon maradt ránk az úgynevezett „tetováláselégia". Ebben a szerelmes elbeszélő vetélytársára vagy hűtlen kedvesére nem csak bűnei nevét, hanem hírhedt alvilági büntetések képszerű ábrázolását akarja tetováltatni. Ezek, ha más funkcióval is, már teljesen úgy nézhettek volna ki, mint a mai képi tetoválások. Nagyjából ezzel egyidejűleg Plautus *A bögre* című komédiájában az egyik szakács hárombetűs embernek *(homo trium litterarum)* gyalázza a másikat, amivel a tolvajokra tetovált három betűre célozhatott – latinul *fur,* 'tolvaj' (tetoválva, csupa nagybetűvel: *FVR*).

Másfélszáz évvel később maga Cicero fenyegeti a hamis vádaskodókat azzal, hogy fejükre tetoválják a *„hírhedt betűt"*, talán a *calumniator,* azaz a 'hamisan vádaskodó' szó kezdőbetűjét, a C-t.

A trák nőt ábrázoló görög vázaképen a kar díszítése geometrikus, Adikia istennő bőrén párducpettyekhez hasonló foltok láthatók, a híres attikai szónok, Lüsziasz egy beszédében valakit megvetően az *Elaphosztiktosz*, 'szarvastetoválású' gúnynévvel bélyegez idegennek, aki talán azért hordta ezt a tetoválást, mert trák apja követte népe szokását, és fiára szarvast tetováltatott. A szöveg egyúttal közvetett bizonyíték arra, hogy a trákoknál nemcsak a nők, hanem a férfiak is viseltek tetoválást.

Egy híres szónok, Aiszkhinész egy beszéde ókori magyarázója szerint a szökött rabszolga szemöldöke fölött tetovált felirat üzent a polgároknak: *katekhe me, pheugó,* azaz 'tartóztass fel, szökésben vagyok'. Felmerült a kutatásban az is, hogy később Rómában is használhattak hasonló feliratot, annak a feliratnak a kezdőbetűivel, amelyek a szökött rabszolgák nyakára erősített vasnyakörvön hirdették: *tene me quia fugi, et revoca me domino meo* – 'fogj meg, mert elszöktem, és szolgáltass vissza a gazdámnak'.

A rómaiak történelmük expanziós szakaszában más tetovált népekkel is találkozhattak: Horatius egy verse a germánokat *„égszínkék népség"*-nek nevezi. Ezt régebbi értelmezők a germánok kék szemére vonatkoztatták, mások szerint a haj kék harci festésére vonatkozik, újabban pedig azt gondolják, hogy Horatius tévesen brit vagy szkíta törzsekre vonatkozó információkat vetített a germánokra, akik közül a szkíta agathürszuszokkal kapcsolatban Vergilius is említi, hogy tetováltak voltak. Ezek a szövegek csak néhány évvel Cicero bevezetőben említett szövege után keletkeztek. Ekkora már Rómában is léteznie kellett a büntetésként használt tetoválásnak, máskülönben a nyelvi metafora meglétének más magyarázata nem lehetne, mint az, hogy azt a görög nyelvből kölcsönözték.

A szövegek azt is bizonyítják, hogy elvileg létező büntetés volt a tetoválás szabad emberek esetében is, de két említésének időbeli távolságából arra következtethetünk, hogy nem túl gyakran folyamodtak hozzá. Az első ilyen említés Platón *Törvények* című dialógusa, ahol a templomrablót fenyegetik ezzel, amennyiben rabszolga vagy külföldi (ha szabad embert érnek ilyesmin, annak a halál sem elég nagy büntetés). A kurrens magyar fordításban viszont nem a *„tetoválás”*, hanem a *„bélyegzés”* szó szerepel. A Kr. u. 1–2. században alkotó Suetonius *Caligula-életrajz*a a másik emlék: szerinte Caligula tetováltatott szabad embereket, mielőtt kényszermunkára vagy állatviadalra küldte, illetve nemes egyszerűséggel kettéfűrészeltette volna őket.

A Kr. u. 1. századi Petronius egyik jelenetében a *fugitivus* (’szökevény’) szó homlokra tetoválásáról esik szó. A császárkori római igazságszolgáltatás egyik büntetése a már említett bányamunka, a büntetésre vonatkozó latin kifejezés az *ad / in metalla damnare / condemnare* – az elítéltek homlokára vagy esetenként más testrészeire a MET vagy MD (*ad / in metalla damnatus)* betűket tetoválhatták.

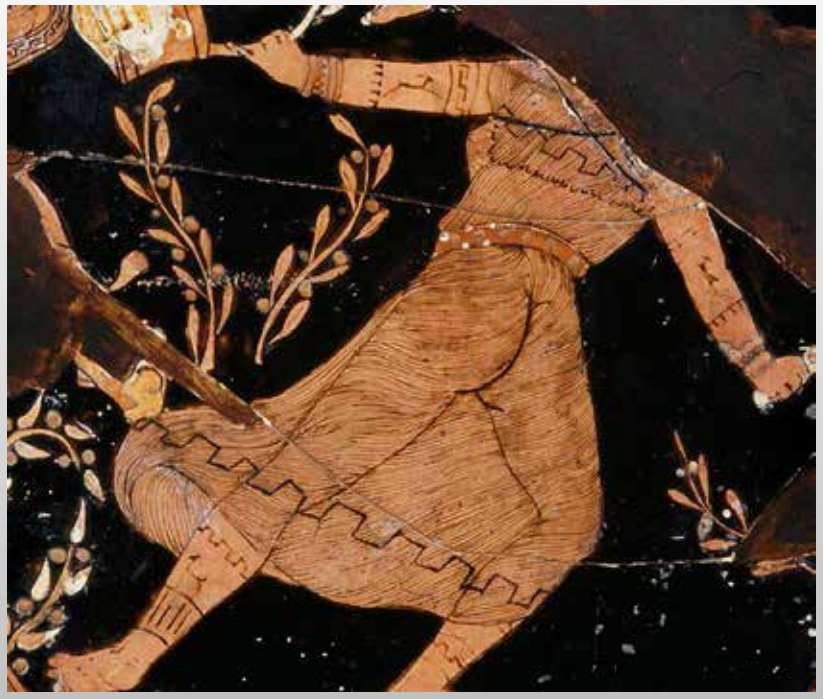
A szöveg modern magyar fordításában azonban ugyancsak azt találjuk, hogy bélyeget sütöttek rájuk. Pedig ha a 3–4. századi szövegek világából tekintünk vissza az említett két szöveghelyre, már nagyobb a valószínűsége, hogy itt is inkább tetoválásról lehetett szó: Valerianus alatt például bizonyos afrikai püspököket homlokukon tetoválva küldtek bányamunkára, és csak néhány évtizeddel később, 316-ban iktatta Nagy Konstantin törvénybe, hogy a kényszermunkára vagy gladiátorharcra ítélt gonosztevőket ne a homlokukon, hanem a kezükön vagy a lábszárukon tetoválják. Ezt már kifejezetten a keresztény ideológia hatásának tudják be: Konstantin azért vezetett be korlátozást, hogy a lehető legkevésbé sérüljön a test leginkább az isteni szépség mintájára formált része: tehát az arc. E szinte kegyesnek tetsző törvény gyorsan feledésbe merülhetett, mert nem sokkal később, amikor a hitviták viharos korszakában már keresztények ítélkeztek keresztények fölött, minden további nélkül használták a megbélyegző arctetoválást hitsorsosaik ellen. De mit tetováltak ekkor a keresztény elítéltekre?

A trák nő ábrázolásain előfordul, hogy a láb is tetovált. Jól felismerhetők a szarvas- és kígyóalakok, valamint a geometrikus minták

A vélemények megoszlanak. Biztosan nem igaz Theodorétosz 5. századi beszámolója, miszerint Valens Damasus római püspök a diakónusát homlokán a kereszt tetovált jelével küldte egy palesztinai rézbányába (mert miért is használná egy keresztény a kereszt jelét megalázó tetoválásként), mint ahogy túlzóak azok a második képrombolás korából származó bizánci beszámolók is, amelyek szerint Theophilosz egy képimádással vádolt szerzetes testvérpár homlokára tizenkét soros, hatos jambusban írt verset tetováltatott.

A késő antikvitás századaiban a tetoválások funkciója legalább háromfelé ágazott. Az egyik a büntetésé, erről fentebb már volt szó. A másik egyes társadalmi csoportokat is jelentő foglalkozások űzőinek a megjelölése lehetett, amilyenek a katonák vagy a katonai üze-

mekben dolgozó kézművesek *(fabricenses):* hovatartozásukat ugyanis tetoválással jelölték, ami egyben azt is jelentette, hogy élethosszig helyükhöz és/vagy feladatukhoz kötötték őket. A 4. századi Vegetius Renatustól tudjuk, hogy az akkori katonákat bőrükre tetovált pontokkal jelölték meg. A pontok száma azt is jelölte, hogy melyik egységhez tartoznak *(puncta signorum).*

A harmadik funkció az identitás jelzése. Ez utóbbi jelentőségére az is rámutat, hogy Nagy Szent Vazul már a 4. században tiltja a kereszténynek a tetoválást, mondván, hogy az a sátán híveinek szokása. Erről a tiltásról azonban nem minden keresztény és nem minden keresztény irányzat tudott. Tetoválásként keresztény körökben ugyanis szokásban volt a görög Krisztus-monogram *(XP),* a 'hal' jelentésű görög szó (ΙΧΘΥΣ – ejtsd: ikhthüsz, amely egyben rövidítés is: Jézus Krisztus Isten Fia, a Megváltó), az *INRI* felirat, Krisztus keresztjének latin felirata *(Iesus Nasarenus Rex Iudaeorum),* az alfa és ómega, valamint a figurális ábrázolások közül a közismert keresztény szimbólum, a hal, a bárány és a horgony (ezt más összefüggésben ma is használják), valamint Jézus és Mária portréja.

Magát a tetoválást egyébként ugyanúgy végezték, mint manapság: a tűszúrásokkal felsértett bőrfelületbe festékanyagot, tintát vittek. Jegyezzük meg: a korabeli higiéniai viszonyok között a fertőzések miatt ez hosszabb-rövidebb távú, néha végzetes kimenetelű mellékhatásokkal járt, ez éppúgy hozzátartozhatott a tetoválás büntető jellegéhez.

Természetesen megesett, hogy a tetovált katonák vagy a szökevények szerették volna elrejteni kilétüket. Ezért már az ókorban is kifejlesztettek módszereket a tetoválás eltüntetésére. A homlokon lévő tetoválás láthatatlanná tétele egyszerű volt: a homlokukra növeszthették a hajukat. De választhatták az úgynevezett kausztikus eljárást is, amely során az érintett bőrfelületet maró hatású anyagokkal próbálták meg lehámlasztani. Az eljárásról a 6. századi Aetius szakmunkájában olvashatunk. Fontos része a maró anyagok dunsztkötésszerű bandázzsal való rögzítése a bőrön, amit már jóval korábban is használhattak.

A görög–római világban tehát igenis ismerték a tetoválás szokását, még ha az leginkább barbárokhoz (trákokhoz, szkítákhoz, perzsákhoz, germánokhoz), bűnözőkhöz (tolvajokhoz, rablókhoz), esetleg egy-egy foglalkozási csoporthoz (pl. kézművesek, katonák) vagy vallási közösségekhez (pl. keresztények) kapcsolódott is. A kereszténység térhódításával, az ókor vége felé haladva a tetováltak száma csökkent, de teljesen valószínűleg nem tűnt el soha.

Tetovált karú trák nő ábrázolása
Sziszüphosz festőtől
Kr. e. 410-ből
(British Museum)

A Krisztus-monogram **máig népszerű minta**

Nagy Konstantin

Németh György

A „ragadós” tetoválás

Az ókori Hellászban az epidauroszi Aszklépiosz-szentélyben nemcsak gyógyították a betegeket, hanem a gyógyult betegek nevét és gyógyulásuk történetét is feljegyezték.

A kőfeliratokról ma mintegy hetven esetleírást ismerünk. Valójában mindegyik „csodás” gyógyulás, ami Aszklépiosz, azaz a gyógyítás istenének hatalmát tanúsította. A feliratoknak komoly szerepe lehetett a szentély tekintélyének növelésében, de a betegtől elvárt viselkedés rögzítésében is. Az esetleírások állandóan visszatérő eleme, hogy a gyógyulásért fizetni kellett a szentély papjainak, e hálapénzt *iatrá*nak hívták. A feliratokon többször is megfogalmazták, hogy mi várt azokra, akik nem fizették meg a hálapénzt: újból betegségbe estek, és egy esetleges újabb kezelés esetén visszamenőleg is fizetniük kellett a gyógyulásért.

Az egyik felirat a görög világban is ismert tetoválások használatának bizonyítékaként egy Pandarosz nevű thesszáliai rabszolgáról emlékezett meg, aki meg akart szabadulni a homlokán lévő tetoválástól. Ilyet azok a szolgák viseltek, akik vagy elszöktek, vagy loptak, esetleg más bűnt követtek el:

Aszklépiosz

Az epidauroszi szentély

„Pandarosz Thesszáliából, homlokán bélyeggel (sztigma). *Ez bent aludt (a szentélyben) és álmot látott. Úgy látta, mintha az isten (tudniillik Aszklépiosz) a tetoválását szalaggal bekötné, és megparancsolná neki, hogy a szentélyből kimenve vegye le és ajánlja fel azt a templomnak. Amikor reggel lett, kiment, levette a szalagot, és homloka megtisztult a bélyegtől. A betűk átragadtak a szalagra, amelyet fel is ajánlott a szentélynek.*

Ekhedórosz megkapta a meglevők mellé Pandarosz tetoválásait is. Pandarosztól ugyanis átvett egy pénzösszeget, hogy felajánlja az ő nevében az istennek Epidauroszban. Csakhogy a pénzt nem adta át. Bennaludt (a szentélyben) és álmot látott. Álmában az isten odaállt mellé, és megkérdezte, kapott-e pénzt Pandarosztól, hogy felajánlja a szentélyben. Ő pedig azt felelte, hogy semmit sem kapott tőle. Ha azonban meggyógyítaná őt, akkor felajánl neki egy festményt, amelyet maga készített. Ezután az isten átkötötte tetoválásait Pandarosz szalagjával, és felszólította, hogy amint kiér az épületből, vegye le a szalagot, és mossa meg az arcát a forrás vizében, és nézzen bele a vízbe. Amint reggel lett, kiment az épületből és levette a szalagot. Arról hiányoztak a betűk. Ekkor belenézett a vízbe, és meglátta, hogy arcán a saját tetoválásai mellett Pandaroszéi is ott virulnak.”
(Sarkady János fordításának felhasználásával)

Aszklépiosz álmában meggyógyítja a beteget

Tetoválás a paziriki kultúrában

Natalia Polosmak

Elsőként S. I. Rudenko fedezett fel ősi tetovált mumifikált halottat 1948-ban, a Kelet-Altajban elhelyezkedő 2. paziriki kurgán (Kr. e. 4. sz.) feltárása során. A 60 év körüli mongolid férfi mindkét karját, hátának felső részét és lábszárát fedte létező és fantasztikus állatokat, valamint halat ábrázoló tetoválás. Sokáig ez volt az egyetlen ilyen lelet, egészen addig, amíg 1993-ban az Ukok-platón kutatott Ak-Alaha 3. temetőben (Altaj Köztársaság) elő nem került egy fiatal nő sírja. Itt a fehér bőrre kékkel felvitt, jól kiemelkedő tetoválás a halott vállától egészen a csuklójáig tartott, sőt, egyes ujjperceken is látható volt. A harmadik ilyen temetkezésben, a Verh-Kaldzsin 2. temetőben, ugyancsak az Ukokon egy fiatal férfi nyugodott (V. I. Molodin ásatása, 1995). A bal vállán, mintegy átvetve rajta, egy fantasztikus patás állatot ábrázoltak. A nagy paziriki kurgánokban talált és az Ermitázsban őrzött mindhárom múmiáról 2004-ben infravörös felvételek készültek, és újabb tetoválásokra derült fény a 2. kurgán női halottján, valamint az 5. kurgán férfi- és női múmiáján. Így nyilvánvalóvá vált, hogy a tetoválás a paziriki kultúra minden képviselőjére jellemző volt nemtől, kortól és társadalmi helyzettől függetlenül. A rajzolatokban sok volt a közös, azonos állat- és madáralakok tértek vissza ugyanabban a különleges stílusban. A női tetoválások annyiban különböztek, hogy kisebbek voltak a minták, és csak a karokat díszítették.

Vizsgáljuk meg az ukoki fiatal nő testén található ábrákat! Az ak-alahai halott bal vállán egy fantasztikus állatot látunk: griffcsőrű, stilizált kecskebakszarvval és griff-fejecskékkel díszített szarvasaganccsal ellátott patást. Egy ugyanilyen fejecskét ábrázoltak a „kicsavarodott" testű állat hátán. Alatta hasonló pózban egy hátravetett fejű kost látunk. Hátsó lábánál ugyancsak egy fantasztikus állat helyezkedik el. Karmos lába ragadozóé, hosszú csíkos farka tigrisé, teste szarvasé, hátából stilizált griff-fej nő ki. A szarvasagancs egy része is megőrződött, végein griff-fejecskékkel. A bal kéz csuklójára kis szarvasfejet vittek fel ágas-bogas aganccsal. A jobb kéz hüvelykujjának második percére valamiféle kitekeredett testű patás állat került. A bal kéz középső és hüvelykujján apró jelek szerepelnek.

Az Ak-Alaha 3. temető 1. kurgánjában talált nő vállának tetoválása (fotó: Institute of Archaeology and Ethnography Russian Academy of Sciences, Siberian Branch, Novosibirsk)

Tetoválás a paziriki kultúrában

A pazirikiek tetoválását a bőr alá juttatott anyaggal végezték el. A festékről az írott források hallgatnak, de vannak néprajzi adataink Szibériából és a Távol-Keletről, ahol még nem olyan régen zsírral, vizelettel vagy növényi folyadékokkal kevert kormot, szenet használtak. Az ak-alahai 1. kurgánból származó nő tetoválását elsőként természettudományos módszerekkel az Orosz Tudományos Akadémia Szibériai Tagozata Katalízis és Szervetlen Kémiai Intézetének laboratóriumaiban vizsgálták röntgenspektrográfiával. Ennek során a bőrön magas káliumtartalomra derült fény, valamint vas, alumínium és kova jelenlétét mutatták ki jóval kisebb koncentrációban. A kálium arra utal, hogy minden bizonnyal növényi eredetű, korom tartalmú festéket használtak a tetováláshoz.

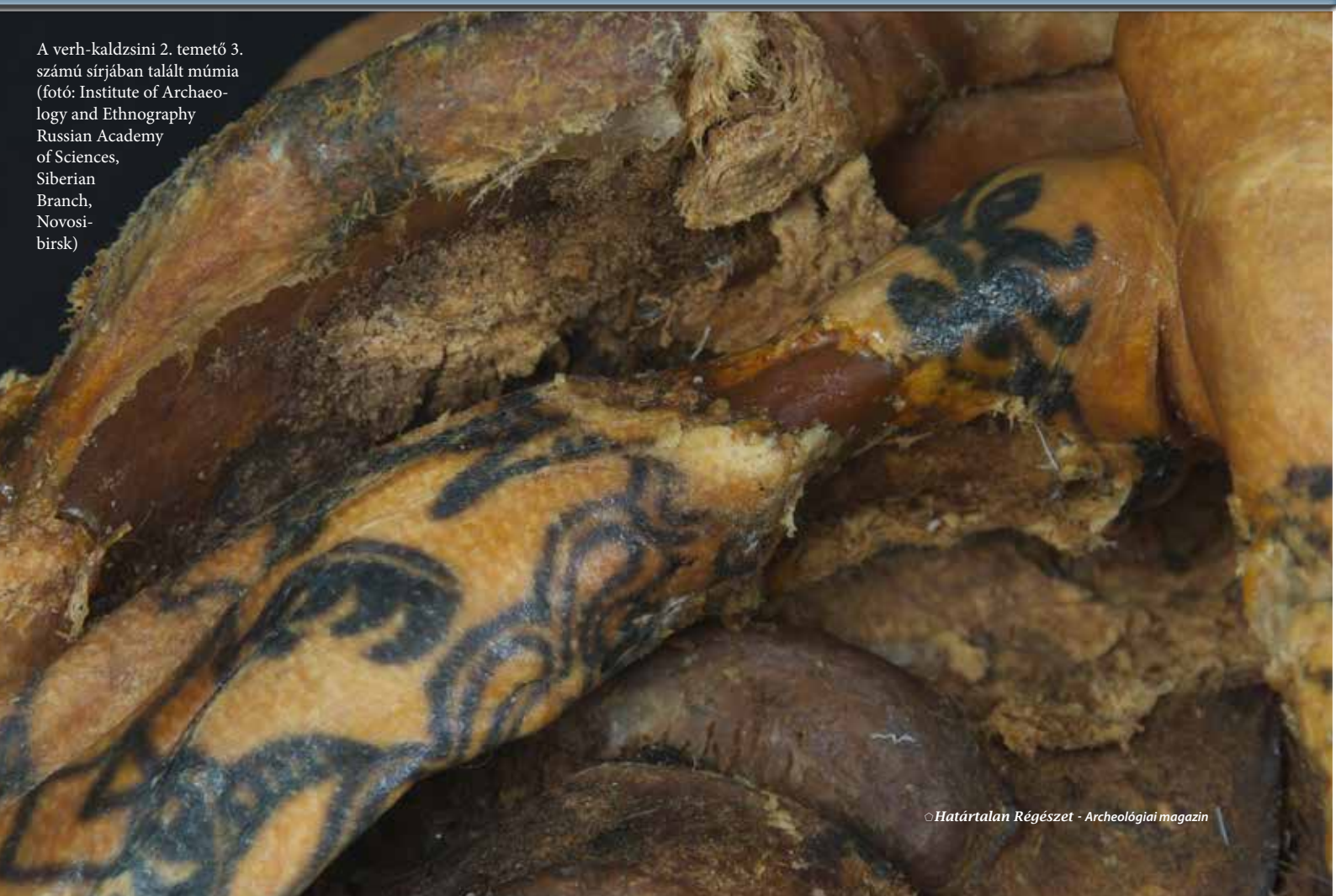
A paziriki tetoválásokban megfigyelhető, hogy ismétlődnek az egyes ábrák szereplői. Ezeknek az elemeknek az állandósága a tetoválás hagyományának konzervatizmusára utal, ami azzal függ össze, hogy az emberi testre nem egyszerűen mintát vagy rajzolatot vittek fel, hanem jelrendszert, egyfajta „szöveget". Egy írásbeliség nélküli kultúrában, amely nem a szövegek megsokszorozására irányul, hanem az ismételt újjáalkotásukra, az írásbeliség szerepét mnemonikus (emlékezettani) szimbólumok töltik be. Ez utóbbiak közé sorolhatjuk a paziriki tetoválás példáit: a fantasztikus és reális állatok, halak, madarak a paziriki kultúra művészeti nyelvének, írásának és ezen túl az ősök nyelvének elemei. Az ábrázolt szakrális információ valószínűleg fontos mitológiai ismeretek átadását célozta.

Az Ak-Alaha 3. temető 1. kurgánjában talált nő kezének tetoválása (fotó: Institute of Archaeology and Ethnography Russian Academy of Sciences, Siberian Branch, Novosibirsk)

Az Ak-Alaha 3. temető 1. kurgánjában talált nő tetoválásai (fotó: Institute of Archaeology and Ethnography Russian Academy of Sciences, Siberian Branch, Novosibirsk)

A verh-kaldzsini 2. temető 3. számú sírjában talált múmia (fotó: Institute of Archaeology and Ethnography Russian Academy of Sciences, Siberian Branch, Novosibirsk)

A paziriki tetoválások rajzolatai megfelelnek a ruházaton, fejviseleten, használati tárgyakon és fegyvereken található ábrázolásoknak. Ugyanannak a nyelvnek a jelei ezek. Mint minden rétegzett társadalomban, a pazirikieknél is volt, akinek kevesebb, és volt, akinek testére több „információ" jutott. Jelentősége volt annak is, hogy melyik testrészre vitték fel az ábrákat. Így pl. az ak-alahai nő ujjain rosszul kivehető rajzolatok jelentek meg, a kontúrosabb és nagyobb ábrázolás a jobb kéz hüvelykujján található. A 2. paziriki kurgánban eltemetett férfi jobb kezén, a hüvelykujján egy kakas rajzolata jelenik meg, a paziriki 5. kurgánban a férfi halott hüvelykujjain siketjfajdot és nyírfajdot ábrázoltak, az ugyanitt talált nő bal hüvelykujján pedig kakasra emlékeztető szárnyas látható. Az altaji folklór alapján a hüvelykujjban rejtőzik az emberi lélek.

Elképzelhető, hogy más kultúrákhoz hasonlóan a pazirikieknél is volt különbség a férfi- és női tetoválás között. A női finomabb, áttörtebb rajzolatú volt, kevesebb rajta a teljesen besötétített rész, mint a férfiakén. Az egyes részletek befeketítését valószínűleg egybekötött tűcsokorral végezték.

A paziriki tetoválók a mai fogalmaink szerint is első osztályú szakemberek voltak. A legegyszerűbb eszközzel – egyetlen tűt használva – mesterségbeli csúcsokat értek el. A lemoshatatlan testrajzok felvitele szakrális cselekmény lehetett kidolgozott rituáléval, amelynek befejeztével az ember teljesen átlényegült. A tetoválómesterek valószínűleg különleges tehetségű, kultikus személyek voltak A bőr szemantikája egyébként gyakran a vérségi kapcsolatok kifejezését szolgálta.

A tetoválás elhelyezésére az egyik legfeltűnőbb és legkényelmesebb testtájék a váll. Valószínűleg itt ábrázolták a legfontosabb jeleket. A három paziriki tetovált múmián látható fantasztikus lény rajzolata, a megcsavarodott testű, griffcsőrrel, griff-fejekkel díszített, hatalmas aganccsal ellátott állat efféle jel lehetett, amely segített a másvilágra utazásban. Abban az időben, amikor a szimbólum volt a gondolkodás fő eleme, ez a szinkretikus rajzolat lehetett a pazirikiek másvilágának a jelképe.

A 2. paziriki kurgán férfihalottján felfedezett tetoválás alapján M. P. Gryaznov feltételezte, hogy azokra a testrészekre vitték fel az ábrákat, amelyek mindenki számára láthatóak voltak a nyilvános versenyek, küzdelmek idején. Itt nemcsak a vitézek egymás közti harcáról van szó, hanem a vitéz és a szörny közötti csatáról is, a „sámáni összecsapásról". Természetesen a tetoválást nem azért vitték fel a testre, hogy azután a ruha alatt rejtsék el. Valamiféle fontos események során a harcosok lemeztelenítették a felsőtestüket, a nők pedig felemelték ábrákkal díszített kezüket. A hétköznapi életben is láthatóvá tették a tetoválást, amely minden bizonnyal ezt figyelembe véve készült. Érdekes néprajzi párhuzam: Észak-Tibet magashegyi nagyállattartó nomádjairól tudjuk, hogy közülük csak egyesek hordanak inget, de a többség mindig viseli a nehéz szőrmebundát, amelyet munka közben lecsúsztatnak a jobb vállukról. A paziriki férfiak nem hordtak inget, az inkább női viselet része volt. Az elöl nyitott bundát könnyen ledobhatták a vállukról, így láthatóvá vált a felsőtestük.

A ruha etnikum- és társadalmi státuszjelző jelentőségét nem lehet túlértékelni. De a pazirikieknél – sok más ókori és középkori néphez hasonlóan – ezeket a funkciókat elsősorban a test viselte. A pazirikiek testén látható, letörölhetetlen jelek meghatározott viszonyokat jeleztek az emberek között az élet, majd a halál során a másvilágon. Elképzelhető, hogy a pazirikiek tetoválásai egy törzs vagy nemzetség jeleit mutatták. Talán éppen ez bizonyította azt, hogy ez vagy az a személy hozzátartozott ahhoz a közösséghez, amelyet mi paziriki kultúrának nevezünk. Az itteni ember számára oly jelentős állatalakok, amelyeket egy fájdalmas procedúra során vittek fel a testére, közel hozták őt társadalmának nagy misztikus titkaihoz, így téve meg az adott személyt a közösség egyenrangú tagjává.

✿ ✿ ✿

Fordította: Kulcsár Valéria

VOLT-E TETOVÁLÁSVK A VIKING KORI SKANDINÁVOKNAK?

Kiss Máté

Ravn (Rutger Hauer) a *The Last Kingdom* című sorozatban

Napjainkban azt, hogy miképpen képzeli el a széles közönség a viking kori skandinávok (leegyszerűsítő és félrevezető szóhasználattal élve: vikingek) kinézetét, nagyban meghatározza a televíziós sorozatok vagy filmek látványvilága, melyek egyaránt alapulhatnak írott és/vagy régészeti forrásokon, vagy lehetnek csupán a jelmeztervezők fantáziájának a szüleményei. Tény, hogy a filmesek előszeretettel jelenítik meg Észak egykor volt vagy sosem létezett hőseit tetoválásokkal. Gondoljunk csak az igen nagy népszerűségre szert tett *Vikingek* (Vikings) vagy a *The Last Kingdom* (Az utolsó királyság) című sorozatok karaktereire, és még sorolhatnánk a példákat. De mit is tudunk valójában a középkori skandinávok tetoválásairól?

Tulajdonképpen igen keveset. A tetoválás – hordozójának jellegéből fakadóan – csak a legszerencsésebb esetekben marad ránk, s képi ábrázolását sem ismerjük. Ibráhím ibn Jakúb al-Tartúszí zsidó származású hispániai utazó a 10. század közepén járt Hedebyben, a német–dán határvidéken fekvő kikötővárosban. A város lakóinak szokásai között említi meg, hogy mind a nők, mind a férfiak szemfestést viselnek magukon. Valószínűbbnek tűnik azonban, hogy Ibn Jakúb megfigyelését inkább valamiféle „sminknek" tekinthetjük, mint tetoválásnak.

Az utolsó angolszász király, Harold Godwinson (II. Harold) családja és korának Angliája révén kötődött a skandináv világhoz. Poitiers-i

Doboz alakú melltű Fyrkat földvára mellől

Ragnar Lothbrok (Travis Fimmel) a *Vikingek* című sorozatban

A dániai Fyrkat földvárának közelében egy 980 körül eltemetett nő sírját tárták fel. Az elhunyt mellé többek között egy doboz alakú melltűt is elhelyeztek. A kutatásban felmerült, hogy a benne talált fehérólmot esetleg arcfestéshez is használhatták, de ez korántsem bizonyos. A doboz alakú melltűk döntő többsége egyébként Gotland szigetén került elő. Ibn Fadlán talán erre a viseleti tárgyra tesz utalást, amikor a következőket írja a ruszokkal kapcsolatban: *„Közöttük minden nő odaerősít a keblére egy kis dobozt, amely lehet vasból, ezüstből, rézből vagy aranyból, férje gazdagságától és rangjától függően. Minden kör alakú dobozkában egy boglár található, amelynél fogva egy kést erősítenek a keblükre.”* Amín Rázi szövegében további megjegyzés is olvasható ezzel kapcsolatban: *„A nők ezeket gyermekkoruktól kezdve a keblükhöz kötik, hogy a (keblük) ugyanolyan maradjon és ne legyen nagy.”*

Vilmos gesztája azt írja, hogy az 1066-ban a hastingsi csatában elesett király holttestét *„minden dísztől megfosztva, nem az arcáról, hanem bizonyos jelek segítségével ismerték fel”*. A *Waltham krónika* szerint csupán „hattyúnyakú” Edith volt képes azonosítani, mivel hálótársaként *„jobban ismerte a rajta lévő rejtettebb jeleket, mint a többiek”*. Azt, hogy e mögött tetoválást kell-e látnunk, vagy más testi jellegzetességet, nem tudjuk, de Edward Bulwer-Lytton angol író a *Harold, the Last of the Saxon Kings* (Harold, az utolsó szász király) című regényében (1848) a nemzeti romantika szellemében színezte ki a Harold király holttestének megtalálásáról szóló történetet, mely szerint a király mellkasán a tetovált „Edith” és „Anglia” szavak voltak olvashatók.

Mindössze egyetlen olyan írott forrás áll a rendelkezésünkre, amelyből a tetoválások meglétére következtethetünk a skandinávoknál. Ahmed ibn Fadlán egy követség tagjaként indult el Bagdadból a volgai bolgárokhoz 921-ben, hogy az iszlámmal kapcsolatos ügyekben adjon tanácsot a volgai bolgár uralkodónak. Több útjukba eső népről is tudósított, köztük a Volgán közlekedő és kereskedelmet folytató ruszokról is.

A „rusz” név jelentéstartalma a viking kor keretein belül változott, de eredetileg a Kelet-Európába érkező skandináv eredetű harcos-kereskedőket jelölhette, és valószínűleg ebben az értelemben találkozunk vele Ibn Fadlánnál is.

A muszlim szerző munkájában a következőképpen jellemezte a ruszokat:

„Soha nem láttam náluk tökéletesebb testű embereket. Olyan (magasak), akár a pálmafa, szőkék és vörös szeműek. Sem qurtaqot [egyfajta zeke – a szerk.], *sem kaftánt nem hordanak, hanem a férfiak egy olyan ruhaféleséget viselnek, ami a testük egyik felét fedi be, s szabadon hagyja egyik karjukat. Mindegyiküknél van fejsze, kard és kés, s ezek közül egyiktől sem válnak meg. Kardjuknak rovátkákkal barázdált pengéje van, ami hasonlatos a frankok szablyájához. A körmük végétől a nyakukig zöld rajzokkal (tetoválják magukat), amelyek fákat, alakokat és egyebeket ábrázolnak.”* (Simon Róbert fordítása.)

A skandinávok kelet-európai tevékenységéről lásd a *Határtalan Régészet* II. évfolyam 1. számának 8–11.; 27–29.; 35–38. és 56–59. oldalait!

Ibn Fadlán beszámolója alapján tehát a tetoválások elterjedtségére következtethetünk a viking kori skandinávok, de legalábbis a kelet-európai ruszok körében. Hangsúlyozni kell azt is, hogy Ibn Fadlánnak volt lehetősége közelről is megfigyelni a ruszokat, így beszámolójának hitelét nincs okunk kétségbe vonni. De vajon milyen indíttatásból tetováltathatták magukat, ha pont a skandináv forrásokban nem akadunk ennek a szokásnak a biztos nyomára?

Edith megtalálja Harold király holttestét (Émile-Jean-Horace Vernet, 1828)

Volt-e tetoválásuk a viking kori skandinávoknak?

Azt tudjuk, hogy a ruszok a kelet-európai, elsősorban keleti szláv, valamint steppei nomád népek kulturális hatása alá kerültek, hosszabb távon nyelvüket is elvesztették, és elszlávosodtak. Felmerült, hogy a testükön megfigyelt rajzok a paziriki (Altáj-hegység, Szibéria) múmiák tetoválásaival állíthatók párhuzamba, azaz valamilyen steppei nomád kulturális hatás eredményei lehetnek. Emellett azonban logikusan azt is feltételezhetjük, hogy az ábrázolásmód a korabeli skandináv művészetből (is) meríthetett, amely díszítőművészet a különböző tárgyakon, régészeti leleteken jól megfigyelhető.

Leo Diakonosz bizánci történetíró igen részletesen jellemezte Szvjatoszláv rusz fejedelem külsejét, de nem említ sem tetoválást, sem ekként értelmezhető testdíszítést: *„középtermetű, nem túl magas, nem túl alacsony. Sűrű szemöldök, világoskék szem, pisze orr. Nem viselt szakállt, csak rendkívül hosszú és tömött bajuszt a felső ajka fölött. A koponyája teljesen csupasz volt, az egyik oldalán lecsüngő hajtinccsel, ami nemzetsége előkelő származására utalt. Erős nyak, széles mellkas, s minden más testrészt tekintve is meglehetősen arányos alkat. Komornak és barbárnak tűnt. Az egyik fülében aranykarika függött, melyet két gyöngyszem által közrefogott rubinkő ékített. Fehér öltözéke csak a tisztaságával ütött el kíséretének ruházatától."* Persze az is elképzelhető, hogy amennyiben Szvjatoszlávnak volt tetoválása, úgy a ruhája egyszerűen eltakarta azt.

A másik probléma az, hogy nem tudjuk, hogy vajon mennyire lehetett a tetováláskészítés elterjedt a ruszoknál.

Viking tetoválás készítése hagyományos eszközökkel

Ibn Fadlán nem ír arról, hogy ez egy szűkebb társadalmi réteg kiváltsága volt, avagy széles körben elterjedt szokás. Az általános fogalmazásmód azonban inkább az utóbbira enged következtetni.

Emberábrázolás Kékfogú Harald érmén

A tetoválás tehát – legalábbis a ruszoknál – nem zárható ki, de ennek eredete és az elterjedtsége kérdéses. Különösen bizonytalan az arc- vagy fejtetoválás létezése, amelyről még Ibn Fadlán sem tesz említést. Mindebből tehát úgy tűnik, hogy a filmek és sorozatok tetovált északi hőstípusának a létezése a források tükrében valamelyest gyenge lábakon áll, de elvetni sem lehet teljesen!

✿ ✿ ✿

Egy lap Ibn Fadlán munkájából

Rusz harcos-kereskedő ábrázolása Ibn Fadlán leírása alapján

Marco Polo idealizált ábrázolása

Marco Polo a tetoválásról

35

Felföldi Szabolcs

Amikor Cook kapitány tudós utastársa, Sir Joseph Banks egy polinéz tetovált férfival 1771 júliusában Angliába érkezett, az európai közvélemény szinte egyszerre döbbent le és csodálkozott el a tetoválás szokásán, pedig írott és szerencsére manapság már régészeti források sora is bizonyítja, hogy a tetoválás korántsem volt ismeretlen szokás Európában a 18. századot megelőzően. (Ötzi tetoválásainak köszönhetően tudjuk, hogy már egészen a rézkortól kezdve!)

Marco Polo az egyik első nyomtatott kiadványban

Erre talán az egyik legjobb írásos bizonyíték a 13. századi itáliai világutazó, Marco Polo munkája, a *Csodák könyve,* amely kétségkívül a késő középkor egyik legnépszerűbb olvasmánya volt, s így például fontos szerepet töltött be Kolumbusz sorsának alakulásában, sőt Amerika felfedezésében is. (Kolumbusz Marco Polo könyvét olvasva szeretett volna eljutni az abban leírt csodás országokba, méghozzá nyugat felé hajózva.) A Belső-Ázsián keresztül a mongol kori Kínába eljutó itáliai kereskedő sokéves távol-keleti tartózkodást követően végül tengeri úton jutott vissza a Közel-Keletre, majd onnan Velencébe. (Amennyiben persze nincs igaza egy angol kutatónak, Francis Woodnak és követőinek, akik úgy vélik, Marco Polo valójában sohasem járt Kínában, legfeljebb Perzsiáig juthatott el, s beszámolóját más kereskedők úti élményeiből meríthette.)

A mű bevezetője szerint Marco Polo végül egy genovai börtönben mondta tollba élményeit egy bizonyos pisai úriembernek, Rusticchiónak vagy Rustichellónak. Művének későbbi hatását mi sem mutatja jobban, mint hogy egy olyan világban tudott széles körben elterjedni, amikor még Európában nem is ismerték a könyvnyomtatást (jelenleg is több mint 150 kézirata ismert, sőt egy 1477-es nyomtatott német nyelvű verziója arról tanúskodik, hogy a legkorábban kinyomtatott európai könyvek között volt). Marco Polo pedig – annyi más, csodálatos s az európaiak

Sir Joseph Banks

Omai, az Angliába hozott polinéz portréja

Egy oldal a *Csodák könyvéből*

számára hihetetlen dolog említése mellett – több ízben is megemlékezik a tetoválás szokásáról, így, ha másból nem is, ebből a könyvből már a művelt európaiaknak is ismerniük kellett az eljárást jóval Cook polinéziai hajóútját megelőzően.

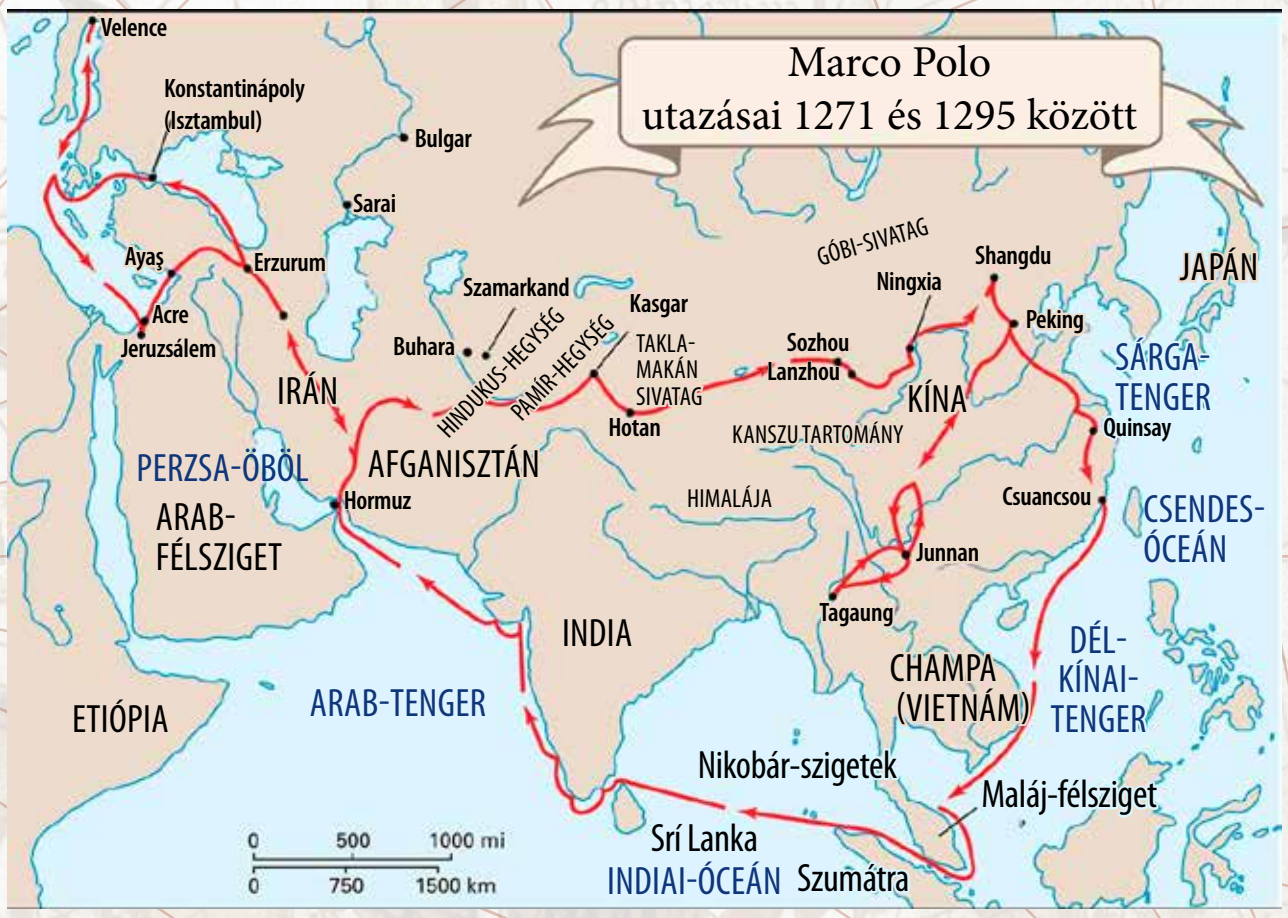
Mai szemmel nézve Marco Polo kötete egyébként korántsem könnyed olvasmány, leírásai ugyanakkor meglepően precízek, pontosak. Nincs ez másként a tetoválás szokásának említéseinél sem, Marco Polo könyvében ugyanis legalább három helyen is írt tetováltakról. Elsőként műve 50. fejezetében a következőképp:

Tetovált arcú derong nő

„Ha Karadzsant elhagyjátok, és öt napig utaztok nyugat felé, egy Zardandan nevű tartományba érkeztek. A nép bálványimádó és a Nagy Kán alattvalója. A főváros neve Vocsan. Az ország népe csupa aranyfogat hord, vagy jobban mondva, egyfajta aranyburkolattal fedi a fogait; igen ügyesen csinálják: az alsó és a felső fogakat egyaránt el tudják fedni. De csak a férfiaknál dívik, az asszonyoknál nem. A férfiak karjukra és lábukra is fekete színű sávokat meg csíkokat mesterkednek, mégpedig a következőképpen: vesznek öt egymáshoz kapcsolt tűt, és ezekkel addig szúrják a húsukat, míg vérzik, aztán valami fekete anyaggal bedörzsölik; ez soha nem tüntethető el. Az előkelőség és a finomság jelének tekintik az ilyen fekete sávot. Meg kell mondani, a férfiak úriemberek a maguk módján, és háborúskodáson, vadászaton és solymászaton kívül semmit sem csinálnak. Minden munka a nőkre hárul, akik háborúban foglyul ejtett rabszolgák segítségével végzik el.” (Vajda Endre fordítása)

A Marco Polo által leírt helyszín ma a délnyugat-kínai Junnan tartományban található Jung Csang (Baosan). E vidék népcsoportjai között pedig van olyan is, amelyik még a közelmúltig is gyakorolta a hagyományos tetoválás szokását. Az úgynevezett derung népcsoporthoz tartozó nőket például az arcukon bambuszból készült tűkkel tetoválták. Ezt még zömmel férjhez menetelük előtt, nagyjából 12-13 éves korukban csinálták meg nekik, egy-egy nem tetovált arcú leány korábban férjhez sem mehetett. Ma már a szokás azonban eltűnőben van körükben, néhány tucat idősebb derung hölgyön kívül már nem élnek tetovált arcú nők Junnanban. S bár Marco Polo leírásában nem a nők, hanem a férfiak voltak tetováltak, a tetoválás ősiségének kérdésén Junnan tartományban ez nem változtat. A második részlet ugyanakkor talán még izgalmasabb: *„Kaudzsigu tartomány kelet felé fekszik, és királya van. A nép bálványimádó, és saját nyelvét beszéli […] Az egész nép, vagy legalábbis nagy része bőrén tűvel szúrt jeleket visel, melyek oroszlánokat, sárkányokat, sasokat, darvakat és tudom is én micsodát ábrázolnak, és ezek a képek úgy beleevődtek a bőrbe, hogy többé ki nem törölhetők. Ilyen jelekkel van tele arcuk, mellük, nyakuk, karjuk, kezük, hasuk is, egyszóval az egész testük; úgy csinálják, hogy először a kliens ízlése szerint való figurákat feketével rárajzolják az egész testre. Ezután kezét, lábát összekötözik, és két vagy három segéd megfogja; a mester pedig, kinek ez az egyetlen foglalkozása, öt tűt vesz elő, melyek négyszög alakban vannak megerősítve, az ötödikkel a közepén, ezekkel mindenhová odaszúr, ahol rajz van; közvetlenül ezután tintát öntenek a szúrásokra, amitől az előrajzolt ábra megje-*

lenik. Munka közben a kliens úgy szenved, hogy az felér a purgatórium kínjaival. Mégsem mondana le róla, mert ezt az előkelőség jelének tekintik, és azt csodálják a legjobban, aki leginkább elektelenítette magát. Sokan bele is halnak a festésbe, mert közben túl sok vért veszítenek." (Vajda Endre fordítása)

Kubiláj nagykán

Kaudzsigu ma Kínán kívül esik, feltehetően a Vietnam északi részén található Giao Chi/Jiaozhi-vel azonosítható, a Vörös- és a Fekete-folyó vidékén. E királyság korábban két ízben is visszaverte a mongol támadást, mígnem 1287-ben elfoglalták a mongol nagykán, Kubiláj seregei. Marco Polo bálványimádóknak a nem kereszténeket nevezi, többnyire a buddhistákat. Érzékletes leírásából kiderül, hogy nem pusztán nonfiguratív tetoválásokkal lehet számolni ekkortájt, de állat- (oroszlánok, sasok, darvak) és egyéb figurális ábrázolások (sárkányok) használatával is. A fenti motívumok egytől egyig a kínai kultúra szerves részét képező alakokból kerültek ki. Marco Polo precízen leírja a tetoválások készítési technikáját is, mely az „utólagos" festékanyag-bevitelnek köszönhetően valamelyest eltér a leginkább ismert technikától. Roppant izgalmasak egyúttal a tetoválás társadalmi elfogadottságára, sőt előkelőségére vonatkozó megjegyzések is. Ennek fényében már nem is annyira meglepő, hogy a harmadik részletben Marco Polo már valóságos tetoválóturizmusról emlékezik meg: *„Itt van egyúttal Zajton kikötője, melyet az indiai hajók keresnek fel fűszerekkel és mindenféle értékes áruval.* […] *A nép bálványimádó, rendkívül békeszerető, és szereti a könnyű, gyönyörűségekben gazdag életet. Sokan jönnek ide India belső részeiből,*

Egy derong tetoválás eszközei és mintája

William Lithgow kötete, benne a szerző portréjával, török viseletben

John Bulwer 1653-as kötetének címlapja

Tetovált piktet ábrázoló metszet Bulwer kötetéből

hogy a korábban említett módon tűvel telerajzoltassák testüket, mert a város lakói ebben a mesterségben igen jártasak.” (Vajda Endre fordítása)

Zajton ma a dél-kínai Csuancsou városa, India pedig itt, ebben az esetben Kínát jelenti. A fenti, tetoválásra szakosodott mester, illetve a tetoválóturizmus említése is arra utal, hogy egy, a 13. századi Kínában valóban széles körben elterjedt szokásról lehetett szó.

Itt és most nem kívánunk állást foglalni a közel negyed százada folyó tudományos vitában azzal kapcsolatban, hogy Marco Polo maga járt-e Kínában, de a fenti három passzus arról tanúskodik, hogy akár ő maga, akár más volt is szemtanúja a kínai tetoválásoknak és azok készítésének, meglehetősen pontos, precíz képet közvetítettek minderről.

A tetoválás szokása pedig a Marco Polo által is használt selyemúton messzire terjedhetett el, akár a selyemút legnyugatibb végpontjának számító Közel-Keletig és Levantéig. A tetoválás kora újkori történetével foglalkozó történész, Anna Felicity Friedman véleménye szerint a Szentföldről Európába visszatérő keresztesek, majd a későbbi levantei (máltai, itáliai stb.) kereskedők, tengerészek körében is rendkívül népszerűek voltak a vallásos tematikájú – kereszteket, szent szimbólumokat, pl. a Madonnát ábrázoló – tetoválások. Ilyet bizonyítható módon a Szentföldön megforduló William Lithgow is magára tetováltatott 1612-es jeruzsálemi zarándokútja során. John Bulwer igen beszédes című, 1653-ban Londonban kiadott könyvében, az *Anthropometamorphosis*ban ugyancsak több szót ejt és képeket is közöl tetovált emberekről, így bár Cook említett 1771-es expedíciója kétségkívül fordulópontot jelentett a tetoválás modern kori elterjedését illetőleg, szó sincs arról, hogy Európában csak ekkor találkoztak volna először a tetoválás szokásával. S bár a keresztes háborúk kora rég elmúlt, és a levantei kereskedelem is kétségkívül lehanyatlott már a 18. század végére, Marco Polo műve ékes bizonyítékát adja, hogy az Óceániát megjárt brit matrózok által újból elterjesztett és mára globális divathullámmá erősödött tetoválás már a középkori Európában is jól ismert volt. Ezért azt is mondhatjuk, hogy bár időről időre eltűnt a tetoválás Európából, ilyen vagy olyan forrásból végül mindig valahogy visszatalált az öreg kontinensre.

Lithgow tetoválása

✿✿✿

A hagyományos japán tetoválás

Bereczki Nóra

Egy megbélyegzett művészeti irány?

A test díszítésének művészete egyidejű az emberiséggel. Már az ősember is viselt különféle ékszereket, gyöngyöket, és színes mintákkal díszítette testét. De mégis milyen célból? A mai modern társadalmak tagjai leginkább hiúságból ékesítik magukat, azonban régen ez a magatartási forma egyfajta beavatási szertartás lehetett, és transzcendens értékkel bírhatott. A gonosz erők távoltartása, a közösséghez tartozás jelölője, esetleg az ellenség elijesztése, mind-mind fontos célok lehettek. A test díszítésének egyik ilyen eszköze a tetoválás, amely sok kultúrában több ezer éves hagyománnyal rendelkezik.

Az *irezumi* – a hagyományos japán tetoválás – már évezredek óta jelen van Japánban, és a mai napig is a társadalom és a kultúra egy meghatározó szegmensét alkotja. A japán tetoválás eredete egészen a Jōmon-korszakig (Kr. e. 10 000 – Kr. e. 300) nyúlik vissza. Ezt a korszakot a zsinórmintás agyagedényeiről nevezték el. Ebben a korszakban a japánok ősei veremházakban laktak, halászó-vadászó-gyűjtögető életmódot folytattak. Az embereket és állatokat ábrázoló szakrális jellegű agyagfigurák, az úgynevezett *dogūk* is ennek a korszaknak a jellegzetességei. A kutatók feltételezései szerint ezeknek az agyagfiguráknak az arcán tetoválásra emlékeztető minták jelennek meg. Ezeket az agyagfigurákat rituális, temetkezési célokra használták fel, így feltételezhető, hogy a tetoválás szakrális jelentéssel bírt a japánok életében.

A harmadik századból származó kínai *Gishiwajinden* a legrégebbi írott forrás, amely a japánokról említést tesz. Ebben a műben találhatunk olyan részt, amelyben a tetoválás transzcendens, védelmező funkciója jelenik meg. A szöveg arra is utal, hogy a testet borító minták később a társadalmi státusz jelölésére is szolgáltak. A nagy japán krónika, a *Nihonshoki* a tetoválásról mint büntetési eszközről nyilatkozik. Egyes kutatók szerint ebben a korszakban alkalmazták a büntetésnek ezt a fajta módszerét. Ezek a tetoválások olyannyira feltűnőek voltak, hogy akik ilyennel rendelkeztek, teljes mértékben kiszorultak a társadalomból, megvetően tekintettek rájuk. Ezeket a büntető tetoválásokat a homlokon, illetve a karon helyezték el. Később azonban a figuratív tetoválás elterjedésével módjuk nyílt a megbélyegzett bűnözőknek ezeket a tetoválásokat színes mintákkal elfedni. Sokak szerint innen eredeztethető a jakuzák [azaz a csoportba tömörült japán bűnözők – a szerk.] és a tetoválás kapcsolata.

A hagyományos japán tetoválás – Egy megbélyegzett művészeti irány?

Az Edo-korszak (1603–1867) a japán történelem egyik legmeghatározóbb periódusa. Ebben az időszakban Japán történelmi, társadalmi és kulturális értelemben is hatalmas változásokon ment keresztül. A hosszú belharcokat követően Tokugawa Ieyasu egyesítette a széttagolt országot. Ezt a korszakot már a béke jellemezte. A városi polgárság megerősödésével párhuzamosan a kultúra és ezzel együtt az irodalom népszerűsége is fellendült. A városi társadalom nagy része tudott írni és olvasni, ami a leegyszerűsödött írásmód, a *kana* elterjedése tovább segített. *Az ukiyo-e,* azaz a fanyomatos, színes sokszorosítási technika művészeti formája ebben a korszakban bontakozott ki. A fametszet készítése rendkívül összetett feladatot jelentett, ahol minden egyes munkafolyamatot más-más ember végzett. Először is a mester papírra megrajzolta a kép vázlatát, amelyet később a domború fadúcokra átmásoltak. Ezt követően a különböző színeknek megfelelően kifaragták a dúcokat. Annyi dúc megfaragására volt szükség, ahány színt használtak. Végül pedig a nyomás következett, minden egyes színnek megfelelően. Az egyik korabeli ismert fadúcnyomat-készítő, Utagawa Kuniyoshi, olyan fametszet-illusztrációkat készített könyvekhez, ahol a főhősök testét tetoválás díszítette. Ezek a művek olyan hősökről szóltak, akik a gazdagok fosztogatásával segítettek a rászorulókon, s így a japán Robin Hood megtestesítőjeként értelmezhetőek. Mindennek köszönhetően a

tetoválás jelenségét új, pozitív értékekkel ruházták fel, s ezért a hősökkel való azonosulás jelképeként a városi lakosság elkezdte alkalmazni a tetoválás szokását. Tulajdonképpen elmondhatjuk, hogy a hagyományos japán fadúcnyomat és a tetoválás kölcsönösen összekapcsolódott, az *irezumi* tehát hatással volt az *ukiyo-e* kultúrára, elég, ha csak Kuniyoshi fadúcnyomataira gondolunk, de ugyanakkor a fadúcnyomatok is nagy hatással voltak a japán tetoválás fejlődésére, hisz ezek inspirálták a tetoválóművészeket, és lenyűgözték a városi lakosságot.

A 19. század második felében lejátszódó reformsorozat az Edo-korszak végéhez vezetett. Az 1868-as Meiji-restaurációnak köszönhetően Japán kinyitotta kapuit a külföldi országok felé, megszüntetve ezzel az ország bezártságát; megszületett az első alkotmány. Az új kormányzat úgy gondolta, hogy a tetoválás egy barbár szokás, ami Japánt a vezető nyugati nagyhatalmak előtt rossz színben tüntetheti fel, ezért 1872-ben tiltó rendeletet fogalmazott meg a tetoválás ellen. Az aggodalmak ellenére a japán tetoválás nagy népszerűségnek örvendett a nyugatról ékező látogatók, tengerészek körében is, utat nyitva ezzel a hagyományos japán tetoválás világszinten való elterjedéséhez. A második világháború után a tetoválás gyakorlata újra legális lett Japánban, azonban azt a népszerűséget, amit egykor az Edo-korszakban magáénak tudhatott, a mai napig sem érte el.

A technikát megfigyelve összességében elmondhatjuk, hogy az *ukiyo-e* készítésének módszere párhuzamba vonható az *irezumi* készítésével. Mindkét technika esetén szükséges egy rajzoló eszköz, ami a fametszet esetében egyrészről az ecsetet, másrészről pedig a vésőszerszámot jelenti. Ehhez hasonlóan tetoválás készítésekor is előrajzolják a mintát, majd a tűk segítségével véglegesítik először a körvonalat, s végül a színeket. A japán tetoválás technikáját *tebori*nak hívják, melynek jelentése 'kézzel történő vésés'. A japán tetoválás készítésének egyik legfontosabb eszköze a körülbelül 20 cm hosszú bambuszrúd volt, melynek végén tucatnyi apró tűt rögzítettek. A tűk elhelyezkedésének sűrűségétől függően tudtak vékonyabb, illetve vastagabb vonalakat rajzolni, ugyanúgy, mint a festők az ecsettel. Az emberi test alkotófelületet jelentett a tetoválóművész számára ugyanúgy, ahogy a fadúc az *ukiyo-e* mester számára.

De mi is a helyzet a jakuzákkal? Miért szokás összekapcsolni az *irezumi* fogalmát a japán maffiatagokkal? Az irezumi készítésének folyamata rendkívül fájdalmas procedúra. A jakuzák esetében egy teljes testes tetoválás a bátorság és fájdalomtűrő képesség szimbólumaként is megjelenik. Az *irezumi* kultúra hagyománya több száz évre nyúlik vissza. Értéke és funkciója mindvégig ambivalens érzéseket keltett az emberekben. Japánban a mai napig is negatív érzése támad sok embernek a tetoválás szó hallatán. A tetoválás és ugyanúgy az *irezumi*, sose tudott integrálódni, mindig periférián helyezkedett el, a szubkultúra részét képezve. Ezért a japán társadalom még mindig megköveteli, hogy eltakarjuk, elfedjük, elrejtsük ezeket a testdíszítéseket. A hagyományos japán fürdőházakba például nem lehet tetovált testtel belépni. A tetoválás tehát ősidők óta létezik, mégis mi az oka akkor, hogy oly sokan elzárkóznak előle? Nem lehetne az *irezumi*t egyszerűen egy műalkotásnak tekinteni, ami az élő emberi testen fejezi ki mondanivalóját?

A test alkotófelületként való értelmezése a kortárs alkotóművészek körében is meghatározó. Sorra nyílnak meg világszerte olyan kiállítások, ahol az emberi test újraértelmezése kerül a középpontba. Mégis mi a művészet, és ki szabja meg a művészet határait? Weöres Sándor szavaival élve, „Mi (...) a művészet? – Ez a mértéktelenül szabad valami,

amelynek egyetlen feltétlen kötöttsége sincs, de határtalan szabadságában akármilyen kötöttséget elbír? Szépséggé rögzített emberi megnyilvánulás." Koya Abe kortárs képzőművész szerint a japán hagyományos tetoválás és az *ukiyo-e* is fontos eleme a japán képzőművészetnek, és szorosan összefonódnak egymással. Kapcsolatuk leginkább az érme két oldalához hasonlítható, ahol a fényesebbik oldal a hagyományos fadúcnyomat, ami a nyilvánosságnak megmutatkozik, míg az *irezumi* az árnyékos oldal, ami inkább elrejtőzik a tömeg elől. A fény és az árnyék összetartoznak egymással, de mégis más a helyzetük, ugyanis a fényt sokkal értékesebbnek ítélik meg, mint a sötétséget. Tagadhatatlan, hogy az *irezumi* mély és releváns részét alkotja a japán kultúrának. A testet fedő bőr, az emberi külső a szocializáció egyfajta jelképes színtereként értelmezhető. Az öltözködés és a test díszítése hozzátartozik az identitás formálásához, és a közösséghez tartozás egy meghatározó elemeként értelmezhető. A bőr egy határfelület a személyes belső és a külvilág között. Az *ukiyo-e*, azaz a hagyományos japán fadúcnyomat mai napig világszinten is elismert, tiszteletet élvező művészeti ág. Ezzel szemben az *irezumi*, a hagyományos japán tetoválás a Meiji-korszakban hozott tiltó törvények bevezetésével a japán kultúra és művészet perifériájára szorult, kevesen ismerik értékes hagyományát, történetét. Talán itt az idő ezen változtatni!

✿✿✿

Nagy Imre

A fájdalmakkal átszőtt könyörgés

Az észak-amerikai bennszülött népek tetoválási szokásairól

Ember alakú víztároló edények. Festett kerámia, Mississippi-időszak (Kr. u. 1550–1650), Arkansas, 20×15 cm

Az észak-amerikai földrész őslakói már az európaiak megjelenése előtt is ismerték, és széles körben alkalmazták a test- és arctetoválást. Erre azonban csupán közvetett bizonyítékokkal rendelkezünk, mint a tengeri csigák felületére készített figurális vésetek az úgynevezett „halomépítők kultúrájának" korából (Kr. u. 900–1450), vagy az Arkansas állam területén előkerült festett, karcolt díszítésű – a Mississippi-kultúra időszakára datálható (Kr. u. 1550–1650) –, ember alakú víztároló edények esetében. Ez utóbbiaknál a figurák arcán és egyikük felsőtestén látható karcolt díszítést egyértelműen tetoválásként vagy hegtetoválásként kell értelmeznünk.

Az amerikai földrész felfedezése során az európai utazók és telepesek egy-egy nép nevét a velük szomszédos – de gyakran ellenséges – népektől tanulták meg és vették át. Ennek az lett a következménye, hogy gyakran lenéző vagy előítéletes elnevezések kerültek be az európai használatba. Az eszkimó például azt jelenti, hogy „nyershús-evő", a sájen jelentése „vörösen beszélő", azaz érthetetlen nyelvű (a *sahiyena* kifejezést használó sziú indiánok számára).

A 21. század azonban elhozta a törzsi azonosságtudat megerősödését is, ezért az egyes népek önelnevezései egyre inkább teret hódítanak az egykor pejoratív jelentéssel bíró, de mára általánosan elfogadott elnevezések mellett. Ahol erre lehetőség volt, ott zárójelben megadtuk az egyes népek önelnevezését is.

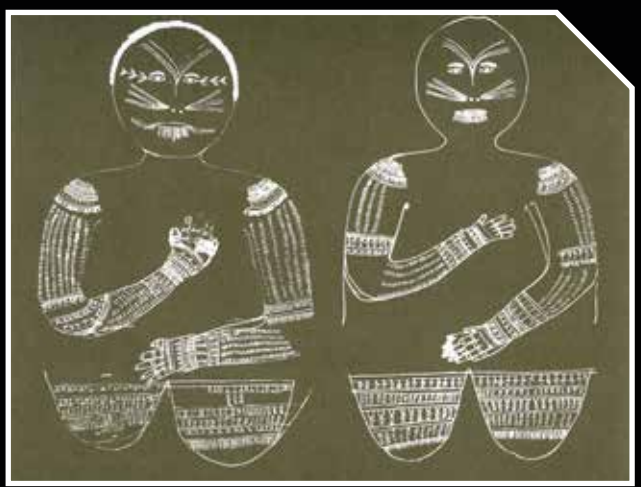
Észak-Amerika sarkköri területein az eszkimó *(inuit)* és aleut *(unangan)* népek voltak a legkésőbbi őslakos betelepülők, de náluk is elterjedt volt a testdíszítések számos formája.

Hitük szerint a testékszerek, valamint a tetoválások tetszenek az állat-szellemeknek, és ezek a dekorációk távol tartják az ártó erőket, amik a testnyílásokon képesek behatolni az emberi testbe. Ezért az orr, a száj és a fülek átfúrásával és testékszerek behelyezésével meg lehet akadályozni a *khoughkh,* azaz a gonosz szellem bejutását. Ugyanakkor úgy tartották, hogy a testdíszítések erősítik az egyén társadalmi státuszát és spirituális erejét. A férfiak akkor kapták első tetoválásaikat, amikor sikeresen ejtették el az első állatot valamelyik vadászaton. Az

Korom és bálnazsír keverékével készített eszkimó *(inuit)* tetoválás egy asszony kezén és combjain (a *National Geographic* nyomán)

eszkimó nőket az állukon, az orrukon, az orcáikon, valamint a karjukon és a térdek fölött, a combokon tetoválták, s csak az ilyen testdíszítéssel rendelkező nőket tartották szépnek. A tetoválást még pubertáskorban végezték: korommal kevert bálnazsírba mártották a zsineget, amelyet az egyszerű mintáknak megfelelően egy varrótűbe fűzve áthúztak a bőr felszíne alatt. Amennyiben a tetovált leány sztoikus nyugalommal viselte a fájdalmas eljárást, akkor az annak a jele volt, hogy kész arra is, hogy gyermeket szüljön. Az állra tetovált minták a termékenységet voltak hivatottak biztosítani, míg az orcák bonyolultabb mintái csupán jelentés nélküli díszítések voltak. A tetoválásnak vallási tartalma is volt, mert az inuitok úgy tartották, hogy egy szép tetoválás nélküli asszony nem tud eljutni halála után az „áldottak földjére", csupán *Nóquintba*, a „Szik-

Az Arnarulúnguag nevű netsilik-eszkimó rajzai a Nálungiaqs és Manelaqs nevű asszonyok tetoválásairól, 1931. Knud Rasmussen nyomán

lacsúcsról lezuhantak földjére". Ez egy szélesebb körben elterjedt hiedelem lehetett Észak-Amerika őslakói között, hiszen a Sarkkörtől távol, a Nagy-síkság területén élő sziú indiánok is hasonló nézeteket vallottak.

Erről Sánta Őz, a sziú indián sámán így beszélt: *„Bennünket, indiánokat születésünktől halálunkig úgy burkolnak be a szimbólumok, akár egy puha takaró. […] van a legtöbbünk csuklóján tetoválás […] egy név, néhány betű vagy egyszerű ábra. A szellemek hajlékához vezető utat őrző Bagoly Asszony csak ránéz a tetoválásra, és már mehetünk is tovább. Olyan ez, mint holmi útle-*

Sa-Ga-Yeath-Qua-Pieth-Tow mohawk (kanien'kehá:ka) főnök, akit Peter Brant néven kereszteltek meg angliai látogatása során. 1710. John Verelst festménye Anna királynő számára. A főnök felsőtestét díszítő tetoválás nemzetsége állatősét, a medvét szimbolizálja.

vél. Sok indián hisz benne, hogy akinek nincs ilyen jel a testén, azt a Kísértet Asszony nem engedi át, hanem leveti egy sziklacsúcsról. És akkor örökkön-örökké vándorolnia kell itt a földön, wanaghi lesz – kísértet. […] s amint látod, én tetováltattam a karomat."

Az első európai telepesek időszakából sajnos kevés hiteles forrással rendelkezünk, de azok a szórványos képi ábrázolások, amelyek megmaradtak, arról árulkodnak, hogy a tetoválás elterjedt szokás volt a Szent Lőrinc-folyótól egészen Floridáig. Az egyik legjobban dokumentált erdővidéki tetoválást ábrázoló festmény 1710-ben, Angliában készült, az Anna királynőt meglátogató mohawk *(kanien'kehá:ka)* főnökről, Sa-Ga-Yeath-Qua-Pieth-Tow-ról.

A fájdalmakkal átszőtt könyörgés – Az észak-amerikai bennszülött népek tetoválási szokásairól

A földrész nyugati felén, az úgynevezett Északnyugati partvidéken élő tlingit *(tlingkit),* kwakiutl *(kwakwaka'wakw)* és haida *(xaayda)* indiánok körében a vonalas díszítések voltak a népszerűek, melyek a területen általános művészeti stílusban a nemzetségi állatösöket és egyéb mitikus lényeket ábrázolták a törzsek férfitagjainak arcán vagy mellkasán. A keletről a Mississippi folyó, míg nyugatról a Sziklás-hegység által határolt Nagy-síkság területén hat nyelvcsalád közel harminc törzse élt az európaiak megjelenése idején. A Missouri folyón 1832 és 1834 között végigutazó Karl Bodmer akvarelljei az első, igazán hitelesnek tekinthető ábrázolások az általa látogatott törzsek tetovált tagjairól.

A krí *(nehíyaw)* törzs asszonyainak tetoválása általában néhány párhuzamos csík volt, mely a szájtól az áll aljáig futott. A krí férfiak tetoválásai bonyolultabbak voltak, és nagyobb felületre (mellkas, váll, hát) terjedtek ki. A Missouri felső folyásánál egymás szomszédságában lakó és szövetséges viszonyban álló menden *(numakaki)* és hidatsza *(hiraacá)* harcosok körében egyaránt elterjedt volt a felsőtestet és a jobb kart szinte teljesen elborító – leginkább párhuzamos sávokból és geometrikus mintákból összeálló – bonyolult tetoválás készítése. A hamuval készített kékesfekete minták közeit gyakran vörös földfestékkel festették ki, így erősítve a tetovált minták esztétikai hatását.

Az algonkin nyelvcsaládba tartozó arapahó *(hinono'eino)* népre a Nagy-síkságon általánosan elterjedt jelbeszédben alkalmazott jel feloldása a „tetovált mellkasúak" vagy a „tetovált nép" volt, mert a férfiak mellére egy-egy szaggatott vonalakból komponált, koncentrikus körökből álló mintát varrtak ki. A jukka tüskéivel vitték fel a mintát, majd fahamut dörzsöltek a felületbe, s ezt követően újra végigszurkálták a mintát a tüskével.

A tetoválás szertartásának legkidolgozottabb formáit a sziú nyelvcsalád *dhegiha* ágának népeinél – az omaha *(umonhon),*

1710-ben Angliába látogatott négy indián főnök a franciák és angolok vetélkedésétől vérzivataros Amerikából, hogy a „Nagy Fehér Anyától" – az angol királynőtől – segítséget kérjen a francia befolyás visszaszorítására. Diplomataként bántak a három mohawk és az egyetlen mahikán főnökkel, akik a Szent James-palotában találkoztak Anna királynővel. John Verelst (1648–1734) udvari festő elkészítette mindegyikük teljes alakos portréját. A vásznak jelenleg Ottawában, a Kanadai Nemzeti Archívumban vannak kiállítva.

Johann Carl Bodmer (1809–1893) svájci–francia festő- és grafikusművész legnagyobb elismerést kiváltó munkái 1832–1834 között készültek, amikor a német felfedező Maximilian zu Wied-Neuwied herceg felkérésére csatlakozott a herceg észak-amerikai expedíciójához, mely a Missouri folyón hajózva fedezte fel a tájat és annak népeit. Bodmernek az út során készült akvarelljeit az amerikai nyugat indiánjainak leghitelesebb ábrázolásai között tartják számon.

Mikhail Tikhanov festményének részlete a Baranov- (Sitka) szigeti tlingit indiánok arctetoválásairól. 1817.

Krí *(nehíyaw)* indián asszony állán tetovált vonalakkal, 1833. Karl Bodmer festménye

ponka *(pán'ka)*, quapa *(ugahxpa)* és oszédzs *(wazshazshe)* törzseknél – találjuk. Az oszédzs asszonyok tetoválásainak társadalmi jelentősége a törzsön belül rendkívül erős volt. Egyes források azt állítják, hogy csak a legbátrabb harcosoknak volt joguk a feleségüket és lányaikat tetováltatni, ugyanakkor az 1844-ben az oszédzs prériken utazó Victor Tixier arról tudósított, hogy *„majdnem az összes oszédzs asszony teste tetovált"*. Az viszont kijelenthető, hogy az oszédzs nők tetoválásainak mintái sokkal összetettebbek és bonyolultabbak voltak, mint a férfiak által viselt minták. A nőket tetoválták a kezükön, a karjukon és lábukon, a mellkasukon és a hátukon, s ezért az ő tetoválásaikért sokkal értékesebb ajándékkal kellett fizetni a tetoválást végző papoknak, mint a férfiak tetoválásai esetében. Természetesen a nőknek nagyobb fájdalmat is kellett átélniük az eljárás alatt, mint a férfiaknak. A tetoválás – hitük szerint – a hosszú életért szóló könyörgés volt. A nők arcára, mellkasára és hátára varrt minták a napot, a csillagokat és egyéb égitesteket szimbolizálták. Azok az összetett jelek, amelyek a válluktól a csuklójukig futottak, az „állatok ösvényét", az „élet útját" jelképezték. A kézfejre kerülő minta a pókkal volt kapcsolatban, és a földet vagy az „élet csapdáját" szimbolizálta.

A tetoválás maga egy bonyolult szertartás volt, amelynek során a tetováló papoknak imákat kellett mondaniuk, és szent dalokat kellett énekelniük.

Addih-Hiddish hidatsza *(hiraacá)* főnök, akinek a tetoválása szabadon maradt közeit vörös testfestéssel töltötték ki. 1833. Karl Bodmer festménye

A hidatsza *(hiraacá)* Sovány Farkas felső testének tetoválása elölről 1930 táján

Az imák és könyörgések nem csak a tetovált személyért, hanem az egész oszédzs közösség javáért szóltak. Egy asszony nyilvános szertartáson zajló tetoválása azt demonstrálta a törzs számára, hogy ő és a férje személyesen vállalja a fájdalmakat és a szenvedést az egész nép javáért, azaz szimbolikus könyörgés formájában vállal áldozatot mindenkiért.

Nem minden észak-amerikai népnél volt azonban elterjedve a tetoválás szokása. A síksági indián történelemben korainak számító 1820-as 1840-es évek során, a mai Montana állam területén járt prémvadászok és kereskedők meglepetten számoltak be arról, hogy a varjú *(apsáalooke)* indiánok nem tetoválták magukat. Ez azért is volt számukra érdekes, mert a velük legközelebbi rokonságban álló hidatszáknál – mint láttuk – nagyon elterjedt volt a tetoválás szokása. Amikor Robert Lowie amerikai néprajzos 1913-ban arról faggatta az Egy Kék Gyöngy nevű varjú hadifőnököt, hogy visel-e a testén tetoválást, ő így válaszolt: *„Az egyetlen, amit a testemen találsz az ellenségeim fegyvereitől szerzett sebesülések nyoma. De ők halottak, én pedig, mint látod, élek!"*

✿ ✿ ✿

Antoni Judit

Tatau, e patu tiki

A tetoválás művészete Kelet-Polinéziában

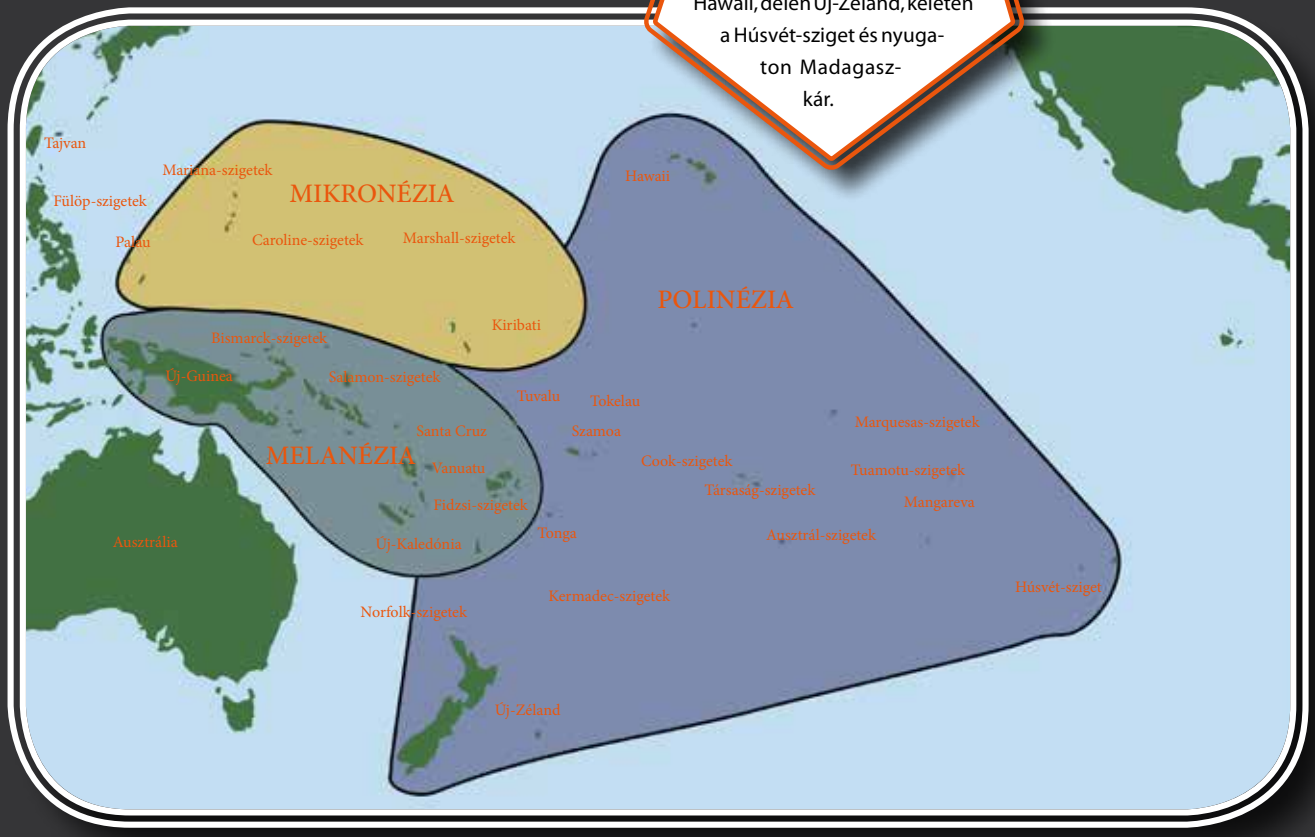
A test festésétől, mely az ősidők óta ismert volt szinte mindenütt, már csak egy lépés a festett motívumok tartóssá tételének gondolata, a tetoválás. Az óceániai szigetvilágban, Polinéziában találjuk a technika legkiemelkedőbb mestereit: a hagyományos, a legtöbb szigeten elterjedt „lágyabb" változatot, a ponttetoválást, illetve a „durvább", csak az új-zélandi maoriknál gyakorolt „bevésést", „bekarcolást" gyakorló művészeket.

A Csendes-óceán térségében, figyelembe véve a minták összetettségét, esztétikai megítélését és a test felületén való kiterjedését a legkifinomultabb a Marquesas-szigetek tetoválása volt. A polinézek hitük szerint a test díszítésének e különleges formáját az istenektől kapták. A tetoválás szent jellege szórványosan – így Marquesason is – a 19. század közepéig fennmaradt.

A régészeti adatok tanúsága szerint ez a technika a délkelet-ázsiai őshazából eredeztethető, ahonnan kiindulva a polinéz népek ősei, a Lapita-kultúra (kb. Kr. e. 1500 – kb. Kr. e. 550) hordozói benépesítették az óceániai szigetvilág nagy részét. A korai kerámiatöredékeken több olyan mintát is láthatunk, ami jóval később a tetoválásokon, illetve egyes faragványokon jelenik meg.

A tetoválás egyik eszköze a kapaforma „fésű", mely egy bambusznád szárába vagy fanyélbe erősített, fogazott élű, a nyélre 40-50 fokos szögben felerősített csontból vagy teknőspáncélból készült lemez. Régen a legerősebb *tapu* („időleges" vagy „állandó tiltás") alá eső embercsontból is készült fésű, ezt a szentként tisztelt teknős helyettesíthette. A fésű fogainak száma változó, a lemezek szélességétől függ: az ismert fésűk általában 5–7 fogasak, hosszuk 3–8 cm, szélességük 3-4 mm-től akár 2 cm-ig terjed, vastagságuk 1-1,5 mm. A nagyobb felületekhez több, szorosan egymás mellé kötözött lemezt használtak. Az ütőszerszám gyakran egy 35–46 cm, 1,5-2 cm vastag, hengeres testű, egyik végén laposra faragott, kemény, nehéz fából (pl.

Az ausztronéz vagy maláj-polinéz földrajzi kiterjedését tekintve a világon a legnagyobb nyelvcsalád: határai északon Hawaii, délen Új-Zéland, keleten a Húsvét-sziget és nyugaton Madagaszkár.

Óceánia szigetvilágának antropológiai, nyelvészeti és kulturális felosztása

úgynevezett vasfából) készült. A több, különböző méretű fésűt és a kalapácsot bambuszcsőben tárolták, egy másik bambuszban volt a festék nyersanyaga, az ama nevű növény elégetett diójának kicsapódó korma.

Ezt keverték össze vízzel, kókuszvízzel vagy kókuszolajjal. Azokat a szerszámokat, melyeket először használtak egy főnök fiának vagy egy nagycsalád örökösének tetoválásakor, a szertartás után meg kellett semmisíteni, és darabjait a *marae* (‚szent hely', ‚templom') területén elhelyezni.

Az operáció során a mester (*tuhuna patu tiki*, marquesasi nyelven) előbb faszénnel felrajzolta a mintát a bőrre, majd bal kezébe fogta a fésűt, az ütőszerszámot szélesebb végénél, jobb kezének hüvelykujja és a két következő ujj között tartva apró ütésekkel követte a rajzot, a fésűt időnként a festékbe mártva. Bal kezének középső ujjára *tapa*csíkot (*tapa* = 'kéregszövet') tekert a vér felitatására.

A fiatalokat serdülőkoruktól kezdve különböző szertartások során vezették be az Emberek *(Enana)* világába, azaz a törzsi közösségbe. A lányokat viszonylag korán, nagyobb ünnepség nélkül tetoválták, és a fülüket is átfúrták, ezt követően házasságkötésükig nagy szabadságnak örvendhettek. A fiúk felnőtté avatása 7–12 éves korukban kezdődött a körülmetéléssel, de ahhoz, hogy elviseljék a tetoválással járó fájdalmat, várniuk kellett 15–20 éves korukig. A tetoválás eredetileg a főnökök és fiaik, örököseik kiváltsága volt.

Amikor egy főnök fia elérte a kívánt kort, sor kerülhetett az első tetoválásra, melyre a főnök meghívta a fiához hasonló korú ifjakat, megrendezte az ünnepségeket, és valamennyiük tetoválási költségét is fizette.

A tetoválók a mesterek/specialisták külön csoportját alkották: a főpapok mellett a második papi osztályhoz tartoztak. A *tuhuna* 'mesterként', 'tanítóként' fordítható. Feladatuk között szerepelt a szertartások előkészítése, a főnöki családok genealógiájának ismerete, szent dalok előadása dob és fuvola kíséretével, illetve az orvosi beavatkozások egy része és főleg a hagyományok megtanítása, átadása a fiataloknak. Tetoválóként munkájukért fizetség járt: egy disznó, buzogány vagy egy fejdísz, esetleg egy *tapa*, az újabb időkben dohány és töltények. A főnökök maguk és fiaik számára a legkiválóbb mestereket kérték fel, a többieknek meg kellett elégedniük a tanulókkal vagy a kevésbé képzettekkel.

A tetoválás művelete a tetoválók házában történt, amely az általában két hétig tartó művelet során a legszigorúbb *tapu* alá esett: még a közelében sem járhattak mások, főleg nem nők. Hasonló *tapu* védte a fiatalokat, így senki sem hagyhatta el a házat, és senki sem látogathatta meg őket. A polinéz hit szerint a *tuhuna patu tiki* istenei az operáció elejétől, vagyis a tetoválóház ünnepélyes megnyitásától annak bezárásáig a házban tartózkodtak, érkezésükkor disznómájat áldoztak a tiszteletükre, távozásukkor pedig banánfürtöt tettek a kosarukba.

A hierarchikus felépítésű polinéz társadalom csúcsán az isteni eredetűnek tartott nemzetségfők, főnökök álltak, hatalmuk öröklődött: világi és vallási felügyeletük alatt állt a népesség, a közemberek java. A főnökök családjaiból kerültek ki a papok és a különböző mesterségek nagy tiszteletben tartott művelői, illetve a harcosok is.

Az amadiót nagy olajtartalma miatt régen mécsesként használták: egy kókuszpálmalevél erére felfűzött 24 dióból álló füzér négy órán át világított.

A régi technika felélesztése az összpolinéz fesztivál alkalmából. Nuku Hiva, 1999 (fotó: Falchetto A.)

Tetoválás közben a mester énekkel kísérte a munkát, ezzel nyugtatva és biztatva a fiatalokat a szenvedés tűrésére.

A tetoválás befejeztével feloldották a *taput*, az elzárás után újra megszólaltak a csigakürtök és a dobok. A fiúk *tapá*ba burkolózva, hogy senki se láthassa idő előtt a mintákat, hazatértek apjuk házába. Két vagy három héten keresztül naponta kenegették őket különböző növények nedveivel, hogy világosabb legyen a bőrük, és jobban előtűnjenek a kékesfekete minták. A szertartást a nagy ünnepi felvonulás, tánc és lakoma zárta le, melynek során a fiatalok a közösségi téren *(tohua)* bemutathatták a völgy összes lakójának az új tetoválásukat, és egyben megismertethették velük újonnan kapott neveiket is.

A dalok az ütés ritmusát utánozták, és a várható eredményt csodáló nőkről, a társadalmi megbecsülésről szóltak: *ua tuki é, ua tuki é, tuki tuki hua ia papárará, ua tiki é, ua pokaa é, ua pone é…*

Teii (Nuku Hiva) harcos buzogánnyal és tökedénnyel (ipu) (Krusenstern, 1804)

Tetovált minták Parima tane főnök lábszárán illetve felesége combján és kezein,

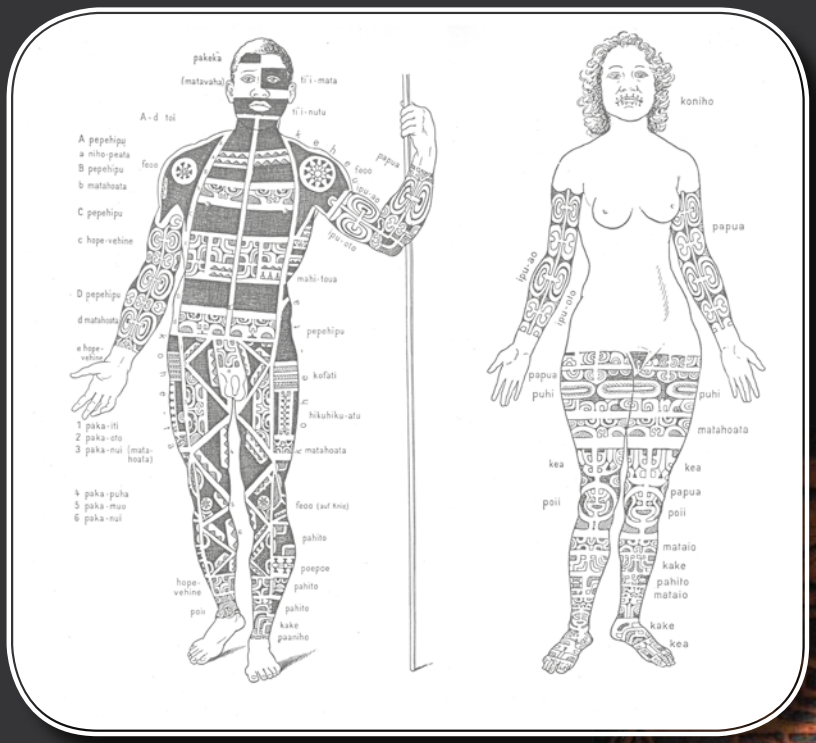
Tuamotu-szigetek, Kelet-Polinézia, 1844–1849 között

Az első tetoválást követően 3–6 hónapos időközönként, illetve különleges alkalmakkor (pl. nő esetén az első gyermek születése, férfiaknál egy harci tett) folytatták a test díszítését, míg az egyént idősebb korára (35–40 évesen) tetőtől talpig be nem borították a minták, melyeket látva bárki „leolvashatta" addigi életének történetét.

A tetoválás eredete és célja szerint sem volt soha „ruha" vagy annak helyettesítője: a szertartásokhoz kapcsolódó díszekhez volt több köze. A társadalmi tagolódás fokozataira sem terjedt ki, csak annyiban, hogy néhány mintát a főnökökön kívül nem tetoválhattak másra. Fontos szerepet játszott viszont az érettség és a termékenység, a reprodukciós képesség jelzésében – s ebben a szépség is szempont volt: a tetováletlan ifjak Marquesason nem is gondolhattak a házasságra.

A tetoválás bizonyos előjogokat biztosított az egyén számára, így a közös étkezéseknél az ételhez való hozzáférés jogát. Éhínség idején a főnökök személyesen feleltek a törzs tagjainak jólété-ért és az alapvető élelemforrás, a kenyérgyümölcs termésének bőségéért, ilyenkor biztosítaniuk kellett a nagy közösségi tárológödrökben *(ua ma)* őrzött kenyérgyümölcspép szétosztását. Annak érdekében, hogy mindenki részt vehessen az elosztás ünnepén, a főnökök meghívására tetoválómesterek érkeztek, és azoknak, akik nem tudták volna megfizetni a szükséges tetoválást, ingyen biztosították a lehetőséget.

A tetoválás mintái az egyén életének nagy fordulópontjaihoz igazodva egyéni krónikaként foghatók fel. A képek az erő, a *mana* hordozói voltak, az emlékezet és a tanítás megerősítői, s

Női és férfi tetoválási minták és neveik
(Karl von den Steinen, 1897)

egyben a természetfeletti erőkkel való folyamatos kapcsolatot biztosították: erre a legjobb példa az emberek és a szigetek megteremtőjének tartott félisten, Tiki gyakori ábrázolása volt. A legfontosabb mintáknak általában anatómiailag meghatározott helye volt a testen, így a kedvelt *ipu* motívum a felső kar külső és belső oldalára került. A tetoválás megszabott sorrendben, előbb alulról felfelé haladva történt: a lábak, a törzs hátsó fele, a nyak és az arc, majd fentről lefelé a törzs elülső fele és a karok kerültek sorra. A minták részben ornamentálisak, részben pedig jelképesek: ez utóbbiak jelezték a földrajzi, családi, társadalmi hovatartozást és állapotot, vagy egy-egy fontos eseményt idéztek fel. A díszítőmotívumok java a természetből ered: ég, felhő, növények, állatok és ezek részei (cápafogak, virágok stb.), de igen sok származik a fonásmintákból (pálmalevél háztető, kosarak, táskák, „szőnyegek") – ezek adják a geometrikus díszítések nagy részét.

A Marquesas-szigetcsoporton először 1595-ben jártak európai hajósok. Újabb látogatásra csak 200 év múlva került sor (Cook 2. expedíciója során, 1774-ben), ettől kezdve azonban egyre többen ejtették útba a szigeteket. A becslések szerint a „felfedezés" idején a hat állandóan lakott szigeten mintegy 50–100 ezer ember élhetett. A behurcolt betegségek, a belső harcok és az éhínségek miatt 1860 körül már csak kb. 10 ezer fő maradt életben, az 1920-as évekre ez a szám 2000-re csökkent.

A 18. században, de még a 19. század első felében is az európai hajósok, kereskedők még mindenütt láthattak a szigeteken tetőtől talpig tetovált férfiakat és tetovált nőket: róluk készültek az egykori rajzok, festmények és ekkor gyűjtötték azokat a bambusz-, *tapa*- vagy fatárgyakat (modelleket), amelyeket tetoválási minták borítanak. A lakosság, s vele együtt a mesterek eltűnését követte a hagyományoké, melyeket a misszionáriusok igyekeztek felszámolni, elértéktelenníteni. A Marquesas-szigeteken mindezek ellenére tovább élt a hagyomány, mint Polinézia egyéb területein. Ezt használta ki Karl von den Steinen német orvos és etnológus, aki 1897–1898-ban dolgozott itt, és sikerült dokumentálnia, megmentenie a feledéstől e művészet utolsó megnyilvánulásait.

Főleg az ő publikációja alapján elevenítették fel a szigetlakók az 1980-as évektől az egykori tetoválási motívumokat, és kezdték alkalmazni a polinéz népek megújulási folyamatában, az adott kultúrához való tartozás érzésének kifejezéseként.

✿ ✿ ✿

Tetováló-modellek az 1840-es évekből: fatábla és fából faragott kar

Ajaktányér a felső ajakban (Afrika)

„A szépség ára”

A különböző testmódosítási eljárások régészeti nyomairól

Keresztes Noémi Ninetta

A test deformálásának szokása a Neander-völgyiektől a modern korig mindig és mindenhol jelen volt az emberiség története során. A módosítások célja általában az isten(ek) jóindulatának biztosítása és/vagy az adott közösség szépségideáljának elérése volt, ami ma sem áll olyan távol tőlünk, hiszen tulajdonképpen a plasztikai sebészet, valamint egyes divatjelenségek gondolati háttere is ugyanide vezethető vissza. A tetoválás tehát csak ezen testmódosítási eljárások egyike; az emberi elme félelmetesen találékony, csaknem valamennyi testtájékot képes ugyanis módosítani a fejtől le, egészen a lábakig.

A normál koponyájú emberek sokszor utánozni próbálták a módosított fejformát, elsősorban a hajvonal feljebb borotválásával, valamint a fejtetőre szorosan összefogott hajviseletekkel.

Koponyatorzítás

A koponya torzítása az emberiség egyik legrégebbi és legelterjedtebb testmódosítási gyakorlata. Bizonyos társadalmakban csak az előkelőkön végezték el a műveletet, máshol az alacsonyabb rétegek körében is előfordult. A torzítás megléte vagy hiánya tehát egyes korokban és térségekben utalhatott akár társadalmi helyzetre vagy etnikai hovatartozásra is. A legkorábbi idevonható leletek a mintegy 60–65 ezer éves Neander-völgyi ősemberkoponyák. A szokás azonban a Homo sapiens színre lépésével sem tűnt el. Valamennyi lakható földrészen, így Európában, Ázsiában, Afrikában, Amerikában és Ausztráliában is kialakult. A torzítás formája korszakonként és akár népenként is változhatott. Az ókori egyiptomiak hátrafelé, hosszúkásra nyújtották, Európában viszont felfelé, a nyakszirt irányába alakították a fejet, Közép-Amerikában pedig hátra-, illetve felfelé csúcsosodó fejforma jött létre az eljárás eredményeként. Európában főleg kötésekkel, Amerikában inkább deszkák segítségével alakították ki a kívánt formát. Az eljárást újszülötteken kezdték el, és pár hónapig tarthatott.

Nemi különbségek nemigen voltak, mind kislányok, mind pedig kisfiúk koponyáját egyaránt torzították. A koponyatorzítás azonban számos egészségügyi következménnyel járhatott: légúti fertőzések, megváltozott hang, gyakori fejfájás, hirtelen halál, esetleg rövidebb élettartam. A torzított koponyájú személyek szellemi képességei azonban valószínűleg nem változtak számottevően.

Gyermek bandázsos koponyatorzítással (Afrika)

Az arc egyes részeinek deformálása: a szem, a fül, az ajak és a fogak módosítása

Korai egyiptomi domborműveken gyakran látni vak zenészeket, akiknek a szemét kiszúrták, vagy összevarrták a szemhéjaikat. A középkori Európában a nagyvárosok (pl. Párizs) szegényei közül néhányan szándékosan nyomorították meg ugyanígy gyermekeiket, a későbbi koldulás sikeressége reményében. A közép-amerikai maják szépnek tartották a kancsalságot, ezért a gyermekek szeme elé gyakran fehér labdácskákat lógattak, hogy azt nézzék, ami szemtengelyferdülést eredményezett.

A fül alakjának módosítása az egyik legelterjedtebb (és talán a legkevésbé fájdalmas) testmódosítási forma az egész világon, lényegében a mai napig. A csecsemő vagy kisgyermek fülcimpáját átszúrták, majd egyre növekvő súlyokat helyeztek bele, amely így végül akár 12–16 cm hosszúra is nyúlhat(ott). Ez a történelmi korokban általában az uralkodó osztály kiváltsága volt (pl. a Húsvét-sziget szobrainak fülei is mind deformáltak); a ma is létező formái viszont már bármely társadalmi rétegben előfordulnak.

Az ajakmódosítás szokása Európában valószínűleg soha nem jelent meg, viszont Afrikában, Közép- és Dél-Amerikában is ismerték, néhol ma is használják. A legkorábbi erre utaló régészeti lelet a Kr. e. 9. évezredből származik. Afrikában kizárólag a nők sajtossága volt, míg Dél-Amerikában éppen a férfiak kiváltsága. A beavatkozás az alsó vagy a felső ajkat érinti és sokszor együtt jár a frontfogak eltávolításával. 15 és 18 éves kor körül ejtettek egy kis vágást az ajkakban, és abba tettek egy fapálcát, majd a gyógyulás után egyre nagyobbra cserélik a beletett ékszereket. A gazdagon díszített tányérok végső mérete akár 8–20 cm is lehet (a legnagyobb jelenleg ismert tányért egy etióp asszony hordja, a tányér kerülete 59,5 cm).

A fogakon végzett „szépészeti célú” beavatkozások közül a legkorábbi lelet a Kr. e. 3. évezredből származik Japánból, de kicsivel később már divatba jött egész Ázsiában, Afrikában, sőt Ausztráliában is. Afrikában hegyes fogakat reszeltettek maguknak, máshol egy vagy több fogukat is szándékosan kitörték. Néhány viking kori koponyán a metszőfogak széleit reszelték le. A fogak módosításának igazi művészei azonban a közép-amerikai indián kultúrák voltak. A közel hatvanféle technikát főként nőkön alkalmazták, a mintázat az egyén származására is utalhatott. A művelet igen fájdalmas volt, sokszor gyulladással járt. Néhol ékkövekkel (jáde, pirit, türkiz, hegyikristály, obszidián) díszítették tovább a fogakat.

Jáde és türkiz kőberakás a fogakon egy maja koponyán (Közép-Amerika)

A maja koponyák fogékszereit ma sem ismert összetételű ragasztó tartja, amely annyira erős, hogy a feltárás során gyakran eredeti helyzetükben találják meg a köveket, nem estek ki a fogakból.

Nyakkarikákat viselő asszony (Burma)

Nyakkarikákat viselő asszony nyaki röntgenképe (Burma)

Nyaknyújtás

A nyak deformálása főként Délkelet-Ázsiában és Afrikában terjedt el, ezeken a helyeken ma is létező szokás. Az 5 éves kislányok nyakára először kilenc karika kerül, majd mire elérik a 45 éves kort, 32 karikájuk és kb. 38 cm hosszú nyakuk lesz. Az ékszer végső súlya kb. 10 kg, ami a kulcscsontokat és a bordákat lefelé nyomja, így a nyak hossza valójában változatlan, a nyújtás illúziója a többi rész összenyomódásától jön létre.

A kulcscsont feletti bőr általában hegesedik és elszíneződik. Az eljárás megváltoztatja az arcszerkezetet, az arc rövidebb, az állkapocs keskenyebb lesz tőle, és gátolja a száj teljes kinyitását. Az ékszer eltávolítása fulladásos halált is okozhat, mert a nyak használatlan izmai meggyengülnek.

A nyakkarikákat viselő nők a karjukon és a lábukon is hordanak hasonló formájú, méretű és súlyú ékszereket, amelyek összesen akár 15–25 kg-ot is nyomhatnak.

A kéz ujjainak csonkolása

Az egyik legősibb testmódosítási forma, amelyet az emberiség feltalált. A legkorábbi kőkorból származó barlangfestményeken (pl. Lascaux, Gargas, Tibiran) több esetben tűntek fel csonkolt kezek lenyomatai. Szinte mindenhol a gyűrűsujj vagy a kisujj utolsó ujjperce hiányzott, mert ezek a legkevésbé zavaró hiányok a mindennapi tevékenységeknél. Később elterjedt az ausztrál őslakosoknál és egyes amerikai indián törzseknél, ahol a gyász jele is lehetett. A japán kultúrában (főként a japán bűnszervezetekben) az ujj vagy ujjperc levágása a hűség bizonyítékaként szolgál(t).

Hegtetoválás

A hegtetoválás elsősorban Afrikában tekint vissza hosszú múltra. Sokkal népszerűbb volt, mint a hagyományos tetoválás, mert a tinta nehezen látszik a sötétebb bőrön. A hegtetoválás többféle eljárással készülhet: vágással, égetéssel vagy nyúzással. Az eszköz lehet kés, üveg, kő vagy kókuszdióhéj. A vágott sebeknél gyakran „zsebeket" képeznek a bőrben, amikbe agyagdarabokat vagy hamut helyeznek, hogy a heg minél jobban kiemelkedjen. A nők általában a melleken és a hasukon, míg a férfiak az arcukon, a vállukon és a karjukon viselték/viselik a hegtetoválást. Elkészítésük nagyon fájdalmas, de nagy szégyennek számít, ha valaki ezt kimutatja. Többnyire fontos életeseményeknél, például a pubertás elérésénél vagy házasságkötésnél kerül sor az eljárásra.

Hegtetoválás arcon (Afrika)

Hegtetoválás a háton (Afrika)

Hegtetoválás gyermekarcon (Afrika)

Nemi szervi csonkítás

A női nemi szervek csonkítása elsősorban Afrikában (pl. Etiópia, Szomália) terjedt el, de előfordul a Közel-Keleten, illetve Ázsiában is. A szokás Kr. e. 800 körül alakulhatott ki, az ókori egyiptomiak is ismerték. Sajnos ma is létezik, több nemzetközi szerv próbálkozik a kiirtásával, de a hagyományok miatt egyelőre kevés sikerrel.

A férfiakat érintő nemi szervi csonkítás leggyakoribb formája a körülmetélés. A régészeti korok emberei vallási vagy kulturális okokból végezték. (A zsidó vallásúak és a muszlimok körében egyöntetű szokás, de keresztényeknél és más vallásúknál is előfordul). Barlangi festményeken, szobrokon is felismerhető a módosított testrész.

A jóval komolyabb és veszélyesebb beavatkozásnak számító kasztrálás egyaránt elterjedt Európában, Ázsiában és Afrikában is. Sok országban használták büntetésként, de a kasztrált férfiak (*eunuch*ok) voltak háremőrök vagy politikai tanácsadók, a keresztény egyházban pedig kórustagok is. Még az újkorban is alkalmazták Európában is, számos később híres operaénekes esett át a műveleten még hangjuk mutálódása előtt.

A legkívánatosabb az úgynevezett aranylótusz (3 kínai inch – kb. 10 cm), majd az ezüstlótusz (4 kínai inch – kb. 13,3 cm), végül a vaslótusz (5 kínai inch – 16,6 cm). Az ennél is nagyobb és főleg az elkötetlen lábat lenézték, jó házasságra esélye sem volt az ilyen lányoknak.

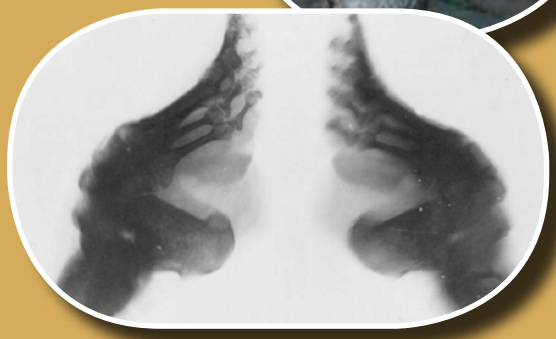
Lábelkötés

A lábelkötés ezeréves kínai hagyományát csak a 20. század második felére sikerült betiltani. Az eljárást a kislányok 4–7 éves korában kezdték meg. Lábmosás és körömvágás után a 3 méter hosszú selyempólyát a láb belső oldalához szorították, majd elkezdték tekerni, négy lábujjat a talp alá szorítva, majd az ujjakat és a sarkat is egymás felé kényszerítették.

A pólyát összevarrták, majd naponta vagy hetente kétszer-háromszor eltávolították az elhalt részeket. Az eljárás visszafordíthatatlan, a kötést egy életen át viselni kellett. A szorítás következtében gyakori volt a gennyesedés és vérmérgezés. A lábelkötéstől megváltozik az egész test statikája, az izmok egy része és a lábujjak elhalnak, vagy le is esnek. A kislányok kb. 10%-a bele is halt az eljárásba. Egy évig iszonyatos fájdalommal járt, ami egyre csökkent, végül a láb érzéketlenné vált. A kis lábakat nagyon vonzónak tartották a kínai férfiak, így a menyasszony „értéke” a láb méretével is arányos volt.

A lábelkötés végeredménye (Kína)

Elkötött lábak röntgenfelvétele (Kína)

A bemutatott testmódosítási eljárások tehát végigkísérték az emberiség történetét. Szerencsére ezek többsége már magától kiveszett vagy egyszerűem betiltották, hiszen általában borzasztóan fájdalmas, zömükben gyermekkorban végzett eljárások voltak, melyek közül több is egy egész életre megnyomorítja alanyát nemcsak testileg, de gyakran lelkileg is. A fenti beavatkozások többségéhez mérten a tetoválás még a legkisebb fájdalommal és a legkevesebb veszélyes következménnyel jár, s nem mellesleg ma már az esetek döntő részében saját elhatározásból készül, nem családi, társadalmi vagy kulturális nyomásra.

Miháczi-Pálfi Anett

„Így torzítja el az anyai szeretet a gyermekeket a későbbi csaták kedvéért”

A napság egyre inkább elfogadottá vált a tetoválás és a piercing, mint az emberi test esztétikai célú díszítése, amely az egyes afrikai, ázsiai, amerikai vagy ausztrál törzsek körében jellemző testdíszítési gyakorlattal együtt testmodifikációs eljárásnak számít. Mindannyian hallhattunk már az etiópiai tányérajkú vagy a burmai/thaiföldi zsiráfnyakú nőkről. E testmodifikációs módszerek kapcsán nem szabad azonban elfelednünk, hogy az adott közösségekben számos esetben többletjelentéssel is bírnak a fentiekhez hasonló, ősi hagyományokon nyugvó technikák. Ugyancsak közismert, hogy a kínai lányok és nők egy része még a 20. században is (!) olyan speciális lábbelit viselt, ami a megítélésünk szerint egyenesen emberkínzásnak számíthat. Ugyanakkor számukra és a kínai társadalom férfi tagjainak nem csak kecsességet, hanem státuszszimbólumot és presztízskérdést jelentett, később pedig általános szokásként terjedt el Kínában az úgynevezett lótuszláb kialakítása. Az ehhez hasonló kulturális identitást, társadalmi státuszt és női szépségideált kifejező eljárásokról számos téves képzet alakult ki a „civilizált” nyugati társadalmak körében. Holott az európai nők tehetősebb hányada is fűzőt hordott a darázsderék elérése céljából a 16. és 19. század között. Mi több, a modern nyugati nők sem kímélik a testüket, mivel nap mint nap feláldozzák magukat a divat, a szépségipar, egyúttal a társadalmi elvárások oltárán. Az új- és jelen kori testmodifikációs eljárásoktól eltekintve történeti szempontból nézve talán a koponyatorzítás kapta a legnagyobb hangsúlyt a régészeti kutatásban.

Az első mesterségesen torzított koponyaleletek az újkőkori Franciaországból származnak. A koponya nyújtása a 18. dinasztiabeli (Kr. e. 16–14. század) egyiptomi uralkodók körében is dívott. Gondoljunk csak Nofertiti egyiptomi királyné mellszobrára! A Nílus vidékére talán a minószi Kréta irányából terjedt el, majd a hettiták révén Kis-Ázsiában jelent meg a szokás. A Kr. e. 1. évezred közepe után Közép-Ázsiában, a mai Kirgizisztán, Kazahsztán, Üzbegisztán és Tádzsikisztán területén tűnt fel a koponyatorzítás, majd a Krisztus születését követő évszázadokban a mai Irán területén, valamint a Kaukázusban és a Krím-félszigeten.

Eric John Dingwall a neolitikumtól a 20. századig terjedően vette sorra a világ minden tájáról ismert mesterségesen torzított koponyaleleteket. Munkájával lényegében megteremtette a koponyatorzítás nemzetközi kutatásának az alapját. A testmodifikáció sokrétű kérdéskörével, a könyvtárnyi szakirodalommal rendelkező nemzetközi kutatás mellett, itthon többek között Regöly-Mérei Gyula foglalkozott a *Testtorzítás – testdíszítés* (1967) című cikkében.

„Így torzítja el az anyai szeretet a gyermekeket a későbbi csaták kedvéért”

A késő római korban és különösen a népvándorlás korában a Kárpát-medencét is elérte a koponyatorzítás szokása, sőt túl is haladt innen Nyugat-Európa felé. Amikor Európában néhány évszázad után leáldozott ennek hagyománya, a Föld másik felén pont akkor honosodott meg. Dél- és Közép-Amerikában ugyanis a maják, az ajmarák, az inkák és az olmékok körében (8–15. század) is kialakult. Amerikában, Afrikában és Óceániában, sőt európai elmegyógyintézetekben még a 19–20. század folyamán is feljegyeztek eseteket!

A koponyatorzítással járó patológiás elváltozások kérdése mind a mai napig vitatott. A legújabb szakvélemények szerint a koponya torzítása voltaképpen nem járt az egészségre káros következményekkel.

Sidonius Apollinaris, Kr. u. 5. században élt római politikus, író, püspök forrása nyomán gyakran emlegetik toposzként, miszerint az eljárás célja az volt, hogy a torzított koponyájú hunok vagy hunnak kinéző harcosaik félelmetesnek tűnjenek az ellenség szemében.

Ezzel szemben Hippokratész, Kr. e. 5–4. századi orvos, akit az orvostudomány atyjaként ismerünk, már egy évezreddel korábban azt állapította meg, hogy a koponyatorzítás alapjában véve társadalmi szokás volt.

Ezzel az állítással a kulturális antropológiai kutatások (pl. Peruban) is egybecsengenek. Az írott kútfők és jelenkori forrásaink is egyértelműen arra utalnak tehát, hogy azokban a kultúrákban, ahol ismert volt a testmodifikációnak ez a formája, a torzított koponyájú egyének magasabb társadalmi szinten álltak. A szépségideál ilyen mérvű megtestesülése bizonyára idővel a társadalom legfelsőbb rétegeiből csorgott le a köznép szintjére, és egyfajta divatként terjedhetett tovább. Végeredményében a koponyatorzítás kialakulását és alkalmazását rendszerint szakrális/rituális megfontolásból fakadó és/vagy esztétikai indíttatású motivációkkal és különböző társadalmi csoportokhoz való tartozás igényével magyarázzák a kutatók.

A hazai történeti embertani adatok alapján talán nem túlzás azt állítani, hogy *„az európai makrokefál* [hosszú

Az antropológiai adatok is alátámasztják a koponya csecsemőkorban elkezdett torzítását. Ugyanis csak a csecsemő lágy, egymáshoz varratosan nem csatlakozó koponya–lemezes agykoponyáját lehetett alakítani. A Kárpát-medencei népvándorlás kori koponyákon látható benyomódások a homlok, a *bregma* (falpont, a koponya koszorú- és nyílvarratának találkozási pontja) és a nyakszirt felszínén az egykori bandázs nyomáról tanúskodnak.

Kínai szokás szerint elkötött lábfej (lótuszláb) röntgenfelvétele egy magas sarkú cipőt viselő nő lábfejének összehasonlításában (Frank and Frances Carpenter Collection. Színezett röntgenkép: Hugh Turvey)

„Hogy pedig ne nyúljon ki az arcból a két orrnyílás, a gyenge orrot már lenyomja a reá csavart pólya, hogy a sisaknak helyet csináljon” – írja a koponyatorzításról Sidonius Apollinaris nyomán Bartucz Lajos antropológus.

Regöly-Mérei Gyula (1908–1974) orvos, orvostörténész, paleopatológus

Hippokratész feljegyzése szerint sokan úgy vélték, hogy a legnemesebbeknek van a leghosszabb fejük. Ő jegyezte le először, hogy az úgynevezett *makrokefálok* (a hosszú koponyájúak) szándékos koponyatorzítást alkalmaztak a csecsemőkön.

Torzított koponyájú indián (cowlitz) anya, karjában speciális szerkezettel torzított gyermeke (Paul Kane festménye)

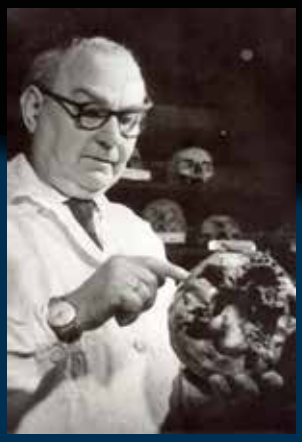
Ölében fekvő kisgyermekét zsineggel körkörösen torzítja egy arawe anya Pápua Új-Guineában (fotó: Beatrice Blackwood)

koponyájú] kérdés kulcsa Magyarországon van”. Noha már a 3. századi szarmata népesség körében is fel-feltűnt a koponyatorzítás szokása, egyelőre csak kisszámú torzított koponyaleletet ismerünk ebből a korai időszakból. Lényegében az 5. századtól számolhatunk a koponyatorzítás szokásának szélesebb körű Kárpát-medencei elterjedésével.

Számtalan kérdés merül fel az európai kontinensen az ókorban és főképpen a népvándorlás korban feltűnt koponyatorzítással kapcsolatban. Mely területeken és időszakokban milyen etnikumú és társadalmi szintű közösségek körében dívott a koponyatorzítás szokása? Kimutatható-e összefüggés, migráció vagy etnikai/kulturális kapcsolat olyan területek közösségei között (mint a Krím-félszigettől Nyugat-Európáig), ahol közel egy időben élt ez a szokás?

A történeti és régészeti adatok alapján számos kísérlet született a népvándorlás kori koponyatorzítás eredetének a meghatározására. Joachim Werner, 20. századi német régész szerint például a hun vezetőréteg gyakorolta ezt a szóban forgó szokást, és a torzított koponyájú, kiváltképp a mongolid vonású férfiakat nevezte ő Attila hunjainak. Ez a nézet ma már nem állja meg a helyét. Régészetileg csak az európai hunoknak alávetett vagy a velük szövetkezett iráni és germán nyelvű népek körében tudjuk a koponyatorzítás szokását azonosítani.

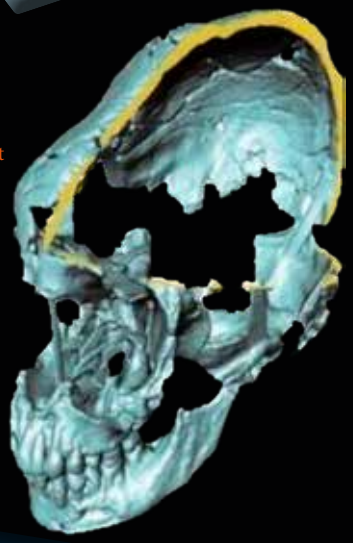

Bartucz Lajos (1885–1966) a szegedi embertani tanszék alapítója, vezetője és az ELTE Embertani Intézet egykori tanszékvezetője

A Kárpát-medencében döntően magányos és kiscsaládi hun kori barbár és germán temetkezésekben, továbbá a medence keleti felében az 5–6. század folyamán használt, nagy sírszámú gepida soros temetőkben elhantolt férfiak, nők és gyermekek koponyáján mutatkoznak meg a koponyatorzítás jelei. Egyébként közel egyenlő arányban jelentkezik a koponyatorzítás a nők és a férfiak körében, de az idő előrehaladtával inkább a nők körében dívott.

A hazai torzított koponyás – hol gazdagabb, hol pedig szegényesebb – leletanyaggal rendelkező temetkezések régészeti elemzése arra mutatott rá, hogy egyaránt követték a szokást a magasabb és alacsonyabb rangú társadalmi rétegekben is. A tárgyalt sírok régészeti leletanyagát összehasonlítva a temetők nem torzított koponyás temetkezéseinek a leletegyütteseivel azt az eredményt kapjuk, hogy összességében nézve nem mutatnak szignifikáns különbséget, azaz jelentősen magasabb vagy alacsonyabb társadalmi szintet.

A torzított koponyás temetkezések régészeti vizsgálatakor nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt az alapvető tényt sem, hogy az egyén koponyatorzítása, majd az eltemetése nem annyira a személytől, sokkal inkább a család és a közösség szokásrendszerétől függött.

CT-felvétel egy alsó-ausztriai hun kori torzított koponyáról

A népvándorlás kori Kárpát-medencében jellemző, bandázzsal történő kettős fronto-occipitalis (homlok–nyakszirti) torzítás rekonstrukciója (Bernert Zsolt)

A 5. századi Dunántúlon a legtöbb torzított koponyájú egyén úgynevezett juvenilis (15–23 év) és adultus (23–40 év), az 5–6. századi Alföldön nagyrészt adultus, többen maturus (40–60 év), páran pedig senilis (60 év felettiek) életkorban hunytak el. Következésképpen az Alföldön letelepedett életmódot folytató gepidák, s közülük is a torzított koponyájúak nagy része megérte a felnőttkort. A gyermekkori elhalálozás az alföldi torzított koponyájúak körében nem volt tehát olyan kiugróan magas.

Egy rövid gondolat erejéig érdemes még egy további kérdésre kitérnünk. Tulajdonképpen mikor is hagytak fel a Kárpát-medencében a szóban forgó koponyamodifikációs eljárással? Láthattuk, hogy a Hun Birodalom és a Gepida Királyság idejéből számolhatunk leginkább torzított koponyás temetkezések-

Hun kori torzított koponya
a Dél-Dunántúlról
(fotó: Horváth Lilla Éva, Göcseji Múzeum)

Hun kori torzított koponya arcrekonstrukciója
(Kustár Ágnes, fotó: Horváth Lilla Éva, Göcseji Múzeum)

Torzított koponyájú lánygyermek ékszerei és ruharögzítői az 5. századból
(fotó: Rippl-Rónai Múzeum)

kel. A közelmúltban viszont fény derült arra, hogy még az avar korban (a 6–8. század között) is jelen volt a szokás, noha ezt az új felfedezést egyelőre kevés, kizárólag a Tiszántúlról származó eset támasztja csak alá.

A koponyatorzítás szokása földrészeken átívelően az őskortól napjainkig vélhetően egymástól függetlenül tűnt fel újra és újra. Távlatokban szemlélve úgy tűnik, egészen véletlenszerűen játszódtak le időben és térben hasonló folyamatok. A szokás elterjedését illetően csupán egy-egy kontinensen belül, regionálisan és szűkebb időhatárokon belül rajzolódnak ki összefüggések. A kora népvándorlás kori Kárpát-medencében és térségében például népességmozgásokkal és -változásokkal mindenképpen számolnunk kell. De ugyancsak jelentősek az egykori kommunikációs terek, kapcsolati hálók és a kapcsolatok irányainak változásai is. A magyarországi régészeti lelőhelyekről ismert 5–6. századi temetőkben és magányos sírokban dokumentált temetkezési szokások, régészeti leletek és maga a koponyatorzítás elemzésének az eredményei a hun és a gepida korban megjelenő elit és köznép összetettebb társadalmi változásairól tesznek egyértelmű tanúbizonyságot.

Kora avar kori gepida (?) gyermek torzított koponyája a Dél-Alföldről (fotó: Bereczki Zsolt)

Ilon Gábor

A SZKÍTÁK TESTFESTÉSÉNEK EMLÉKEI

Egy paziriki sírkamra rekonstrukciója (fotó: Kirill Samurskiy)

Ma már a radiokarbon kormeghatározásoknak köszönhetően jól tudjuk, hogy Kr. e. kb. 3200-ból származik a ma ismert legkorábbi „testfestés", azaz az évekig/évtizedekig maradandó tetoválás. Az olasz Alpokban, a Hauslabjoch-Tisenjoch-gleccser jegéből kiolvadt múmia, Ötzi testén ugyanis 15 helyen is sikerült megfigyelni tetoválás nyomait.

Ötzinél jóval fiatalabbak (Kr. e. 400–200 közöttiek) ugyanakkor a dél-szibériai Altáj-hegység melletti Pazirik kurgánjaiból származó, ugyancsak a száraz hidegnek köszönhetően megőrződött mumifikálódott nők és férfiak tetovált maradványai. A paziriki nép által földből felhordott nagy méretű sírhalmok alá fagerendákból épített, belül színes nemezszőnyegekkel díszített sírkamrákban gyakran kocsival, lovaikkal, s aranyfóliával bevont fa ivókészleteikkel eltemetett vezető réteg tagjai látványos, leginkább állatalakos tetoválásokkal díszítették magukat. E tetoválásokat készítő mesterek bizonyosan valamiféle „mintakönyvekből" dolgozhattak, az egyéni megrendelő óhaja szerint kombinálva az egyes elemeket. A ma a szentpétervári Ermitázs múzeumában található múmiák különböző testrészein sárkányok, párducok, szarvasok, lovak, kecskék és madarak tűnnek fel.

Úgy gondolom ugyanakkor, hogy a „mintakönyvek" mellett a profi tetoválók nem feltétlenül használtak sablonokat. Bár az alább bemutatásra kerülő agyagból készült tárgyak (a szakirodalomban a pintadera, azaz a „testpecsétlő" kifejezést használják rájuk) akár erre is alkalmasak lehetnének. Én mégis úgy vélem, hogy e tárgyak sokkal inkább a kevésbé maradandó testszépítő eljárás, azaz a testfestés nyomóformái voltak.

Ilyen nyomóforma és festék (itt narancsszínű arzén-szulfid ásvány) együttese jelenleg csak a szentes-vekerzugi 86., bizonytalanul nőnek meghatározott sírból ismert. A fekete színt koromból, a fehéret mészből, a pirosat/bordót okkerből, a sárgát pedig kiégetett okkerből nyerhették, és nyilván számos növényi eredetű festéket is használhattak.

A Vas megyei pintaderák közül talán a leglátványosabb a Szombathelyhez közeli falu, Sé határában feltárt lelet. A szkíta kori testpecsétlő az Arany-patak mellett 1998-ban egy lakópark építését megelőző leletmentő ásatás során feltárt korabeli településről származik. A motívum a Kárpát-medencei aranylemezekről (ebbe a körbe sorolhatók a mezőkeresztes-zöldhalompusztai és a tápiószentmártoni szkíta „aranyszarvasok" is), de az Altáj-vidéki sírok csont- és fafaragványairól, valamint textiljeiről és tetoválásairól is jól ismert. Mindezeken természetesen klasszisokkal jobb minőségi kivitelben. A pintaderát a település egyik háztapasztásrétege alól, egy sütőkemence

Pintadera Sé határából

A sárvári testpecsétlő

mellett, a járószintről emeltem ki. Ekkor sérült meg a fogóbütyke. A tárgy törésfelülete szürke, jól iszapolt agyagból, kiváló minőségű égetéssel készült. Előlapján szarvas ábrázolása látható. Balra „haladó", kiterített agancsú, kicsi, stilizált fejű, felkunkorodó farkú. Három robusztus, úgynevezett szigonylába van. Mérete: 50×42×10 mm.

Egy másik velemi (?) testpecsétlőn egy indaszerűen visszakunkorodó lábakkal és szarvval ábrázolt madárfejű, emlős testű, farokkal ábrázolt mitikus lény jelenik meg. Hasonló módon erősen stilizált a sorban harmadik, de a legnagyobb méretű agyagpecsétlő ábrázolása. Ezt a tolna megyei Bátaszék határában találták, és két griffet ábrázol. Egy negyedik – itt először közlésre kerülő – Vas megyei nyomóforma a sárvári Rába-átkelőnél, Gabler Dénes ásatásáról, 1994-ből származik. Terrakottaszínű, hátoldalán szintén bütyökfogantyú van. Előlapján középütt egy ősi, a földkerekség egészén elterjedt motívum, a napszimbólumként értelmezhető szvasztika, illetve annak részelemei figyelhetők meg. Mérete: 30×30×10 mm. Ugyanilyen szvasztikákat is ábrázoló nyomóformát viszont a velemi Szent Vid-hegyről is (?) ismerünk. Ugyanitt a szvasztika összetevőit, esetleg egy meandersort megjelenítő hosszúkás példány (?) is előkerült. Utóbbi párhuzamáról egy jánosházi, a vaskori európai Hallstatt-kultúrához köthető hamvasztásos temetkezésből van tudomásom. (Károlyi Mária nyugalmazott régész kolléganőm szíves közlését a még közöletlen sírról e helyütt is köszönöm!)

Esetleg az arcfestés és a tetoválás együttes alkalmazása jelenik meg a dél-szibériai oglakti Kr. u. 3–4. századi kurgánjainak égetett agyag festett maszkjainak motívumaiban is?

A különféle természetes anyagokkal végzett arc- és testfestéssel gyerekkoromban Karl May vadnyugati indiánkönyveinek olvasása közben találkoztam először. Ma már tudom, hogy az arc- és testfestés szinte az összes ősi törzsi kultúrában jelen volt valamilyen formában. Dél-Amerikában és Afrika egyes részein, a Csendes-óceán szigetein, Ausztráliában és Új-Zélandon a bennszülöttek körében a mai napig is élő szokás. Így a dél-amerikai chaco törzsben fából vagy bambuszból kifaragott pecsétlőkkel viszik fel a testükre a festett mintákat.

Az arc- és testfestés ősi idők óta alkalmazott varázslási módszer is egyúttal, amit a vadászati és harci sikerek érdekében használtak talán már az őskortól kezdve, így a szkíták idejében is. Több mint valószínű, hogy a test kevésbé maradandó (néhány napig, legfeljebb egy-két hétig tartó) festését és a sokkal maradandóbbnak tekinthető tetoválást párhuzamosan/együtt is gyakorolták már egészen az őskortól kezdve, még ha erre konkrét bizonyítékaink csak az újkortól kezdve maradtak is fent, például az észak-amerikai síkvidéki indiánok körében.

A tetoválás 18. század végétől induló diadalmenete és gyors elterjedése mellett a testfestés sokáig háttérbe szorult, míg nem az 1960-as évektől, nem utolsósorban a hippimozgalmak fiatal női követőinek köszönhetően a testfestés egyre népszerűbbé vált a modern „nyugati" civilizációban is. A hennafestés (akár a testre, akár az arcra), az arcfestés, a csillámos testfestés, az air-brush festés stb. ma már szinte mindennaposnak számít. Ezek mesterei számára manapság már világversenyeket is rendeznek, ahol a bőrbarát testfestékeket szivaccsal és/vagy ecsettel viszik fel, pintaderákat tehát ma már nem használnak, úgy, ahogyan azt szkíta elődeik tették.

Különböző méretű és motívummal ellátott pecsétlők Velemről

Litauszki Zoltán – Keresztes Noémi Ninetta

„Mindenkinek vannak titkai”

Híres tetováltak a múltból

A vaskori kelták után a tetoválás művészete hosszú időre a múlt ködébe veszett Európában. Csak akkor került újra az Óvilág látóterébe, amikor a nagy földrajzi felfedezések után a matrózok a polinéz szigetvilágból és más egzotikus helyekről hazahozták bőrbe vésett mintáikat. Még ezután is egy darabig csak a kikötők füstös, félalvilági légkörében terjedt az új divat, de az 1800-as évek második felére a társadalmi ranglétra magasabb fokaira is elért a tetoválás divathulláma. A következőkben olyan királyokról, hercegekről, politikusokról és más híres vagy éppen hírhedt történelmi személyekről lesz szó, akiknek az egyenruhájuk vagy akár estélyi ruhájuk alatt volt valamilyen kisebb-nagyobb „titkuk”.

Kezdjük is rögtön a ranglétra legtetején, azaz a tetovált uralkodókkal. Ezek egyike XIV. Károly János svéd király (ur. 1818–1844) volt. Egyes beszámolók szerint a mellkasán lévő „Halál a királyokra” jakobinus jelmondat még akkor került rá, amikor a francia forradalomban harcolt. A napóleoni háborúkban aratott sikerei

Bizonytalan leírások alapján gyanítják, hogy II. Harold (ur. 1066), Oroszlánszívű Richárd (ur. 1189–1199), I. Nagy Péter (ur. 1682–1725) és Nagy Katalin cárnő (ur. 1762–1796) is rendelkezhetett tetoválásokkal, és még ki tudja hány uralkodó, de ezekről talán már soha nem fogunk többet megtudni.

II. Harold angolszász király

V. György angol király

II. Miklós orosz cár

miatt előbb trónörökös, majd Svédország és Norvégia királya lett. Uralkodása alatt állítólag nem engedte meg orvosainak, hogy megvizsgálják meztelen felsőtestét. Csak halála után fedezték fel rajta a nem túl királyi mintát. 1862-ben a későbbi VII. Edward (ur. 1901–1910) angol király a Szentföldön egy jeruzsálemi keresztet tetováltatott a jobb karjára, ezzel elindítva a brit királyi udvarban a tetoválás szokását. Idővel Edward két fia, Albert Viktor és a majdani V. György (ur. 1910–1936) is egy-egy sárkányt tetováltatott Hori Chiyo mesterrel Japánban tett látogatásuk során. Hazafelé megálltak Jeruzsálemben is, és édesapjuk egykori tetoválója egy keresztet is készített a másik karjukra. Unokatestvérük, a Györgyre szinte megszólalásig hasonlító II. Miklós orosz cár (ur. 1894–1917) sem maradt ki az új divatból, ugyanis 1891-ben egy diplomáciai szempontból egyébként nem túl sikeres japán látogatás során nem csupán egy díszes hajtűvel, hanem a jobb alkarján egy hatalmas, színes sárkánymotívummal is gazdagabb lett. I. Sándor jugoszláv király (ur. 1921–1934) hazafiasabb jellegű motívumot viselt, mellkasán az országa címerén látható sas ült.

A bécsi udvar örök lázadója, Wittelsbach Erzsébet császárné (1837–1898) – közismertebb nevén Sisi – vállát egy apró horgony és kötélminta díszítette, hogy így is kifejezze ellenállását a szigorú udvari etikettel szemben.

Rudolf főherceg

Fia, a tragikus sorsú Rudolf főherceg (1858–1889) sok tekintetben hasonlított édesanyjára: nemcsak lázadó természetét örökölte, de tetoválása is volt (egy védelmező kígyót hordott). Rudolf unokatestvére, Ferenc Ferdinánd osztrák főherceg (1863–1914) ismét Japánban és ismét egy bajelhárító színes sárkányt tetováltatott a karjára. Annyira hitt a sárkány mágikus erejében, hogy úgy gondolta, Rudolf tetoválását szándékosan rontotta el a készítő, ami végül csak szerencsétlenséget hozott rá.

Sisi osztrák császárné és magyar királyné

Sisi egyébként ugyanazért dohányzott, amiért tetováltatott is, azaz, hogy boszszantsa az etiketthez görcsösen ragaszkodó bécsi udvart.

Ferenc Ferinánd főherceg

IX. Frigyes dán király

Frigyes a küzdősportokban is kiválóan teljesített, de ő volt az első testépítők egyike is. Sportos testalkatával és tetoválásaival imádott a médiában szerepelni, külön újságcikkben hozták le, hogy mellkasának körmérete elérte a 114 cm-t, bicepsze pedig 38 cm vastag.

IX. Frigyes dán király

Városi legendák szerint a 45 amerikai elnök közül 35-nek volt tetoválása, bár ez nem bizonyított tény.

Talán nem a kígyó és nem a sárkány, hanem maga a tetoválás volt baljós ómen a Habsburg-házban, hiszen Rudolf mayerlingi halála után Sisi és végül Ferenc Ferdinánd is merénylet áldozata lett, amelynek még szörnyűbb következménye lett az egész első világháború…

IX. Frigyes dán király (ur. 1947–1972) mindkét karját horgonyok és madarak díszítették, a mellkasának közepét pedig egy nagy kínai sárkány borította. A király haditengerészeti múltja nagy szerepet játszhatott a tetoválások iránti érdeklődésében, hosszú sportolói pályája és kivételes fizikai adottságai miatt pedig igen látványosak voltak a rajta lévő minták. Tetoválásait a korszak legnagyobb mesterei, a „tetoválók királyai”: Ole Hansen és George Burchett készítették.

Nemcsak uralkodók, de nagy tekintélyű államférfiak, elnökök is hódoltak az új szenvedélynek. Legalább három amerikai elnök: Andrew Jackson (1767–1845), James Knox Polk (1795–1849) és Theodore Roosevelt (1858–1919) is viselt tetoválásokat. Az első egy nagy tomahawkot, a második pedig egy kínai jelet, amiről azt mondták neki, hogy azt jelenti, „lelkes”. Roosevelt elnök ennél jóval személyesebb témát választott, mellkasán a családi címerét viselte.

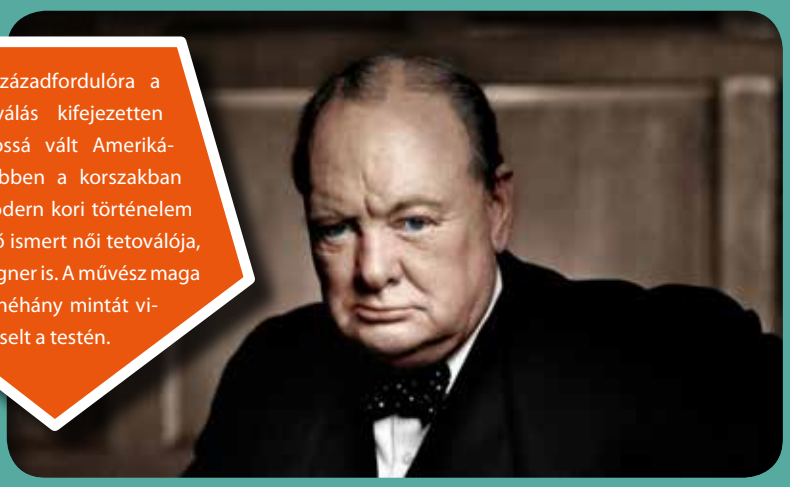
Az öreg kontinens politikusai közül Sir Winston Churchill (1874–1965) jobb alkarján egy klasszikus matrózábra, egy vasmacska volt. Még érdekesebb, hogy a politikus édesanyjának, Lady Randolph Churchillnek a bal csuklóját egy apró kígyó fogta körül, amelyet ruhával vagy ékszerrel ravaszul el tudott takarni.

A konzervatív magyar uralkodók közül senki nem merte vállalni – esetleg felvállalni, ha volt is – a tetoválást, de néhány nagy politikusunk elszánta magát rá. Széchenyi István (1791–1860) romantikus módon a szerelme nevét és egy szívet hordott a bal karján, sőt állítólag Kossuth Lajosnak (1802–1894) is volt tetoválása, bár már soha nem tudjuk meg, hogy hol és mit ábrázolt. Horthy Miklós (1868–1957) fiatalon egy angliai útja során alkoholmámoros pillanatában készíttette tetoválását, amit később büszkén mutogatott. Szinte az egész bal karját beborította egy kígyózó zöld-arany sárkány.

Theodore Roosevelt amerikai elnök

A századfordulóra a tetoválás kifejezetten divatossá vált Amerikában. Ebben a korszakban élt a modern kori történelem egyik első ismert női tetoválója, Maud Wagner is. A művész maga is jó néhány mintát viselt a testén.

Winston Churchill angol miniszterelnök

Horthy Miklós kormányzó

Kossuth Lajos

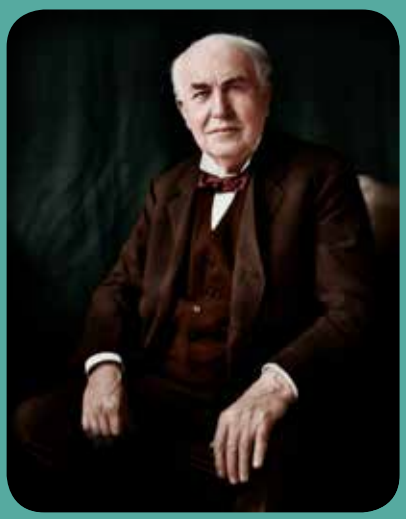
Végül következzen néhány olyan tetovált férfi, akik nem születtek uralkodói házakba, nem vezettek nemzeteket, mégis maradandó nyomot hagytak a történelemben, legyen az pozitív vagy negatív. John Wilkes Booth (1838–1865) színészként nagy népszerűségnek örvendett egészen addig, amíg 1865-ben meg nem gyilkolta Abraham Lincoln amerikai elnököt. A merénylet után tizenegy nappal Booth meghalt. A holttestet vizsgáló orvosok észrevették, hogy a bal kezére gyermeteg, ákombákom betűkkel a monogramja (J. W. B.) van tetoválva, amelyet a nővére szerint saját magának készített gyermekkorában tustintával. Egészen más utat járt be az amerikai üzletember Rowland Hussey Macy (1822–1877), akinek az életében később igen fontos szerepet kapott az az apró, vörös csillag alakú tetoválás, amely tizenöt éves korában került rá egy bálnavadászhajón. Sok évvel később ugyanez a jel lett a világhírű Macy's áruházlánc ikonikus logója. Utolsóként pedig meg kell említenünk a modern tetoválás atyját, Thomas Alva Edisont (1847–1931), aki sok más hasznos dolog mellett 1876-ban feltalálta a ma is használt tetoválógépek ősét. Igen valószínű, hogy az új masinát magán próbálta ki először, a jobb alkarjára tetoválhatott öt pontot, amelyek úgy voltak elrendezve, mint a dobókocka ötös száma. A szimbólum az alkímiában a fémet jelképezi, misztikus értelemben pedig az isteni létet. Már soha nem fogjuk megtudni, hogy miért pont ezt választotta a nagy feltaláló.

Gróf Széchenyi István

A dobókocka ötös jelének később egészen más, alvilági jelentése lett. A 20. század elejétől/közepétől kezdve a börtönökben használták, jelentése: négy fal között egy ember.

A történelem nagyhatású személyiségei közül tehát sokan, sok helyen és sokféle tetoválást viseltek. Lázadó természetű, nagyhangú úttörők és csendes gondolkodók, tudósok egyaránt. Mindebből talán azt szűrhetjük le tanulságként, hogy egy tetoválás nem tesz senkit sem jobbá, sem rosszabbá, de egyeseknek sokat segíthet az ember természetes önkifejezési vágyának teljesítésében. Ezeknek a nőknek és férfiaknak az újításra való hajlama, a szokatlan iránti érdeklődése és a bátorsága pedig sokat segített abban, hogy a tetoválás többé ne csak a törvényen kívüliek és az alvilág szimbóluma legyen, hanem valódi művészetté válhasson.

Thomas Alva Edison feltaláló

Stílus és elegancia
AZ ALFÖLD SZÍVÉBEN

Élje át a 30-as évek
nemesi életének hangulatát

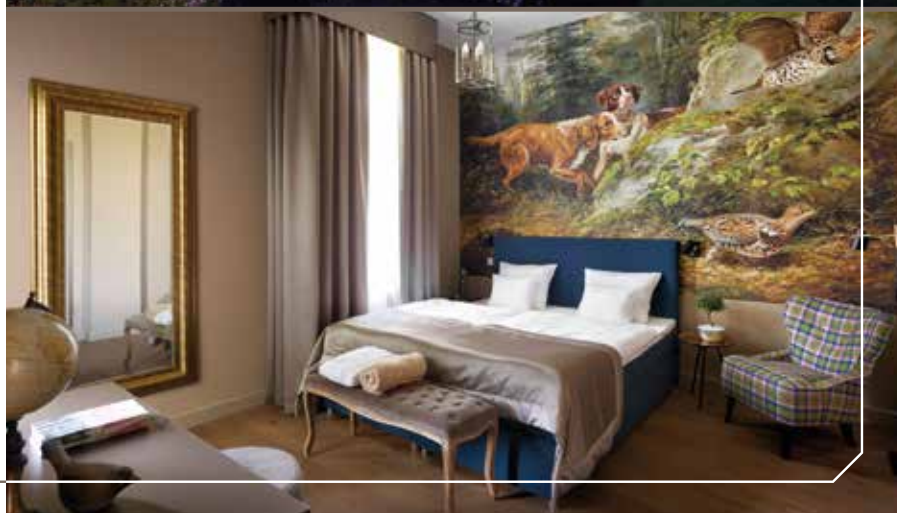
Kóstolja meg bisztró
konyhánk ételremekeit

Tapasztalja meg a végtelen
nyugalmat a Körös partján

HERCEGASSZONY BIRTOK
WELLNESS & GARDEN
Veled lesz teljes...

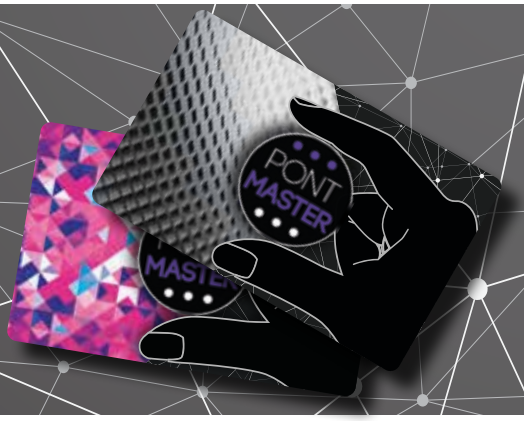
5400 Mezőtúr, Hercegasszony útja 1.
Telefon: +36 56 200 166 info@hercegasszony.hu
WWW.HERCEGASSZONY.HU

Príma

Közel van hozzám.
Közel áll hozzám.

PONT MASTER
Törzsvásárlói Program

Príma 5
Szeged, Back Bernát u. 7.
Nyitva: H-Szo. 7:00-20:00
Tel.: 62/815-688
vevoszolg@hansakontakt.hu
www.prima5.hu

Prímanova
AZ ÉV BOLTJA 2015
AZ ÉV BOLTJA 2014
Újszeged, Szőregi út 80.
Nyitva: H-Szo. 7:00-21:00
V. 8:00-16:00
Tel.: 62/814-501
vevoszolg-usz@hansakontakt.hu
www.szegednova.hu

NOVA ÉTTEREM ÉS CUKRÁSZDA
Nyitva:
H-Szo. 7:00-21:00
V. 8:00-17:00

ERZSÉBET UTALVÁNY elfogadóhely

Szkíta testékszerek

66

Spirál testékszer, Sé (fotó: Móricz Péter)

Ilon Gábor

Vas megyéből

A Kárpát-medencébe keletről érkező lovas-íjász szkíták (az úgynevezett Vekerzug-kultúra) viseletének jellegzetes tárgyai az úgynevezett spirálkarikák. A régészettudományban több névvel illették és illetik ma is ezt a tárgytípust. Néhány példa: hajfürtgyűrű, hajgyűrű, hajkarika, fülbevaló, spirális függő, spirálfüggő, halántékkarika, de formája alapján használják rá a kígyó alakú függőcske és a kígyószerű hajkarika elnevezést is. A záródása alapján szögfülbevalónak vagy szögfejű hajkarikának is nevezik.

Ez a terminológiai sokféleség jól jelzi a tárgy funkciója körüli bizonytalanságot. Így talán nem meglepő, hogy az atlanti bronzkor hasonló tárgyainak feldolgozása kapcsán újabban multifunkcionális tárgyakról írnak. Köztük hajkarikaként, de alapvetően mégis más funkciójú presztízsékszerként, mégpedig orr- és fülkarikaként határozta meg a típust 2011-ben Barbara Armbruster. Én e kutató felvetését elfogadhatónak tartom, de csak a 30 mm-nél kisebb átmérőjű szkíta spirálkarikák esetében. Az ennél nagyobb karikákat (pl. Szentes-Vekerzug 61. sír, átmérő: 52 mm; 76. sír, átmérő: 55 és 60 mm – mindkettő kúpos végű és ezüst) ugyanis a hajfonatot összefogó karikaékszernek gondolom.

A saját ásatási praxisomban 2003-ban Bucsu határában az Ausztriába vezető új, 89. számú főút nyomvonala feltárásának egyik települési gödrében, az Arany-patak teraszán került elő egy igen rossz állapotú, bronzból készült példány, amelynek silány minőségű elektronfóliája a felismerhetetlenségig korrodálódott. Csupán néhány kilométerre onnan, ugyancsak az Arany-patak völgyében, Sé község új lakóparkjának leletmentő feltárása során Farkas Csilla kolléganőm ásatásán egy kora vaskori településen 2001-ben napvilágra került egy elektronfóliával bevont, bronz alapanyagú látványos ékszer. Az egyik végén hengeres záródású, amin szabályos hullámvonaldísz fut körbe. A szombathelyi Savaria Múzeum régi, Miske Kálmán által megalapozott gyűjteményéből, a velemi Szent Vid-hegyről pedig több hasonló darabot már néhány évtizede a nemzetközi kutatás is jól ismer. Ezek némelyikén az elektron és/vagy arany fóliabevonat máig megőrződött.

Spirál testékszer, Velem (fotó: Takács Tibor)

Spirál testékszer, Velem (fotó: Tárczy Tamás)

Spirál testékszer, Velem (fotó: Tárczy Tamás)

A szkíták a kör vagy szögletes átmetszetű, bronzhuzal spirálkarikákat eredetileg minden esetben nemesfém (arany vagy elektron) fóliabevonattal láthatták el, hogy a bőrallergiát megakadályozzák. A korábban (pl. Belki, Hetény, Kustanovica, Szentes) és az utóbbi évtizedekben feltárt temetőkben (pl. Abony, Nyíregyháza, Orosháza, Túrkeve) és településeken (Ménfőcsanak, Sé, Velem) mindegyik ékszer elektronlemezzel volt bevonva. (Néhány erősen korrodált fólia esetében azonban csak anyagvizsgálattal lehetséges a bevonat anyagának azonosítása. Ugyanakkor a tárgyak anyaga akár társadalmi következtetések levonására is alkalmas lehet: a temetőkben nyugvó tehetősebb nők két rétegét – 1: tiszta nemesfémből, 2: fóliabevonattal készített példányokat viselők – is elkülöníthetik.) A tárgyak egyik vége elkeskenyedik vagy szögfejben, esetleg gömbszeletben, netán 3 keresztbordában végződik. Az így végződők eredetileg fejdíszek lehettek, ahogy

azt már a 20. század közepén Csallány Dezső és Párducz Mihály helyesen leírták. Joggal feltételezhetem, hogy az ékszer másik végét egy kúpos tag zárta, ahogy azt a modern piercingeknél is láthatjuk. Lényegében ezekkel a fel-le húzható/pattintható kúpos elemekkel akadályozták meg az ékszer kiesését, és oldották meg ki- és betételét.

Az esetek egy részében e tárgyak tehát jól dokumentálhatóan a fül ékszerei voltak. Az ilyen funkciójúakat spirálkarika alakú fülbevalónak nevezhetjük, amelynek sorozatait (változó huzalvastagság, átmérő és súly) egyúttal a füllyuk tágítására is alkalmazhatták. Elképzelhető azonban, hogy széles textil- vagy bőrszalagokra applikálva a homlokon és a fejtetőn is hordhatták őket. Némely temetkezések nagyvonalú dokumentálása (fotók és rajzok) alapján a szemöldökön viselést, de az orrba, a nyelvbe vagy a köldökbe fűzést sem zárhatjuk ki. Elgondolkodtató például a szentes-vekerzugi 30. női, „amazon" sír esete, ahol a sírleírás alapján talán joggal feltételezhetem, hogy egy-egy spirált a mellbimbóba helyezhettek (= mellgyűrű).

A tárgytípus elterjedési térképe alapján e testékszernek már 53 lelőhelyét ismerjük a Kárpát-medencében. Ezek alapján feltételezhetjük, hogy használatának divatját az európai vaskori úgynevezett Hallstatt-kultúra keleti, a Dunántúlon élő előkelői is átvehették, avagy a beházasodó szkíta nőkkel kerültek e tárgyak Hallstatt régészeti környezetbe, így a fent említett soproni Krautacker temetőjébe is.

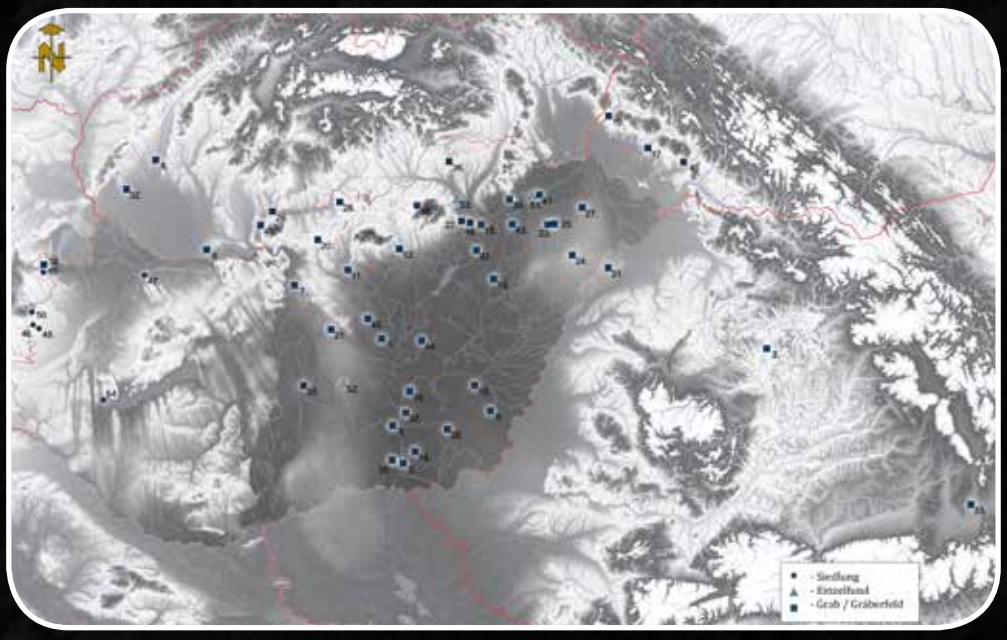

Spirál testékszer, Velem (fotó: Tárczy Tamás)

E spirálékszer formájának jelentéstartalma is ősrégi. A kígyószimbolika a folyamatos újjászületésre, a jó és a rossz harcára utalhat. S ne feledjük: a társadalom folyamatos reprodukcióját a nő szülési képessége, az arra való alkalmassága (egészséges, de szemmel sem verték) biztosítja. Az általam ismert Kárpát-medencei anyagban egyedülálló a séi és az egyik velemi fülbevaló kígyómotívummal díszített záró tagja. Talán megkockáztatható feltételezés, hogy e régió korábbi, bronzkori ötvös hagyományaiból meríthetett ezek esetében a helyi mester.

Vajon csak véletlen, hogy a ma használatos fültágító piercingek között kígyófejeseket és kígyó alakúakat is találunk?

A velemi Kern István magángyűjteményének feldolgozásakor szintén találtam egy bronz példányt, de ennek a fóliája már nem volt meg. A szomszédos Győr-Moson-Sopron megyében, a soproni Krautacker lakótelepének építését megelőző feltárássorozaton, az 1970-es évek második felében Jerem Erzsébet egy hamvasztásos sírból további négy elektronfólia bevonatos darabot, egy települési gödörből pedig további egy példányt emelt ki. Volt közöttük kúpos végződésű is. 2009–2011 között a Győr-Ménfőcsanak határában 28 hektáron végzett feltárásomon Sándor Lajos fémkeresős munkatársam a szántott rétegből négy darabot emelt ki. Volt közöttük szögfejű is, de olyan is, amelyen elektronfólia-maradványok látszottak.

„Piercingek" Temetőből

- 1. Abony,
- 2. Algyő,
- 3. Băiţa / Kérő (Románia),
- 4. Belki / Bilke (Ukrajna, Kárpátalja),
- 5. Békéscsaba,
- 6. Bučan / Bucsány (Szlovákia),
- 7. Budapest-Rákospalota,
- 8. Chotín / Hetény (Szlovákia),
- 9. Csanytelek,
- 10. Csárdaszállás,
- 11. Hatvan,
- 12. Heves,
- 13. Hortobágy,
- 14. Hódmezővásárhely,
- 15. Kesznyéten,
- 16. Kunszentmárton,
- 17. Kustanovica / Kustánfalva (Ukrajna, Kárpátalja),
- 18. Muhi,
- 19. Nevickoje (Ukrajna, Kárpátalja),
- 20. Nógrádkövesd,
- 21. Nyáregyháza,
- 22. Nyékládháza-Mezőnyék,
- 23. Nyíregyháza,
- 24. Nyírmihálydi,
- 25. Oros,
- 26. Orosháza,
- 27. Petneháza,
- 28. Piliny,
- 29. Preseľany nad Ipľom / Pereszlény, (Szlovákia),
- 30. Sándorfalva,
- 31. Sanislău / Szaniszló (Románia),
- 32. Senec / Szenc (Szlovákia),
- 33. Sfintu Gheorge / Sepsiszentgyörgy (Románia),
- 34. Sopron-Krautacker,
- 35. Szabadszállás,
- 36. Szendrő,
- 37. Szentes,
- 38. Szilvásvárad,
- 39. Tarcal,
- 40. Tápiószele,
- 41. Tiszabercel,
- 42. Tiszakeszi,
- 43. Tiszavasvári,
- 44. Törökszentmiklós,
- 45. Vámosmikola

○ Településről 46. Bucsu, 47. Ménfőcsanak, 48. Sé, 49. Sopron-Krautacker, 50. Velem-Szt. Vid, 54. Alsópáhok

△ Szórvány 51. Gáva, 52. Kecskemét, 53. Szirmabesenyő

POLGÁR BALÁZS

ELSŐ VILÁGHÁBORÚS MAGYAR HONVÉD MARADVÁNYAI A PRZEMYŚLI ERŐDRENDSZERNÉL

A *Nowiny* című lap 2018. április 18-i számának tudósítása szerint április 17-én egy, az első világháború alatt hősi halált halt magyar honvéd földi maradványai láttak napvilágot a lengyelországi Przemyślben.

Przemyśl ikonikus helyet foglal el a nagy háború galíciai harcaiban. A dualizmus éveiben kiépített erődrendszert a cári orosz hadsereg 1915. március 22-én foglalta el a Monarchia védőinek a – megmaradt hadianyag felrobbantása és a stratégiailag legjelentősebb erődelemek lerontásával kísért – kapitulációja után. (Ekkor esett hadifogságba Gyóni Géza költő és Sződy Szilárd festő-, szobrász-, illetve éremművész is.) Az erődvárost később az Osztrák–Magyar Monarchia 1915 júniusában rövid ostromot követően vette vissza német szövetségesével.

A külső erődgyűrű északi részében levő (XI. számú) Duńkowiczki-erőd előterében található, ma mezőgazdasági művelés alatt álló földingatlan temetési helyének feltárása során több ruhagomb, egy övcsat, egy azonosságijegytok-, zsebkés-, puska/karabély- és textilmaradványok, valamint Mannlicher-töltények és egy Mannlicher-töltőkeret került elő. A ruhagombok, az övcsat és az igazolványjegy-jegytok segítségével lehetőség volt megállapítani, hogy az előkerült emberi maradványok egy magyar honvédé voltak. Az egyelőre név szerint nem azonosítható katona Przemyśl 1914–1915. évi orosz ostroma során halt hősi halált.

A Duńkowiczki-erőd részlete napjainkban

Általánosságban elmondható, hogy egy elesett katona földi maradványai azonosításának legfontosabb tárgyi emléke az igazolványjegy és az azt tartalmazó jegytok. A Magyar Királyi Honvédség az első világháború idején használt igazolványjegytokjait az 1911. évi *„Öltözeti és fölszerelési szabályzat…"* írja le: *„Az igazolványjegy tok, csukló által összekötött sárgaréz bádogból készült két részből áll, melyek befelé hajtott szélekkel bírnak. A csuklószeg mindkét vége, az igazolványjegy megerősítése céljából befelé van hajtva. A csuklóval átellenes oldalon egy fülecs, illetve karika van, mely utóbbiba egy kétrétben fektetett 12 cm hosszú, feketére festett gyapjúzsinórt alkalmazzunk. A tokot az igazolványjeggyel a nadrágban e célra alkalmazott zsebecskében helyezzük el és a zsinórt az e zsebecske fölött levő gomblyukhoz erősítjük."*

A hősi halott újratemetésével és a további hitelesítő terepi kutatások lehetőségével kapcsolatban a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum hivatalosan is felvette a kapcsolatot a világháborús hadisírok kutatásért felelős lengyel partnerszervezettel. A magyar honvéd földi maradványainak előkerülése több szempontból is jelentőséggel bír. Egyfelől lehetőség van a nagy háború egy újabb hősi halottjának a kegyeleti szempontokat is szem előtt tartó újratemetésére, másrészt a 2018 tavaszán talált katonasír példája jól szemlélteti, hogy az emberi maradványok azonosításakor mekkora jelentőséggel bír a régészet, illetve az igazságügyi régészet módszertanára épülő, tudományos igényű hadisírkutatás.

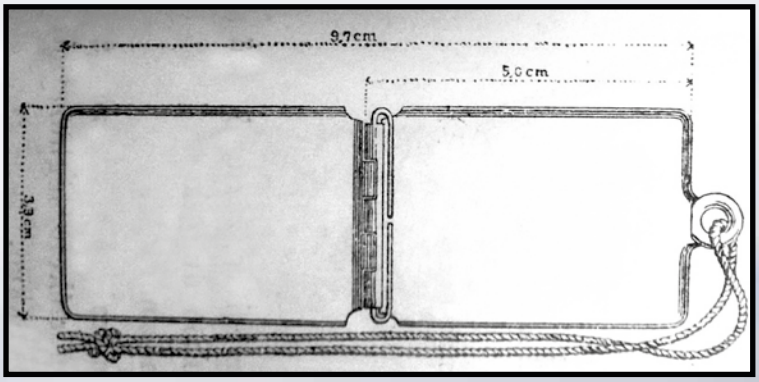
✿ ✿ ✿

1891 M honvédövcsat (Norbert Ziętal felvétele)

Igazolványjegytok maradványa

„Igazolványjegy tok" rajza a Magyar Királyi Honvédség 1911. évi öltözeti és felszerelési szabályzatából

A hadisír lelőhelye az erőd északi előterében (Norbert Ziętal felvétele)

Százhalombattai

A százhalombattai Matrica Múzeumban 2018. április 16. és július 29. között megrendezett *Az én testem* című tetoválástörténeti kiállítás egyik különlegessége az a majd száz helyi, százhalombattai tetoválásmintát bemutató kiállításrész, ahol a tetoválások történetei is megjelennek.

A Matrica Múzeum egy városi múzeum, ezért minden időszaki kiállításba megpróbálunk valami helyit is belecsempészni. Így evidens volt, hogy tetoválástörténeti kiállításunkon napjaink tetováláskultúráját helyi mintákkal mutassuk be, hiszen ebben a városban is rengeteg a tetovált, a városnak tetoválószalonja is van, sőt nemzetközi hírű tetoválóművészek is származnak innen.

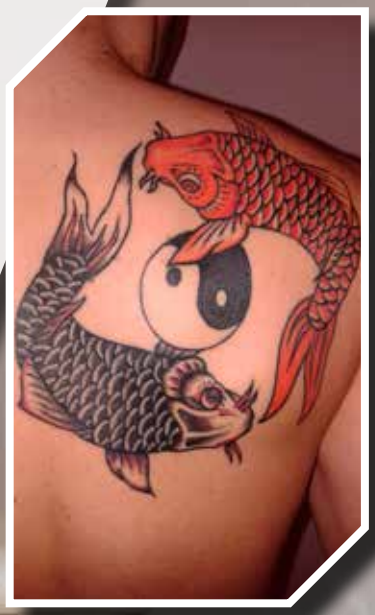
A helyi minták összegyűjtését először saját ismeretségi körünkben kezdtük. Összeállítottunk egy adatlapot, mely a tetovált életkorára, foglalkozására és a tetováláseik történeteire kérdezett rá. Nagyon fontos, hogy az adatlapok nem kérdeztek rá a pontos névre, csupán egy kereszt- vagy becenevet kértünk. Ennek ellenére a tapasztalatunk az volt, hogy sokan ódzkodtak tetováláseik és azok történetének

nyilvánosságra hozásától, miközben egy könnyed nyári napon mindenki közszemlére teszi azt/azokat. A mindennapi munka mellett a gyűjtés közel sem hozta a várt eredményeket, be kellett látnunk, hogy nem vagyunk hatékonyak. Ezért arra gondoltunk, hogy ha már a kiállítás célközönsége a középiskolás és fiatal felnőtt korosztály, próbáljuk meg talán őket bevonni a munkába. Szerencsénkre az ötletünket mindkét helyi középiskola igazgatója pozitívan fogadta, így lehetőséget kaptunk arra, hogy a 11–13. évfolyamok diákjainak felvázoljuk kérésünket. Az előadások minden esetben nagy sikert arattak. A diákok rendkívül nyitottak voltak, fogalmuk sem volt a tetoválás történetéről, így arról sem, hogy a történelem folyamán ki mindenki viselt magán tetovált motívumot. Kérésünket is nagyon pozitívan fogadták. Természetesen a gyűjtést nem kértük „ingyen", ifjúsági közösségi szolgálati órákat ajánlottunk fel cserébe. A gyűjtés mechanizmusát a lehető legegyszerűb-

ben határoztuk meg. Okostelefonnal készített fotó és hangfelvétel bőségesen elég volt, amelyet egy megadott e-mail-címre kellett elküldeni. Az eredeti adatlaphoz képest annyit változtattunk, hogy nem kérdeztünk rá az adatközlő foglalkozására. A lelkesedés ugyan nagy volt, de konkrét gyűjtést csak 8 diák végzett, ők azonban majd' száz mintát és a mintákhoz kapcsolódó motivációt gyűjtöttek össze, köztük jó néhány rendszerváltás előttit és két elrontottat is.

A gyűjtött minták száma a 18 ezres városhoz képest sajnos így is elenyésző lett, s ezekből messzemenő következtetéseket nem lehetett levonni, de néhány dolog azért így is szembetűnő. Például, hogy viszonylag sok a 18 év alatt készült tetoválás, amihez szülői engedély is kell. A gyűjtésben ugyan nincs, de az iskolákban tartott tájékoztatók során több esetben szóba került a családi tetoválás, azaz a család minden tagja az összetartozás valamilyen egyedi szimbólumát varratta magára. Mint ahogy a lokálpatriotizmusra utaló tetoválásokból is csak egyet sikerült begyűjteni, miközben a kiállítás kurátora is számos ilyet látott már korábban. Tetovált obszcén vagy tiltott uralmi jelképeket sem sikerült gyűjteni, miközben nyilvánvalóan erre is akad példa. Egy, a rendszerváltás előtt készült és további

tetoválások

Balpataki Katalin

egy újabb tetoválást kivéve minden mintának komoly motivációs háttere van. Sok esetben nemcsak a mintának, hanem a helynek is ahova került.

A rendszerváltás előtti minták mindegyike az '50-es, '60-as, '70-es években készült tinta és tű felhasználásával. Két férfi (90 és 65 évesek) összesen 11 tetoválását mutattuk be. Mindketten a börtönévek alatt csináltatták tetoválásaikat, de magyarázatot csak kevésre tudtak adni. Mint mondták, az ő köreikben nagyon menőnek számított a tetoválás. Az akkor divatos mintákat varratták magukra, például mindkettőjükön van „anyám" felirat valamilyen mintába foglalva, ez elmondásuk szerint teljesen általános volt. De vágyaikat, kötődéseiket is magukra varratták „remény" felirattal, női alakkal vagy a Kálmán névvel, aki egy jó barátja volt a felirat hordo-

zójának. A tetoválások mára elmosódottak, a szövegek nehezen kivehetőek. Ez adódhat egy részről a nem megfelelő tetoválóeszközök és a rossz festékanyag miatt, illetve a bőr öregedése miatt is.

A rendszerváltást követő években jól meghatározható tetoválási divathullámok söpörtek végig. Például a '90-es évek végén, 2000-es évek elején nagyon elterjedt volt a nőknél a fenék, bugyi által még takart területére motívumot varratni, ezt akkor és ma is „ribancrendszámnak" nevezték. Mind a gyűjtők, mind a kiállítás rendezői ismernek ilyen tetováltat, azonban begyűjteni egyet sem sikerült ezek közül.

Az általános tapasztalat az volt, hogy ha valaki egy divatos tetoválást csináltatott, néhány év múlva már nem volt túlzottan büszke rá. A diákoknak is csupán egy olyan tetoválást sikerült begyűjteni, amelyről a tulajdonosa bevallotta, hogy csupán az akkori divatnak megfelelően csináltatta. Ehhez hasonló, bár időt állóbb, amikor valaki a horoszkópját tetováltatja magára. Ez esetben csupán a tetováltság iránti vágy az erős, ilyen esetben ez a legkézenfekvőbb.

A legtöbb esetben azonban komoly motivációs háttere van a tetoválásnak. Ez lehet hobbi – például olvasás esetén egy könyv vagy kedvenc állat –, életérzés – például válás ese-

tén a *free* felirat –, egy gyermek születése – a gyermek neve és/vagy születési dátuma –, betegségből való gyógyulás – a gyűjtésekben ilyenek a koponyát is ábrázoló tetoválások –, valamilyen veszteség, vágy, remény, emlék – például nászút, esküvő, utazás stb.

Elrontott tetoválást mindössze kettőt gyűjtöttek, mindkettő szöveges volt, amelybe apró, nem feltűnő helyesírási hiba csúszott. Vállalhatatlanul ronda vagy javított tetoválást nem sikerült gyűjteni.

S ha a gyűjtés és a bemutatott tetoválások végül teljes képet nem is tudtak adni egy közösség, jelesül Százhalombatta lakói tetováláshoz fűződő viszonyának minden aspektusáról, *Az én testem* kiállítás mégis formabontó kísérlet volt a nagyközönség megszólítására, múzeumba vonzására.

„A régészeti könyvek kiadása szerelem”

Interjú Tóth Csabával, a Martin Opitz Kiadó vezetőjével

Határtalan Régészet **(HR):** *Csabi! Rólad közismert, hogy középkori magyar pénztörténettel foglalkozol a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában. Ezzel szemben talán kevesebben tudják, hogy tulajdonosa vagy egy könyvkiadónak, amelynek fő profilja az igényes régészeti, numizmatikai és egyéb, a történettudományok témakörébe tartozó kiadványok megjelentetése. Mesélnél róla, hogyan jött létre a kiadó?*

Tóth Csaba (TCS – MOK): A kiadót 2003-ban Szabó Ádám régész barátommal, kollégámmal közösen alapítottuk. Míg Ádám folyóirat-szerkesztőként szerzett már némi tapasztalatot, én egyéb kvalitásokkal rendelkeztem: volt szkennerem, illetve némi tapasztalatom a képszerkesztő programok használatában.

HR: *Miért éppen Martin Opitzra esett a névválasztásotok?*

TCS – MOK: Ádám választása volt, én meg nem ellenkeztem. A sziléziai német származású Martin Opitz (1597–1639) irodalmár, költő és műfordító, az újkori német nyelvújítás kiemelkedő alakja, Bethlen Gábor fejedelem udvari tudósa volt, aki az elsők között foglalkozott hazánkban régészettel és epigráfiával, amikor úttörő munkát végezve megkezdte Erdély római kori emlékeinek összegyűjtését és leírását. Remek név egy régészeti-történeti munkákkal foglalkozó kiadónak.

HR: *Minden kezdet nehéz, ez is az volt?*

TCS – MOK: Mivel mindketten nagyjából nulla tapasztalattal rendelkeztünk a könyvkiadás terén, menet közben kellett felszedni a szaktudást. Bár úgy tűnik, nem ördöngösség összerakni egy könyvet, de amíg egy kéziratból valóban kézzel fogható kötet lesz, rengeteg munka áll mögötte. A szerkesztés és a nyomdai előkészítés mellett elsődlegesen meg kell teremteni a kiadás anyagi bázisát, és a legvégén még megoldani a könyv terjesztését, eladását.

© Határtalan Régészet - Archeológiai magazin

HR: *Melyik könyvvel indult útjára a kiadó?*

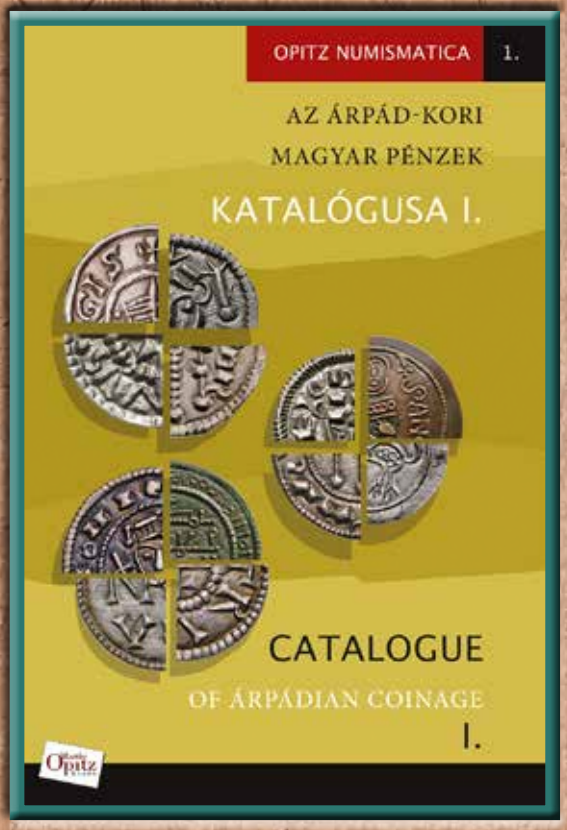
TCS – MOK: Első könyvünk a Tóth István által írt *Mithras Pannonicus* lett. Ádám szerkesztette és tördelte a szöveget, míg én foglalkoztam a képtáblákkal és készítettem el a borítót. Utóbbira azóta sem mertem vállalkozni, a borító tervezését inkább grafikusra bízom. 2003-ban volt a Rákóczi-szabadságharc kitörésének 300. évfordulója. Törtem a fejem, milyen kéziratról van tudomásom, amely beleillik a tematikába. Eszembe jutott, hogy Szemán Attila, a soproni Központi Bányászati Múzeum munkatársa korábban írt egy cikket a szabadságharc alatt a labancok által kibocsátott szükségpénzekről. Nosza, csináljunk hát belőle könyvet. Beadtuk a kéziratot az évfordulós pályázatra, nyertünk, megszületett a könyv. Azóta tudom, hogy az évfordulókra jó előre fel kell készülni.

HR: *Tudnál erre még példát mondani?*

TCS – MOK: 2017-ben ünnepeltük a reformáció 500. évfordulóját. Ezen a területen végképp nem volt se tapasztalatom, se kapcsolatom, mégis, a kiadó fennállásának egyik legszebb kiadványa született meg ekkor. Kiss Erika művészettörténész kolléganőm hívta fel a figyelmemet, hogy néhány évvel korábban védtek meg egy doktori (PhD) disszertációt az ELTE-n a brassói Fekete templomról. A kézirat kiváló, a képanyag párját ritkítja, adjuk be az évfordulós pályázatokra. Így jelent meg Ziegler Ágnes brassói művészettörténész könyve A *brassói Fekete templom – Reformáció és renováció* címmel, amelyhez Marosi Ernő művészettörténész, akadémikus írt fülszöveget. A kötet mind a budapesti, mind az erdélyi bemutatókon hatalmas sikert aratott, a szakmai visszhangja mellett a nagyközönség visszajelzései is nagyon pozitívak.

HR: *Látom, a szerencsés véletleneknek legalább ugyanakkora szerepe van a könyvkiadásban, mint a precíz, kitartó munkának.*

TCS – MOK: Sokan emlékezhetnek még a szentendrei skanzenben megrendezett *Muzeológusok fakanállal* rendezvénysorozatra, amely éveken át a hazai múzeumi szakma legnagyobb összejövetelének számított. Bár a cél elsődlegesen a kulináris élvezetek minél teljesebb átélése volt, ahol ennyi régész, történész és muzeológus van egy kupacban, elkerülhetetlen, hogy a szakmára terelődjön a szó. Így esett, hogy összefutottam Fancsalszky Gábor barátommal, aki akkoriban védte meg a doktori disszertációját. Jelentős mennyiségű helyi oldószer elfogyasztása után tettem neki egy könnyelmű ígéretet a megjelentetésre, amit magam persze perceken belül elfelejtettem, nem így Fancsy, aki már másnap reggel jelentkezett nálam a terjedelmes kézirattal. Egy év múlva megszületett a könyv, *Állat- és emberábrázolások a késő avar kori öntött bronz övvereteken* címmel. Szintén Fancsy biztatott, hogy legyen belőle sorozat, így született meg az *Opitz Archaeologica*. Jelenleg a 11. kötetnél tartunk, és még idén várhatóan két kötet fog megjelenni.

HR: *Magányos harcosként küzdötök, vagy vannak szövetségeseitek?*

TCS – MOK: Saját kiadású könyveink mellett számos alkalommal működtünk együtt patinás intézményekkel. Közös kiadványunk például a Magyar Nemzeti Múzeummal a *Maces, war-hammers and topors from Hungarian collections* című angol nyelvű, reprezentatív katalógus. Határon túli együttműködés volt az *Archaeologia Transylvanica. Studia in honorem Stephani Bajusz* kötet megjelentetése, az Erdélyi Múzeum-Egyesülettel és a Maros Megyei Múzeummal. Más intézmények kiadványaiban is közreműködünk, így 2008 óta nálunk folyik a honfoglaló corpus nyomdai előkészítése, részt vettünk az avar és a germán corpus egyes köteteinek kiadásában, de az ELTE BTK Régészettudományi Intézetével is születtek közös kiadványaink. Az MTA BTK Lendület Szent Korona Kutatócsoport által kiadott koronázási érmekről készült katalógusának egyik szerzője is voltam, de emellett a kiadvány tervezése, szerkesztése és tördelése is nálunk készült. Több kötet áll előkészítés alatt jelenleg is a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészettudományi Intézetével és az MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoportjával közös kiadásra. Nagy örömünkre vidéki tudományos műhelyektől (így például a nyíregyházi Jósa András Múzeumtól, a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeumtól és a miskolci Herman Ottó Múzeumtól) is kaptunk már megkereséseket közös munkára.

HR: *A komoly tudományos művek mellett könnyedebb hangvételű kiadványaitok is vannak?*

TCS – MOK: Természetesen, hiszen a szűkebb szakmának szóló művek mellett célunk az igényes tudományos ismeretterjesztés is. Az első ilyen jellegű kötetünk az Ilon Gábor szerkesztésében megjelent *Régészeti nyomozások Magyarországon* volt, amelyben közérthető nyelven írtak neves szakemberek érdekes régészeti problémákról. Történetesen ez a könyvünk került Trogmayer Ottó kezébe, aki a rá jellemző közvetlen, nemes egyszerűséggel felhívott, hogy

foglalkoznék-e az ő írásaival is. Summa summarum, végül három anekdotagyűjteményét hoztuk ki: *A ló féktávolsága, Eszi, nem eszi, Régészeti furcsaságok, csacskaságok, marhaságok.*

HR: *Hogyan foglalnád össze röviden a kiadó ars poeticáját?*

TCS – MOK: Röviden? Mindig nagy súlyt fektettünk arra, hogy könyveink ne csupán tartalmilag megalapozott tudományos eredményeket bemutató és jól szerkesztett munkák legyenek, de tipográfiájuk és nyomdai kivitelük is méltó legyen a bennük rejlő tudományos ismeretekhez.

HR: *Milyen terveitek vannak a közeljövőben?*

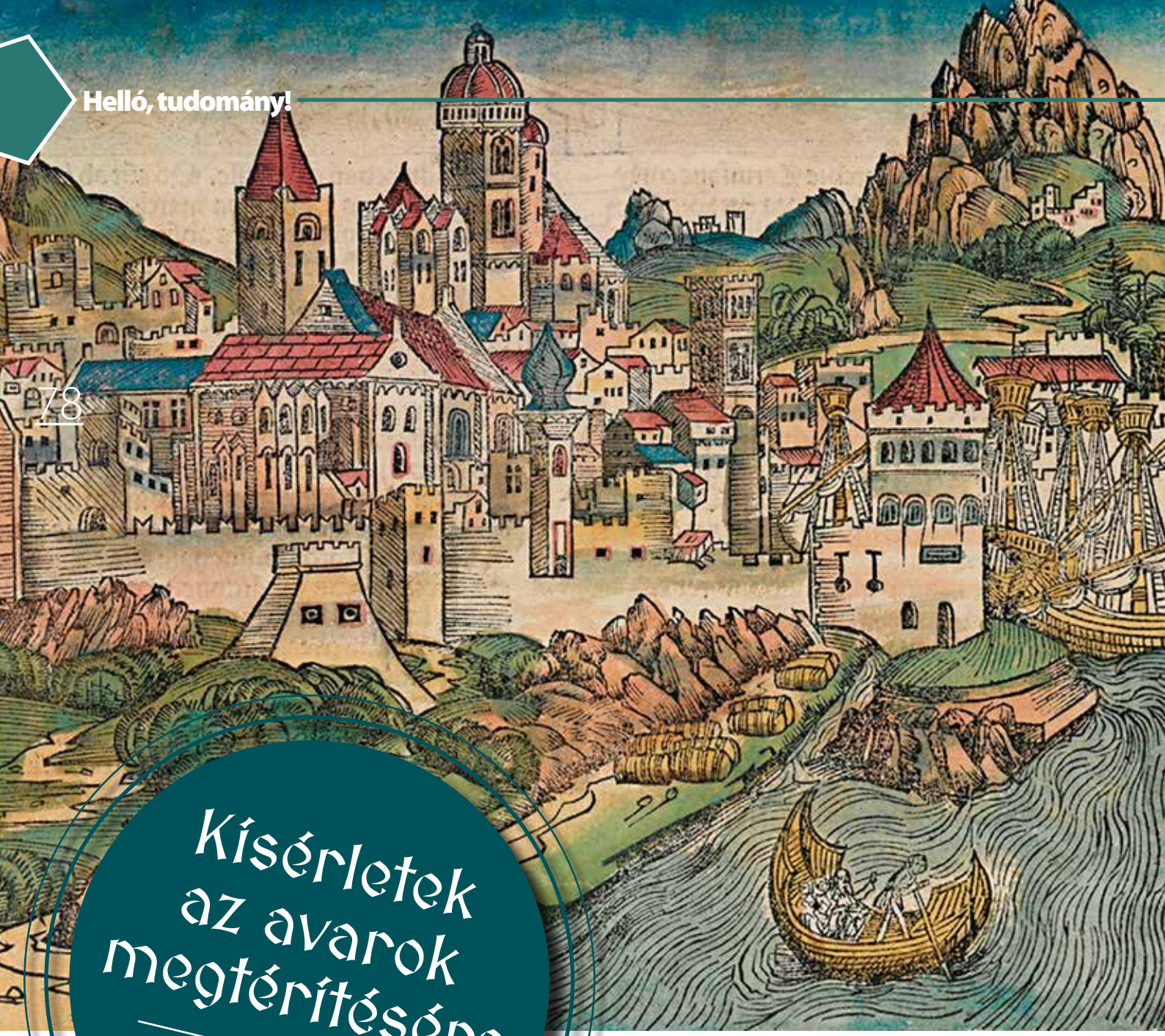
TCS – MOK: Az elmúlt két évben elkezdtük tudatosabban tervezni a kiadványainkat, ami egyrészt összefügg a kiadó szerkezetében bekövetkezett változásokkal is. Ádámmal már évekkel ezelőtt külön utakra léptünk. Néhány évig egyedül működtettem a kiadót, majd az élet úgy hozta, hogy családi vállalkozássá alakultunk. Feleségem, Bertók Krisztina átvette a (fő)szerkesztői feladatokat. Én a tudományos tevékenységem mellett a „kreatív” igazgatói posztot tartottam meg csupán.

Az *Opitz Archaeologica* mellett még két sorozatot indítottunk: az *Opitz Numismatica* kifejezetten pénztörténeti témájú kötetekkel fog jelentkezni, az első kötet, *Az Árpád-kori magyar pénzek katalógusa I.* tavasszal jelent meg, de őszre várható a folytatás a 12. századi anonim denárokról. Ebben a munkában az MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténeti Kutatócsoport is támogat bennünket, amelynek egyébiránt tagja is vagyok. De nem állunk meg itt, már több kézirat előkészületben áll e sorozatban. Elindult a *TÉRformák – TÁRsadalomformák* kiadása is, teret adva az építészetszociológiának, és immár a 3. kötetet szerkesztjük. Mindezek mellett megjelenés előtt áll F. Romhányi Beatrixnak a koldulórendi gazdálkodásról írott monográfiája, amely eredetileg az akadémiai doktori értekezése volt, továbbá Mordovin Maximnak a szécsényi vár területén 1974 és 1978 között folytatott régészeti kutatásokról szóló összefoglalása. A sort még folytathatnám, de szeretnénk meglepni olvasóinkat.

HR: *Mit mondanál a beszélgetés zárásaként?*

TCS – MOK: Végigtekintve az elmúlt 15 éven, hobbinak, játéknak indult annak idején a kiadó. Azután szerelem lett. A tudományos könyvkiadás bár üzlet, de misszió is egyben. Rengeteg emberrel kerülünk rajta keresztül kapcsolatba, szerzőkkel, olvasókkal egyaránt, így első kézből értesülünk a legfrissebb szakmai eredményekről. Mindig nagy megtiszteltetés, ha egy szerző bennünket keres meg, és ránk bízza legújabb művét. Ez olyan szintű bizalom, amellyel nem szabad visszaélni. Amíg ez működik, addig szeretnénk folytatni eddigi tevékenységünket, legalább az eddigi színvonalon, de ha lehet, még magasabbra emelve a mércét.

Kísérletek az avarok megtérítésére

Pintér-Nagy Katalin

Aquileia egy 15. század végi ábrázoláson

A 6. század második felében a Kárpát-medencében megjelenő avarok és a kereszténység kapcsolatára írott és régészeti források utalnak. Az avarok Kr. u. 567 és 803 között a Kárpát-medencét fennhatóságuk alatt tartva a kereszténységgel különféle módokon érintkezhettek. Egyrészt az Avar Kaganátus első évtizedeiben a Bizánci Birodalommal fenntartott intenzív kapcsolatok révén ismerhették meg ezt a világvallást, így átvettek bizonyos keresztény motívumokat is. Másrészről pedig feltételezhető, hogy az avarok fennhatósága alatt élhettek különféle eredetű, de keresztény vallású népcsoportok is. Az avarok keresztény hitre térítéséről a 8–9. század fordulóján lezajló avar–frank háborúk időszakából és közvetlenül az Avar Kaganátus bukása utáni időszakból származik a legtöbb adatunk.

Az aquileiai bazilika kíülről

Az aquileiai bazilika belülről

Az Avar Kaganátus fennállásának idején többször is kísérletet tettek rá, hogy ezt a keletről jött nomád népet megtérítsék. Ez a gondolat több egyházi személyben is felmerült a 7–8. század fordulójától (például Rupert wormsi püspökben), azonban nem maradt fenn tényleges adatunk arra vonatkozóan, hogy valóban megvalósult volna ilyen misszió. A hittérítők hamar elveszítették az érdeklődésüket az avarok megtérítése iránt, amint részletesebb információkat szereztek erről a népről. Mindenesetre, ha történt is ilyen misszió, sem a kora, sem a késő avar korban nem hozhatott jelentősebb sikert.

A 7. század második fele és a 8. század vége közötti időszak viszonylagos forrásszegénysége után a 8. század 90-es éveiben ismét sűrűbben jelennek meg az avarok az írott kútfőkben. Nagy Károly frank uralkodó a „pogány" avarok ellen vezetett 791. évi hadjáratának okai kapcsán a kortárs források a politikai, territoriális, materiális okokat háttérbe szorítva elsősorban a vallási, térítői szempontokat helyezték előtérbe. A hivatalos frank „propaganda" a fegyveres fellépést az avarok az egyházzal és a keresztény világgal szemben tanúsított elviselhetetlen, gonosz viselkedésével indokolta. A hadjáratban a kor szokásának megfelelően több egyházfő is részt vett, köztük Arn salzburgi püspök. Azonban semmilyen adat nem utal arra, hogy a hadjárat során bármiféle térítő, egyházszervezési tevékenységet terveztek vagy folytattak volna, az egyházfők valójában a harcok aktív résztvevőjeként jelentek meg. A Nagy Károly által vezetett avarok elleni háború annak ellenére, hogy a későbbi források a győztes hadjáratról, az avarok leveréséről szólnak, teljes kudarcba fulladt, így semmiképpen nem tekinthető megalapozottnak az a nézet, hogy a későbbi bajor–frank misszióknak ez a 791-es hadjárat nyitott volna utat.

Salzburg városa egy 16. századi ábrázoláson

Alcuin, a frank térítési mozgalom egyik meghatározó embere

Az avarok és a frankok összecsapása a stuttgarti psalteriumban

A 8. század végére az Avar Kaganátust belső megosztottság, válság jellemezte. A kaganátus vezetőjének, a kagánnak a kizárólagos teljhatalma erre az időszakra megszűnt, és a kagán mellett más jelentős hatalommal bíró méltóságok is feltűntek az írott forrásokban, így a jugurrus és a tudun. 795-ben pedig, az avar belháború után, mely zavargásoknak a kagán és a jugurrus is áldozatul esett, a tudun a frankokhoz történő csatlakozás mellett döntött. A harcokban életben maradt avar főember követei 795 őszén hírül vitték, hogy a tudun hajlandó teljes népével együtt alávetni magát és megkeresztelkedni. A tudun kíséretével együtt még 795/796 telén Aachenbe vonult, behódolt a frank uralkodónak, és felvette a keresztséget. Egy frank forrás szerint a tudun megkeresztelésében személyesen részt vett Nagy Károly is mint az avar főember keresztapja, ami arra utalhat, hogy a frank udvar is nagy jelentőséget tulajdoníthatott a tudun és népe megtérésének. A tudun azonban nem sokáig tartotta be hűségesküjét, és nem maradt az „új hitén", hanem a népével együtt hamarosan fellázadt.

Az Európa területére kiterjedő frank térítési mozgalom egyik meghatározó alakja, Alcuin 796-tól leveleiben rendszeresen foglalkozott egy avar térítő misszió lehetőségével is. Az avarok megtérésével kapcsolatban bizakodó és reményekkel teli volt. Alcuin mind Paulinus aquileiai érseket, mind pedig Arn salzburgi püspököt arra bátorította leveleiben, hogy személyesen vegyenek részt Pannóniában a már „időszerűvé" vált avar misszióban. Azonban az avar térítés kapcsán óva intette a két egyházi méltóságot azoktól a hibáktól, amik a szászok esetében azok fellázadásához vezettek. Ne erőszakosan, a dézsmaszedést erőltetve akarják az avarokat keresztény hitre téríteni, hanem türelemmel, szelíden ismertessék meg velük a kereszténységet. A két egyházfő azonban már nem osztotta Alcuinnak a misszióval kapcsolatos bizakodását és lelkesedését.

Az avarok közötti frank térítés megszervezése szempontjából az egyik legfontosabb esemény az, amikor 796-ban Nagy Károly utasítására fia, Pippin az itáliai seregéhez csatlakozó bajor–alemann segédcsapattal felvonult az Avar Kaganátus ellenében. Pippin vállalkozásában valószínűleg ismét több egyházi személy is részt vett, név szerint azonban csak Paulinus aquileiai érseket említik a források. Emellett a híradásokból feltételezhető az is, hogy Arn salzburgi püspök is jelen volt. Nagy Károly fia a hadi felvonulás közben valahol a Duna partján egyházi tanácskozást hívott össze, ahol a térítés részleteit beszélték meg. Ennek a gyűlésnek központi témáját a keresztség felvételével kapcsolatos kérdések jelentették, főként a keresztelés időpontjára és az újrakeresztelés ügyére helyezve a hangsúlyt. A gyűlés Alcuin elképzeléseivel egyetértve – és valószínűleg azok hatására – a megfelelő oktató és térítő tevékenység utáni megkeresztelést támogatta, valamint megállapította, hogy a hit felvételének minden esetben önkéntesnek kell lennie, és az igehirdetőknek nem erőszakosan, hanem rábeszéléssel kell eredményt elérniük a térítés során: *„a pokol rémes kínja keltsen félelmet, ne a véres kard!"* Lényeges pontja volt a megbeszélésnek a térítés menetének meghatározása is, melynek három lépcsőben kellett végbemennie: alapozó hitoktatás, keresztség felvétele, evangéliumi térítés. Vagyis a keresztség felvétele előtt a jelölteknek meg kellett ismerkedniük a kereszténység alapelveivel. Ennek a tanulási időszaknak legalább egy hétig el kellett tartania, de nem haladhatta meg a negyven napot. A megkeresztelkedést további részletesebb hitoktatásnak kellett követnie, így biztosítva azt, hogy a megtértek a felvett hitüket megtartsák. A térítés kapcsán felmerült az Avar Kaganátus területén

Nagy Károly frank uralkodó lovas szobra

élő, magukat kereszténynek vallók újrakeresztelésének kérdése is. Az írott forrásokból kitűnik, hogy a zsinat előtt tájékozódhattak a térítésre kiszemelt térség népességének vallási összetételéről is. Ez alapján az Avar Kaganátus területén élő „keresztényeken" belül három csoportot különített el a szerző: a helyi papok által a Szentháromság nevében megkeresztelteket, a papjelöltek által a Szentháromság nevében megkeresztelteket, valamint az írástudatlan papok által megkeresztelteket. Az előbbi két csoport esetében egyértelműen kitűnik a forrásból, hogy a római liturgia szerint folytatták az egyházi szertartásokat, és ezeket a zsinat résztvevői is elfogadták, tehát nem kellett őket keresztségükben újból megerősíteni.

Ozora-Tótipuszta, avar kori mellkereszt

A források az avar területeken tehát olyan, magukat kereszténynek vallókat is számon tartottak, akiket írástudatlan papok kereszteltek meg a keresztény liturgia teljes ismerete nélkül, *„csak a vízben, a Szentlélek kegyelme nélkül"*. Ezeket a hitükben bizonytalan embereket azonban újra kellett keresztelni. Ezek olyan, magukat kereszténynek valló személyek/közösségek lehettek, akik már régóta elszakadhattak a római egyháztól, és liturgiájuk folyamatosan „elbarbarizálódott". Vallási vezetőik olyan tanulatlan papi személyek voltak, akik nem ismerték az érvényes keresztelés pontos feltételeit. A Pippin által összehívott egyházi tanácskozás alkalmával osztották fel a még meg nem hódított Pannónia területét térítési körzetekre is, azonban a forrásokból nem tűnik ki egyértelműen, hogy melyek voltak ezek. A 8. század végén elsősorban két egyházmegye befolyásával számolhatunk: a Paulinus érsek által vezetett Aquileiáéval és az Arn püspök (798-tól érsek) által vezetett Salzburgéval. A zsinaton meghozott határozatokat azonban nem követte rögtön missziós tevékenység az avar területeken, mivel a hadi helyzet alakulása, a kirobbanó avar lázadások (797-ben, 798-ban és 799-ben) gyakorlatilag minden aktualitásuktól megfosztották a Pippin által szervezett tanácskozás döntéseit.

Táp-Borbapuszta, 317. sír, avar kori mellkereszt

Deszk G, 37. sír, avar kori mellkereszt

797/798 fordulóján Nagy Károly utasította Arnt, a salzburgi egyházmegye vezetőjét, hogy személyesen vegyen részt a térítőmunkában az avar–szláv területeken. Azonban Arn nem mutatott túl nagy hajlandóságot erre. A források alapján arra következtethetünk, hogy Arn, ha egyáltalán járt is az új térítési körzetében, valószínűleg nem hatolhatott be túl mélyen az avar területekre. Lelkesedésének hiányát az is bizonyítja, hogy végül sűrű érseki elfoglaltságaira hivatkozva arra kérte Nagy Károlyt, hogy maga helyett egy térítő segédpüspököt nevezhessen ki *Pannonia Superior* élére. A császártól a felhatalmazást végül megkapta, így Arn 799-ben felszentelte az avarság első missziós püspökét, Theoderiket. Az újonnan kinevezett térítőpüspök tényleges működését valószínűleg megakadályozta a 799-ben kirobbant újabb lázadás, majd pedig az azt követő megtorlás. Theoderik feltehetően kisebb lázadások miatt csak a tudun behódolásától, 803-tól tudta elkezdeni Pannónia szervezett térítését. Ugyanerre az időre tehető azonban Krum dunai bolgár kán támadása is, mely a frank támadásoktól és a belső válságtól szétzilálódott Avar Kaganátus bukásához vezetett. Ekkor hódolhatott be végül teljesen Nagy Károlynak a Dunától nyugatra lévő területeken élő avarság.

Zamárdi-Rétiföldek, 1276. sír, avar kori mellkereszt

Az Avar Kaganátus bukása utáni időszakban a behódoló tudunon kívül más, jelentős méltóságot viselő avarok is felvették a kereszténységet. A frank évkönyvek szerint a kapkhán méltóságot viselő Theodorus keresztény vallású volt, és a császár a jóindulatából kifolyólag engedélyezte, hogy a kapkhán a „népével" új lakóhelyre költözzön, Savaria (azaz a mai Szombathely) és Carnuntum (a mai ausztriai Bad-Deutsch Altenburg közelében lévő egykori város) környékére. Theodorus azonban hamarosan meghalt, és ekkor az avar kagán Nagy Károlytól követség útján kérte és megkapta a „teljhatalmat az országában". Ez a frank évkönyvben szereplő avar kagán azonosítható a más évkönyvekben szereplő, 805-ben a Fischa folyónál megkeresztelkedett Ábrahám kagánnal. Theodorus tisztségnevével, azaz a kapkhánnal kapcsolatban a kutatók egy része úgy gondolja, hogy valójában a kagáni címről lehetett itt is szó. Úgy vélik tehát, hogy Theodorus és Ábrahám esetében ugyanazon méltóságban egymást követő személyekről van szó. A 9. század folyamán azonban a Pannónia területén élő avarság esetében nemcsak a vezető réteg keresztény vallására találhatók adatok az írott forrásokban, hanem a köznépére is.

Az írott forrásokból kitűnő aprólékos térítő előkészületek ellenére jelentősebb eredményeket elért missziókkal tehát csak az Avar Kaganátus bukása után számolhatunk. A kaganátus népeinek megtérése tehát – minden korábbi erőfeszítés ellenére – csak a 9. században gyorsulhatott fel, így nem meglepő, hogy ebben a században már több forrásunk is megemlíti az avarok kapcsán, hogy keresztények voltak.

Régészek és az érdekvédelem
A Magyar Régész Szövetség

„Megmentett örökség” kiállítás 2012-ben a Parlamentben

A *Határtalan Régészet* (HR) V. Szabó Gáborral (VSZG), a Magyar Régész Szövetség (MRSZ) elnökével és Zatykó Csillával (ZCS), a Szövetség alelnökével beszélgetett az érdekvédelmi szervezetről, legfőbb célkitűzéseiről és tevékenységéről.

HR: *Mit kell tudnunk a Magyar Régész Szövetségről? Hogyan mutatná be a szervezetet?*

ZCS: A Magyar Régész Szövetség Belényesy Károly és Virágos Gábor kezdeményezésére, Jankovich-Bésán Dénes elnökségével alakult meg 2005-ben a magyarországi régészek és régészet érdekvédelmi szervezeteként. A Szövetség mára mintegy 370 kollégánk képviseletét látja el. Az alapítók egyik célja egy régészkamara létrehozása volt, de ezen túl egységes szakmai normatívák, protokollok kidolgozását, információs fórumok, valamint a régészhivatás és a régészeti tevékenység társadalmi elismertségének növelését is feladatukként jelölték meg.

HR: *Mit sikerült megvalósítania a Szövetségnek a 13 éve megjelölt célok közül?*

VSZG: A 2005 és 2011 között Jankovich-Bésán Dénes vezetésével működő Szövetség a régészszakma meghatározó érdekvédelmi képviselőjévé vált. Ebben az elnökségi ciklusban szervezetünk számos szakmai, illetve a széles nyilvánosság érdeklődésére is számot tartó kiadvány megjelentetésében vállalt szerepet. Ide sorolható például az úgynevezett „Régészeti normatíva” kidolgozása is, amelynek keretében elsőként határolták körül a régészeti dokumentációk készítésének követelményeit, vagy a „Régészeti kézikönyv”, amelynek szerzőgárdája részletesen bemutatta és leírta azokat a módszereket, amelyekkel a szakmánk dolgozik. Ezek a kiadványok ma is bárki számára hozzáférhetők az MRSZ honlapján.

A 2012 és 2017 között Lassányi Gábor vezetésével tovább működő Szövetség számos ponton megváltozott a korábbi időszakhoz képest. Ekkortól a régészszakmát több negatív változás érintette: átalakult az addig jól működő örökségvédelmi rendszer, szinte félévenként módosult a szakmánkat övező jogszabályi háttér, és mindezek mellett támadások érték a magyarországi régészet képviselőit a politika részéről. Mindezen problémákra az MRSZ vezetősége úgy próbált meg reagálni, hogy 2011-től a kulturális örökségvédelmi törvény régészetet érintő változtatásai kapcsán számos javaslatot, szakmai véleményt fogalmazott meg, valamint megpróbált karakteresebben jelen lenni a sajtóban is véleményével. Mindezzel párhuzamosan a Szövetség a régészet népszerűsítése érdekében „Megmentett Örökség” címen országos vándorkiállítást rendezett a nagyberuházásokhoz kapcsolódó feltárások jelentősebb felfedezéseiből, 2013-ban pedig életre hívta, majd azóta évenként megrendezte, illetve megrendezi a „Régészet Napja” elnevezésű országos rendezvényt.

HR: *Bemutatná nekünk a „Régészet Napja” kezdeményezést? Idén milyen helyszíneken, milyen programokat láthatott a közönség?*

ZCS: Ezzel a rendezvénnyel az MRSZ elsődleges célja az volt, hogy egy olyan országos programot hozzon létre, amely egy napra a régészet tudományára és annak művelőire fókuszálhatja a szakmánk iránt érdeklődő emberek figyelmét. Az ötlet Gyucha Attila korábbi elnökségi tagunk fejéből pattant ki, amit azután Lassányi Gábor,

MAGYAR RÉGÉSZ SZÖVETSÉG

A Magyar Régész Szövetség logója

Fémkeresőzés a „Régészet Napja 2018” budapesti rendezvényén

A „Régészet Napja 2018” budapesti rendezvénye

Mérai Dóra és Király Ágnes szervezett működő, az egész országot átfogó eseménnyé.

Idén május 26-án immáron ötödször rendeztük meg a „Régészet Napját”, amelyhez 27 város 52 intézménye csatlakozott. Az ez évi tematika a „Szerepek, sorsok, életek: az ezerarcú ember” címet kapta.

Ebben az évben kicsit változtattunk a rendezvényünkön: a „Régészet Napja” történetében először a fővárosi intézmények közös, egész napos programot tartottak, melynek a Magyar Tudományos Akadémia új épülete, a Humán Tudományok Kutatóháza adott otthont. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Budapesti Történeti Múzeum, a Budavári Kft., a Magyar Nemzeti Múzeum, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete által szervezett központi rendezvényen hét helyszínen előadások, vetítések, kézműves és hagyományőrző bemutatók, könyvvásár, hi-tech régészeti műszerbemutató és tárgysimogató várták a látogatókat. A számtalan előadás és interaktív program között varázslókkal, rabszolgákkal és akár egy kitépett nyelvű nimfával is találkozhattak az érdeklődők, de Árpád sírja, Gertrudis királyné halála vagy a *Trónok harca* című sorozat történelmi előképeinek nyomába is eredhettek. Fémkeresővel kincset kereshettek, drónt reptethettek, valamint fegyveres hadijátékon vehettek részt, esetleg antropológusok segítségével tanulhattak a régmúlt emberek életéről. Bízunk benne, hogy az ilyen formában idén elsőként jelentkező rendezvényt idővel megkedveli a szélesebb közönség, és a jövőben kicsit erősebb reklámmal és marketinggel egyre bővül majd az érdeklődők száma!

HR: *Mik a Magyar Régész Szövetség jövőbeni tervei?*

VSZG: Az új elnökség a korábbi MRSZ feladatait, immár hagyományos rendezvényeit megőrizve a hangsúlyt a nyilvánosság felé történő erőteljesebb nyitásra kívánja helyezni. Szeretnénk elkerülni szakmánk elszigetelődését, azt, hogy régészeink a tudományosság elefántcsonttornyába húzódjanak, vagy adminisztratív feladataikba, valamint megelőző feltárásaikba belefáradva elszakadjanak attól a civil közegtől, amelynek kulturális örökségét kutatják.

Továbbra is lényegesnek tartjuk a jogalkotás folyamataiban a szakmai szempontok érvényesítését, azonban legalább ilyen fontos, hogy a régészetet mint tudományt, hivatást, ugyanakkor a nemzeti örökségünk kutatásának és védelmének fontos szereplőjét minél közelebb vigyük a széles nagyközönséghez. Szeretnénk a hivatásunkat támogatni érdemes szakmaként láttatni a laikusok, gazdasági szereplők és döntéshozók körében is. A kormányzat szereplői felől biztató lépéseket is látunk: így például az MRSZ ettől az évtől jelen van az Ásatási Bizottságban, a Miniszterelnökség pedig az idei „Régészet Napja” rendezvényt jelentősebb összeggel támogatta.

Idén ősszel konferenciát szervezünk, ahol a magyar örökségvédelem elmúlt 25 évének sikereit és kudarcait szeretnénk számba venni. Emellett egy olyan szakmai, tudományos fórumot is tervezünk, amely azzal az égető problémával foglalkozna, hogy mit kezdjünk a több tízezer tárgyat tartalmazó, nagy leletszériákkal: hogyan lehet az ilyen típusú, „megaleletanyagokat” feldolgozni, milyen módszerekkel érdemes restaurálni, szelektálni és értelmezni őket.

Az egyik legfontosabb újításunk az a terv, hogy 2019-től minden évben egy kollégánknak az „Év Régésze”, illetve ezzel párhuzamosan egy szakmán kívüli, civil szereplőnek az „Év Leletbejelentője” címet adjuk ki, természetesen széles körű sajtónyilvánosságot biztosítva az eseménynek.

✿ ✿ ✿

„Régészet Napja” 2017-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen

Az antikvitás emlékei

egy elfeledett egyetemi gyűjteményben

Szebenyi Tamás
Gyurka Orsolya

A Debreceni Egyetem megalapítását követően már egy éven belül, 1915-ben felmerült az igény egy régészeti tanszék felállítására, az érdemi munka azonban csak 1926-ban kezdődhetett meg a Láng Nándor vezette archeológiai szakelőadóság megszervezésével. Az alapító iratokban tanszékként szereplő Régészeti Intézet végül 1938-ban születhetett meg, amely egészen az 1949-ben eszközölt szervezeti átalakításokig önállóan működhetett. Járdányi-Paulovics István vezetésével azonban a régészet iránt érdeklődő hallgatók maroknyi csapata még ezek után is részt vehetett feltárásokon a professzor 1952-ben bekövetkezett haláláig.

Közismert, hogy a múzeumokban/kiállítóhelyeken szervezett formában bemutatott tárgyak, illetve a magángyűjtemények mélyén rejtőző kincsek mellett a régészeti tanszékkel rendelkező egyetemeken is találhatunk olyan régészeti leleteket, amelyek főként az adott intézmény volt oktatóinak hagyatékaként őrződtek meg az utókornak. Unikálisnak számít talán ezek között a Debreceni Egyetem Klasszika-filológiai és Ókortörténeti Tanszékének gyűjteménye, hiszen a régészeti örökségünk felkutatását célzó oktatás az intézményben már régen befejeződött.

A legkorábbi kőkortól egészen a török hódoltság koráig tárgyi emékanyagot felvonultató hagyaték a magyarországi és az erdélyi régészet hőskorának kiváló metszetét adja. Alapját minden bizonnyal az egyetem berkein belül működő Classica-philológiai és Művésszettörténeti Múzeum képezhette, amely 1932-ben nyugalomba vonuló vezetője után a Láng Nándor Múzeum nevet kapta. Sajnos a vonatkozó dokumentáció elkallódása miatt a múzeum törzsanyagának rekonstruálására mára már nem tehetünk kísérletet. Bizonyos azonban, hogy a jelenleg is az egyetemi gyűjteményben található őskori leletek meghatározó része 1938-ban Roska Mártonnal együtt érkezhetett Kolozsvárról, aki ezeken felül számos belföldi cserével is gazdagította a tárgyak sorát mindösszesen 2 éves itt tartózkodása alatt. Személye révén a debreceni leletanyag számos szállal kötődik más hazai és erdélyi hagyatékokhoz is, mint például a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékének gyűjteményéhez, ahol 1945 és 1950 között tevékenykedett. A Járdányi-Paulovics István által a Dunántúlon vezetett ásatások révén később számos római kori emlék kerülhetett be első kézből is a Debreceni Egyetemre. Sajnos Járdányi-Paulovics 1952-ben bekövetkezett halálával a régészeti képzéssel együtt a gyűjtemény

is elvesztette utolsó pártfogóját: az egyetemen belüli strukturális változások, és így a leletanyag többszöri szakszerűtlen költöztetése folytán számos tárgy elveszett, a leltárkönyvek pedig az egykori Láng Nándor Múzeummal együtt a feledés homályába merültek. A leletanyag rendszerezése a jelenlegi tanszékvezetés érdeklődésének hála az elmúlt években indulhatott meg ismét, így a hagyaték talán újra komolyabb publicitást kaphat a közeljövőben.

A hagyaték szerteágazó eredete magában hordozza a magyarázatot annak igen heterogén összetételére is. Változatossága ellenére a legunikálisabb tárgyakat mégis a leletanyag egészének mindössze töredékét alkotó ókori eredetű tárgyak között kell keresnünk.

A hazai vidéki gyűjteményekben igen ritkának számítanak az antik görög eredetű kerámiaedények, amelyekből Debrecenben a számos színesre festett, geometrikus díszű töredék mellett 4 egész darabot is megcsodálhatunk. Leglátványosabbként talán azt a 2 db *léküthosz* típusú olajtároló edényt emelhetjük ki, amelyeknek festetlen felületén fekete bevonatttal felvitt minta figyelhető meg. A nagyobbik, kevésbé töredékes tárgyon az emberek és lovak elnagyolt ábrázolása a díszítés többi stilisztikai vonásával együtt a Haimón-festőnek a Kr. e. 5. században működő műhelyére utal. Szintén ebből az időszakból maradhatott ránk a kis méretű korinthoszi gömb *arüballosz,* amely szintén olajtároló edényként funkcionálhatott. A gyűjtemény legkésőbbi görög edénye a nagyon jó állapotban fennmaradt betétes peremű ivóedény *(szkülix),* amelynek gyártását egészen a Kr. e. 4. század második feléig datálhatjuk. Az edények feltehetően Stegmüller Árpád ajándékából származhatnak, aki 1926/1927–1932 között 11 korinthoszi vázát adományozott a gyűjteménynek, ám ugyanígy beszerezhette őket akár Láng Nándor is, aki az Athéni Német Régészeti Intézetben tevékenykedett.

Lékhütosz formájú töredékes edények (balra: a Haimón-festő köréhez kapcsolható edény figurális festéssel; jobbra: horizontális palmettamotívummal díszített darab) (fotó: Lukács Tihamér, DDM)

Rendkívül érdekes lehet a 2 db bronzból öntött női mellszobor eredettörténete. 1899-ben Kárpáti Kelemen tanulmányában közölt fényképeken ismerhetjük fel a debreceni darabokat, amelyek a tanulmányban megadott méretadatok alapján is megfeleltethetők egymásnak. A gyanút tovább erősíti, hogy az eredetileg savariai lelőhelyű darabokról 2005-ben Tóth Endre már, mint eltűnt leletekről számol be. Nem tévedhetünk talán sokat azzal, ha a hiányzó szombathelyi kisplasztikákat látjuk ezekben, amelyek Járdányi-Paulovics István révén kerülhettek Debrecenbe. Hasonló sorsa lehetett a hagyaték áldozati jelenetet ábrázoló bronz domborművének is, amelynek pontos analógiája szintén Savariából ismert, így valószínűleg a jelenleg Debrecenben található lelet szintén egy savariai műhely terméke lehet. Ugyanezen intézményközi kapcsolatokat mutatják a gyűjtemény római luxusedény- *(terra sigillata)* töredékei, amelyek Aquincumból és Savariából egyaránt érkezhettek. Az Alföld római korának tárgyi hagyatékába nem illő leletekben így gyakran intézményközi ajándékokat kell látnunk, mintsem barbárok zsákmányát vagy a korabeli kereskedelem eredményét.

Lekopott festésű korinthoszi gömb *arüballosz* (fotó: Lukács Tihamér, DDM)

Több töredékből összeállítható betétes peremű tál (fotó: Lukács Tihamér, DDM)

Feltehetően savariai lelőhelyű, női alakokat ábrázoló bronzból öntött római kisplasztikák (fotó: Lukács Tihamér, DDM)

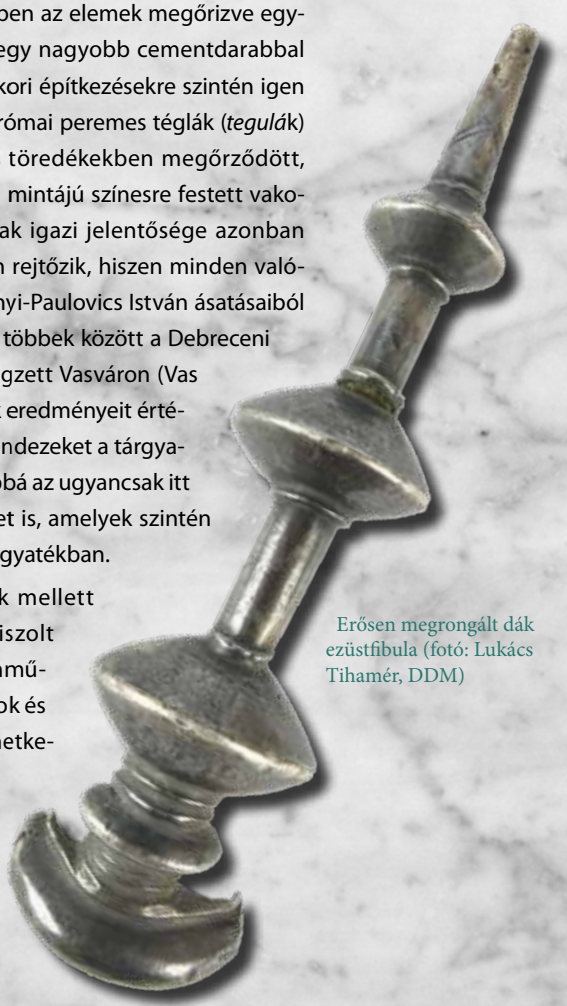
Számos ókori leletről feltételezhetjük annak erdélyi eredetét, azonban a dák fibula (ruhakapcsoló tű) esetében nem merülhet fel kétség. Az ezüst ékszer igen jellegzetes típust képvisel (bár ez az erősen tagolt variáns lényegesen ritkábban jelenik meg), amely Erdélyben és a Körösök vidékén a Kr. e. 2. század végétől egészen a Kr. e. 1. század végéig lehetett használatban. A viaszveszejtéses technikával készült test tökéletes állapotban örződött meg, azonban a ruhakapcsoló tű szintén ezüstből készült rugószekezetét a tárgy alsó részéről eltávolították, amelyre a jól megfigyelhető durva vésésnyomok utalnak. Hasonlóan több más tárgyon is tapasztalhatók fűrészelés vagy polírozás nyomai. Ezeket modern kori beavatkozásoknak tekinthetjük, feltehetően a gyűjteménybe kerülésük előttről származnak, még egykori megtalálójuk bánhatott el velük hasonlóan szakszerűtlenül.

Bár kevésbé látványosak, meglepően nagy mennyiségben vannak jelen a leletanyagban a római építőanyagok. A számos különböző típusú terrazo padlóelem között a legnagyobb információtartalommal az a több piskóta alakú darabból álló együttes bír, amelyben az elemek megőrizve egykori elrendezésüket, aljukon egy nagyobb cementdarabbal maradtak ránk. A római kori építkezésekre szintén igen jellemzőek a bélyeges római peremes téglák (*tegulák*) vagy a sajnos igen kis töredékekben megőrződött, így kiszerkeszthetetlen mintájú színesre festett vakolattöredékek. A tárgyak igazi jelentősége azonban újra csak eredetükben rejtőzik, hiszen minden valószínűség szerint Járdányi-Paulovics István ásatásaiból származnak, amelyeket többek között a Debreceni Egyetem hallgatóival végzett Vasváron (Vas megyében). Az ásatások eredményeit értékelő közleményében mindezeket a tárgyakat érinti, említve továbbá az ugyancsak itt feltárt újkőkori leleteket is, amelyek szintén megtalálhatók még a hagyatékban.

Áldozati jelenetet ábrázoló bronzöntvény (fotó: Lukács Tihamér, DDM)

A fenti ókori tárgyak mellett még számtalan őskori csiszolt kőeszköz, a bronzkori fémművesség remekei (kard, csákányok és karperecek) vagy éppen a honfoglalás kori temetkezéshez kapcsolható aranyozott ezüst ruhaveretek is a debreceni egyetemi gyűjtemény részét képezik, amelyek talán majd egy következő cikk témáját is adhatják.

Erősen megrongált dák ezüstfibula (fotó: Lukács Tihamér, DDM)

Egy bronzkori tetoválóművész készlete?

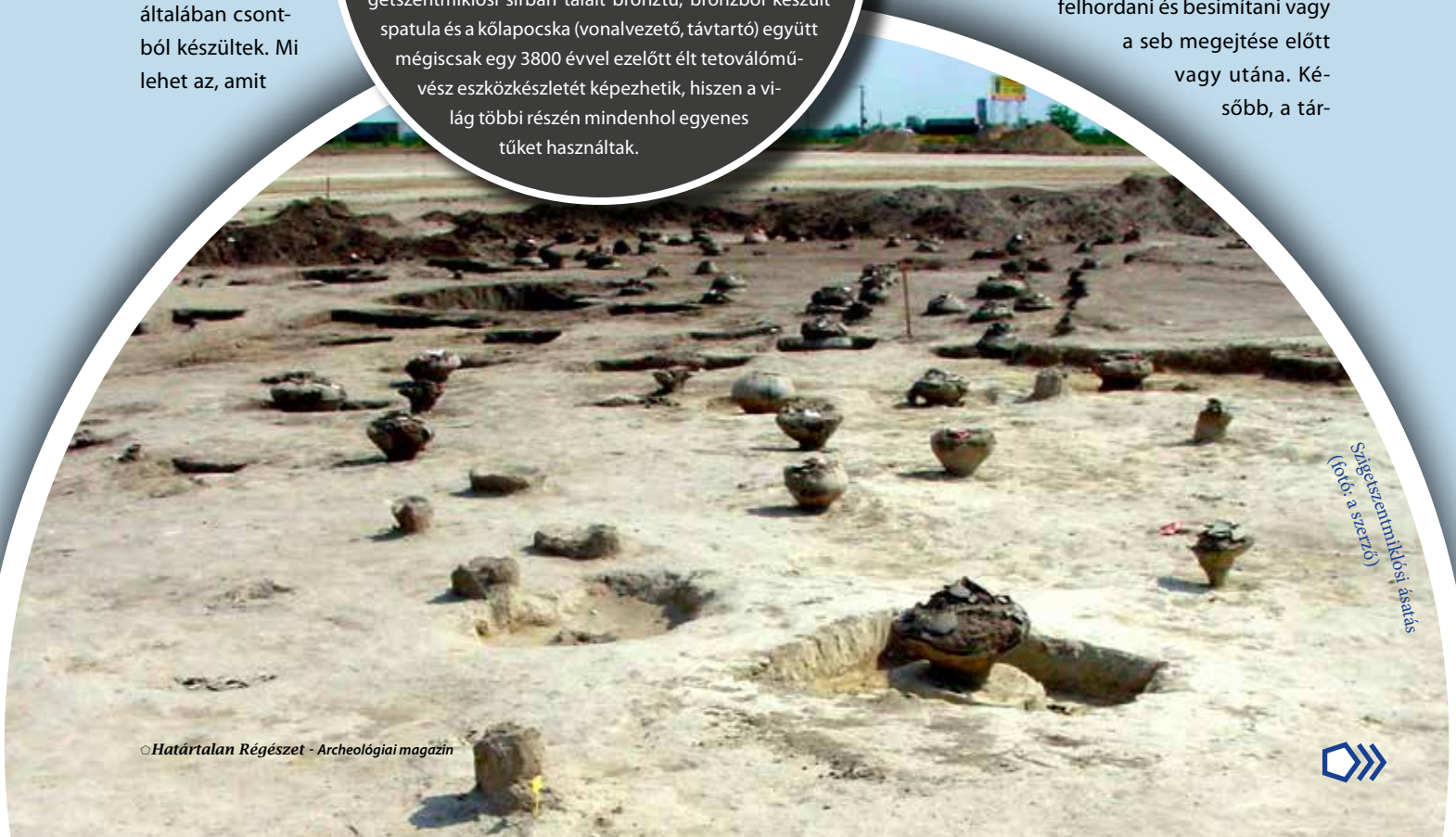
Vicze Magdolna

Néhány évvel ezelőtt szokatlan leletre bukkantunk egy sírban, Szigetszentmiklós határában. Az ottani Auchan áruház megépítése előtt régészeti ásatáson a középső bronzkori Vatya-kultúra (Kr. e. 1800–1500) közel 500 síros urnatemetőjét tártuk fel. Az egyik sírban három érdekes tárgy volt a halott maradványai között.

A sírok feltárása közben mi, régészek általában azon gondolkodunk, vajon egy-egy sírban milyen mellékletet találunk majd. A 245. sír bontásakor igencsak meglepődtünk, amikor olyan leletek kerültek elő, amilyeneket eddig nem ismertünk a Vatya-kultúra területéről. Találtunk egy behajlított fejű bronztűt, egy átfúrt, lapos, téglalap alakú követ és egy simításra alkalmas kis bronzból készült spatulát. Egyértelmű volt, hogy ezek a leletek egy összetartozó készlet darabjai lehettek. Különösen elgondolkodtató volt a kis bronzból készült spatula, hiszen bár az őskorból rengeteg simítóeszközt ismerünk, de azok általában csontból készültek. Mi lehet az, amit kis mennyiségben, precízen kell szét- vagy elkenni? Számomra teljesen értelmetlennek tűnt a behajlított fejű tű is. Gondolataimat, kérdéseimet megosztottam a leletmentésben segédkezőkkel is. Az egyik fiatalember (akinek a vádliján és vállán látható szép tetoválásait már az ásatás elején megcsodáltam) azonnal észszerű magyarázatot talált a lapos kőre és a behajlított fejű tűre is. Szerinte a lapos követ távtartóként, illetve vonalvezetőként használva a bronztűvel folyamatosan, viszonylag gyorsan, egyenletes mélységű kis lyukakat lehetett ejteni valamilyen rugalmas anyagon, például az emberi bőrön. Ezek alapján a vékony tűt és a kis követ tetoválásra használhatták. Így a spatula funkciója sem volt már kérdéses, hiszen a tetováláshoz viszonylag kis mennyiségű festéket kell felhordani és besimítani vagy a seb megejtése előtt vagy utána. Később, a tár-

Az írott források előtti időkből származó népek nevét nem ismerjük, de azért, hogy meg lehessen különböztetni őket egymástól a régészet tudománya meghatározott szabályok szerint – általában az első megtalálási hely nevével – jelöli az összetartozó közösségeket. A Vatya-kultúra a nevét Vatya Imre ceglédi földbirtokosról kapta, akinek a földjén 1926-ban találták az első nagy méretű urnatemetőt.

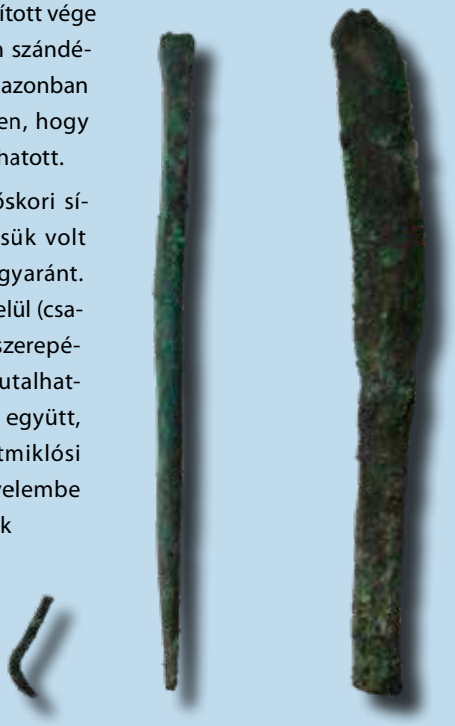
Derékszögben behajlított tetováló tűket csupán Délkelet-Ázsiában és Óceánia szigetvilágában használtak a 15–16. századtól a tetoválómesterek. Az erről a vidékről származó tűk hegye és a behajlítás közötti távolság sokkal nagyobb, mint a szigetszentmiklósin, így azt nem is lehetett volna a bőrön sebek ejtésére használni. De annak ellenére, hogy a kiindulási alapunk tévesnek bizonyult, ez nem változtat azon, hogy a szigetszentmiklósi sírban talált bronztű, bronzból készült spatula és a kőlapocska (vonalvezető, távtartó) együtt mégiscsak egy 3800 évvel ezelőtt élt tetoválóművész eszközkészletét képezhetik, hiszen a világ többi részén mindenhol egyenes tűket használtak.

Szigetszentmiklósi ásatás (fotó: a szerző)

gyak tisztításakor kiderült, hogy a tű behajlított vége valójában sérülés eredménye volt, és nem szándékosan alakították ki így. Ez az új felismerés azonban mégsem változtatott azon az elképzelésen, hogy a három tárgy egy eszközkészlethez tartozhatott.

A régészek régóta tudják, hogy az őskori sírokban talált tárgyaknak fontos jelentésük volt az elhunyt és az őt eltemetők számára egyaránt. Legtöbbször a halott a saját közösségén belül (családjában, falujában, törzsében) betöltött szerepére, fontosságára és/vagy foglalkozására utalhatnak ezek a tárgyak. Ezért kell a tárgyakat együtt, egy egységként vizsgálni. A szigetszentmiklósi sír esetében két fontos tényezőt kell figyelembe vennünk. Az egyik, hogy a három tárgynak csak együttesként van jelentése, a másik, hogy ilyen eszközkészlet ebben a környezetben eddig még nem került elő. Tehát viszonylag ritka foglalkozással lehet dolgunk. Mindezek alapján több mint valószínű, hogy szigetszentmiklóson egy bronzkori tetoválóművész munkaeszközeit találhattuk meg. A bronzkorban tehát hazánk területén is ismerhették a tetoválást.

Bronztű és spatula restaurálás előtt (fotó: a szerző)

A DNS az élő szervezetekben található olyan molekula, amely minden egyedre egyénileg jellemző biológiai és örökléstani információt tartalmaz. DNS-vizsgálatok például többek között megválaszolhatnak olyan kérdéseket, hogy a hátra maradt nyomelemek embertől, állattól, nőtől vagy férfitól származnak-e.

A természeti népeknél a tetoválás igen elterjedt szokás volt. Több száz évre visszamenőleg vannak erre vonatkozó néprajzi adataink. Ennél régebbi ismeretet viszont a régészet tudománya tud nyújtani csupán. A tetoválás régészeti emlékeit három csoportra lehet osztani. Az első – az egyetlen közvetlen és a legbiztosabb bizonyíték – az emberi bőrön, szöveten, mint például múmiákon, vagy természetes körülmények között mumifikálódott emberi testen található tetoválás. A második (már közvetett bizonyíték) – az őskori kultúrákban gyakori – emberábrázolásokon látható jelek, amelyek egyértelműen nem ruházatot vagy testfestést ábrázolnak/jelenítenek meg. A harmadik (szintén közvetett bizonyíték) a tetováláshoz használt eszközök együttes előfordulása (csakúgy mint a szigetszentmiklósi sír esetében).

A tiroli Alpokban talált őskori megfagyott férfi, Ötzi holtteste az eddigi legrégebbi, tetovált emberi maradvány. Kb. Kr. e. 3300-ból származik, és mintegy 61 tetovált jel maradt fent rajta. A közelmúltban ehhez korban igen közeli (Kr. e. 3200 körüli) időből, az ókori Egyiptomból származó négy múmián is találtak tetoválásokat. Mindez azt mutatja, hogy a tetoválás már 5000-6000 évvel ezelőtt egymástól távoli területeken is elterjedt volt. Számunkra Ötzi azért fontos különösen, mert időben és földrajzilag ez áll a legközelebb a Szigetszentmiklóson talált leletekhez.

Európában már az újkőkorból (Kr. e. 8000–5000) és a rézkorból (Kr. e. 5000–3000) is ismerünk számos, emberalakot ábrázoló csont- és agyagtárgyat. A kutatók megállapították, hogy a rajtuk elhelyezkedő némelyik motívum közvetve akár tetoválást is jelölhet. A legújabb anyagvizsgálatok pedig néhány hasonló korú csontáron festéknyomok maradványait találták meg. A további kutatások talán kimutatják majd emberi DNS nyomait is ezeken az eszközökön, és akkor esetleg a tetoválás akár egészen korai, tehát újkőkori megjelenése is igazolhatóvá válhat.

Átfúrt kő vonalvezető, illetve élező (fotó: a szerző)

Ezzel rátértünk a harmadik emlékcsoportra, a tetováló szerszámkészletek kérdésére. A szakemberek a világ minden tájáról összegyűjtötték a tetoválókészletekre utaló adatokat és sok tanulmány foglalkozott azzal, vajon milyen tárgyak tartozhattak feltétlenül egy alapvető készletbe. Az eszközkészlet darabjainak kérdése azért fontos, mert a tetoválás alapeszközeit (tűk, árak, spatulák stb.) a mindennapi élet más területein is rendszeresen használták az emberek, így csak akkor lehetünk biztosak, hogy mikor mire

használták őket, ha a tárgyakat egy összetartozó egység részeként találjuk meg. Tanulmányok alapján biztosan tetováló-készletről lehet szó, ha a következő tárgyak vannak együtt: tű/tűk, festék, festékőrlő, festékkeverő/-tartó tálka, applikátor (felhordó- vagy kenőszerszám), ruha/bőr/toll, fakalapács, élező, gyógyfűvek, minta és a mindezeket együtt tartó táska vagy doboz.

Hazánk éghajlati viszonyai között a szerves anyagból készült tárgyak nem maradnak fent, így nem is remélhetjük, hogy a leletanyagban előforduljon ruha/bőr/toll, gyógyfüvek, fakalapács, illetve tároló doboz/táska. Ahogyan a valószínűleg fából készült festékőrlő és festékes tálka, valamint a spatula és a tű nyele is elkorhadt. A ránk maradt fémből készült tű, a festék felhordására használt bronzból készült spatula és a vonalvezetőnek (mintának) és egyben élezőnek is használható kő azonban mind beleillik az úgynevezett tetováló alapkészletbe. Festéket vagy festésre alkalmas anyagot sem találtunk, de a legygyakrabban tetoválásra kormot, illetve elszenesedett fát használhattak, amely szintén lebomlott. Az ilyen közvetett leletegyüttesek alapján az első tetováló-készleteket a felső paleolitikum idejéből (Kr. e. 30 000) találtak franciaországi barlangokban. De egyes kutatók szerint Afrikában már akár százezer évvel ezelőttről is találhatunk hasonló eszközöket.

Vatya-kultúra urnasírja (fotó: a szerző)

Ötzi néhány vonaltetoválása

Több tízezer éve foglalkoztatják tehát az embereket a testükön maradandóan viselhető, látható díszítések/jelek. A tetoválások tehát már a legősibb kultúrák életében is meghatározó és jelentős szerepet tölthettek be. A tetoválásoknak társadalmaktól és koroktól függően lehettek szellemi, orvosi, közösségi vagy egyéni jelentései. Jelölhettek felnőtté válást, társadalmi rangot, foglalkozást, családi vagy törzsi hovatartozást, harci eredményeket, vagy akár természetfölötti erők/hatások irányítására, összegyűjtésére is használhatták őket. Lehetett gyógyító, kirekesztő vagy akár befogadó jelentésük, és lehetett csupán szépséget hangsúlyozó szerepük is. Azt nem tudhatjuk pontosan, hogy hazánkban a bronzkori Vatya-kultúra életében, annak társadalmában a tetoválás milyen szerepet töltött be, de a szigetszentmiklósi leletek alapján valószínű, hogy a tetoválás itt is a szellemi kultúra része volt. Ezzel az ősi világ újabb szelete tárulhatott fel előttünk, s elképzelhetjük, hogy a 245. számú sír tulajdonosa akár a közösségének varázslója, orvosa vagy más módon megkülönböztetett és talán megbecsült tagja lehetett.

✿✿✿

Rövid hírek

Régész-grafikus kiállítása Ópusztaszeren

Honfoglaló eleink címmel az Ópusztaszeri Történeti Emlékparkban 2018 októberéig tekinthető meg Boldog Zoltán régész-grafikus-művész kiállítása. A művész tárlatán a honfoglalás kori és középkori magyar történelem és hadtörténet hiteles, régészeti leleteken alapuló rajzos rekonstrukciói mellett a korabeli bizánci hadviselés és életmód, a varégok vagy épp a besenyők viselete, fegyverzete is megjelenik. A tárlatot a hódmezővásárhelyi Tornyai János Múzeum és a szegedi Móra Ferenc Múzeum gyűjteményeinek honfoglalás kori régészeti leletei egészítik ki.

Újkőkori kutak Tiszakürt határában

Az M44-es nyomvonalán zajló feltárások során két, az újkőkorra keltezhető (kb. 7300 éves) kút került elő Tiszakürt határában. A kutak az egykori települések szélein találhatók, és különböző szerkezetűek. A szolnoki múzeum régészei egy ácsolt szerkezetre bukkantak, míg az ELTE ásatásán egy ún. „bodonkút" került elő. Ez gyakorlatilag egy kettévágott, majd mindkét felén kivájt fatörzset jelent, melyet összeillesztettek. Az alsó illesztés szerencsére megmaradt, így jól lehet látni a törzs átfúrásának és a kötélként használt hajlékony ágaknak a nyomait. Mindkét kút faszerkezetét kiemelték, és megkezdték a hosszas konzerválási folyamatot.

Maja falfestmények Mexikóban

A Yucatán-félsziget (Dél-Mexikó) esőerdejében fantasztikus maja festményeket fedeztek fel egy barlang falán. A rajzok madarakat, emlősöket, keresztet és egyéb geometrikus formákat ábrázolnak, illetve emberi alakokat, köztük egy harcost is. A mexikói régészek egyelőre nem tudják meghatározni a festmények jelentését és pontos korukat sem, mégis a legjelentősebb barlangrajzok közé teszik ezt a felfedezést.

.... a világból

Bácsmegi Gábor

Újabb megalitikus sír Írországban

Co Meath (Írország) közelében, az UNESCO világörökség-listáján szereplő Brú na Bóinne régészeti lelőhely szívében egy újabb újkőkori kamrasírt tártak fel a régészek. A mintegy 40 méter átmérőjű kamra kb. fele a híres newgrange-i sírnak. A kutatók szerint azonban az újonnan feltárt kamra lehetett az egyik legkorábbi sír, a maga 5500 évével. Ráadásul az ásatáson talált egyik ún. szegélykövön igen sok karcolt díszt találtak. A leletet az elmúlt 50 év egyik legjelentősebb megalitikus felfedezésének minősítették a régészek.

Korábbi lehet az emberi megtelepedés Krétán

Kréta évmilliók óta sziget, így az első lakosoknak is át kellett kelniük a tengeren. Korábban úgy vélték, hogy erre 10.000 éve került sor először. 2008 és 2009 közt görög és amerikai kutatók Plakias környékén (Kréta déli része) több száz pattintott kőeszközt találtak, amelyek legalább 130.000 évesek, és valószínűleg a Neander-völgyi emberek készítették. A felfedezés után nem sokkal Naxos szigetén is találtak olyan kőeszközöket, melyeket 50.000 és 200.000 év közé kelteznek. Az új leletek fényében valószínűleg újra kell gondolni a görög szigetek betelepülésének problematikáját.

Középkori stratégiai játék Skóciában

Old Deer (Skócia) falu mellett folynak régészeti kutatások a középkori apátság területén. Az ásatások egyik szenzációja egy kőből készült játék, mely a „hnefatafl" nevű északi stratégiai játékhoz készült. Igen ritka leletnek számít, és főként keresztény egyházi környezetben került elő. Az 1219-ben alapított apátság alatt valamilyen faszerkezetű építményre bukkantak, mely a kutatók gyanúja szerint az elveszett monostor lehetett. Ez a monostor összefüggésbe hozható a *Book of Deerrel,* melyben az első írásos skót-gael nyelvemlékek találhatók.

Emberi maradványok a gödrökben

A régészeti ásatásokon megszokottnak számító kerek gödrök feltárása során meglepő felfedezést tettek Jászberény határában a régészek. Összesen 6 ember maradványait találták meg a gödrökbe dobva. Néhány gödörben összegyűjtve találták meg az emberi maradványokat, míg az egyikben egy teljes emberi vázat találtak, melyet valószínűleg egyszerűen beledobtak. A régészek szerint talán egy 3300–3500 éve lezajlott csata veszteseinek maradványait találták meg.

Középkori érmelelet Hollandiában

A holland vízművek munkatársai érmékre és egy edényre bukkantak Vianen (Hollandia) közelében. Értesítették a régészeket, akik fel is tárták a leletet. Az ásatás eredményeképp kb. 500 érme került napvilágra, melyek közül 12 darab arany, míg a többi ezüst volt. Az érméket zsákban vagy valamilyen ruhában tették az edénybe. A legtöbb érmét az 1470-es és 1480-as években verték. A holland érmék mellett VI. Henrik angol király, Burgundiai Dávid utrechti püspök és II. Pál pápa által vert érméket rejtettek el.

Zsákmány vagy kereskedelem?

A Kannah Creek környéki ásatásokon (Colorado, USA) ritka leletre bukkantak a régészek. Az egyik vasdarabról kiderült, hogy egy keréklakatos, spanyol pisztoly része lehetett, valamikor a 16–17. században. Ez az első ilyen lelet a régióban, eddig főként Texas és Új-Mexikó államokban találtak hasonlókat. A coloradói lelőhelyen előkerültek még páncéldarabok is, valamint egy, a főleg a középkori Európában használt, úgynevezett „rondell tőr" is. Két elképzelésük van a kutatóknak a tárgyak idekerülésére. Eddig úgy gondolták, hogy a spanyolok az 1700-as években jelentek meg ezen a területen, de akár korábban is vezethettek expedíciót a környékre. A másik elképzelés szerint akár a helyi, ute indiánokkal történt kereskedelem révén is idekerülhettek ezek a tárgyak.

ÉVMILLIÓK URAI

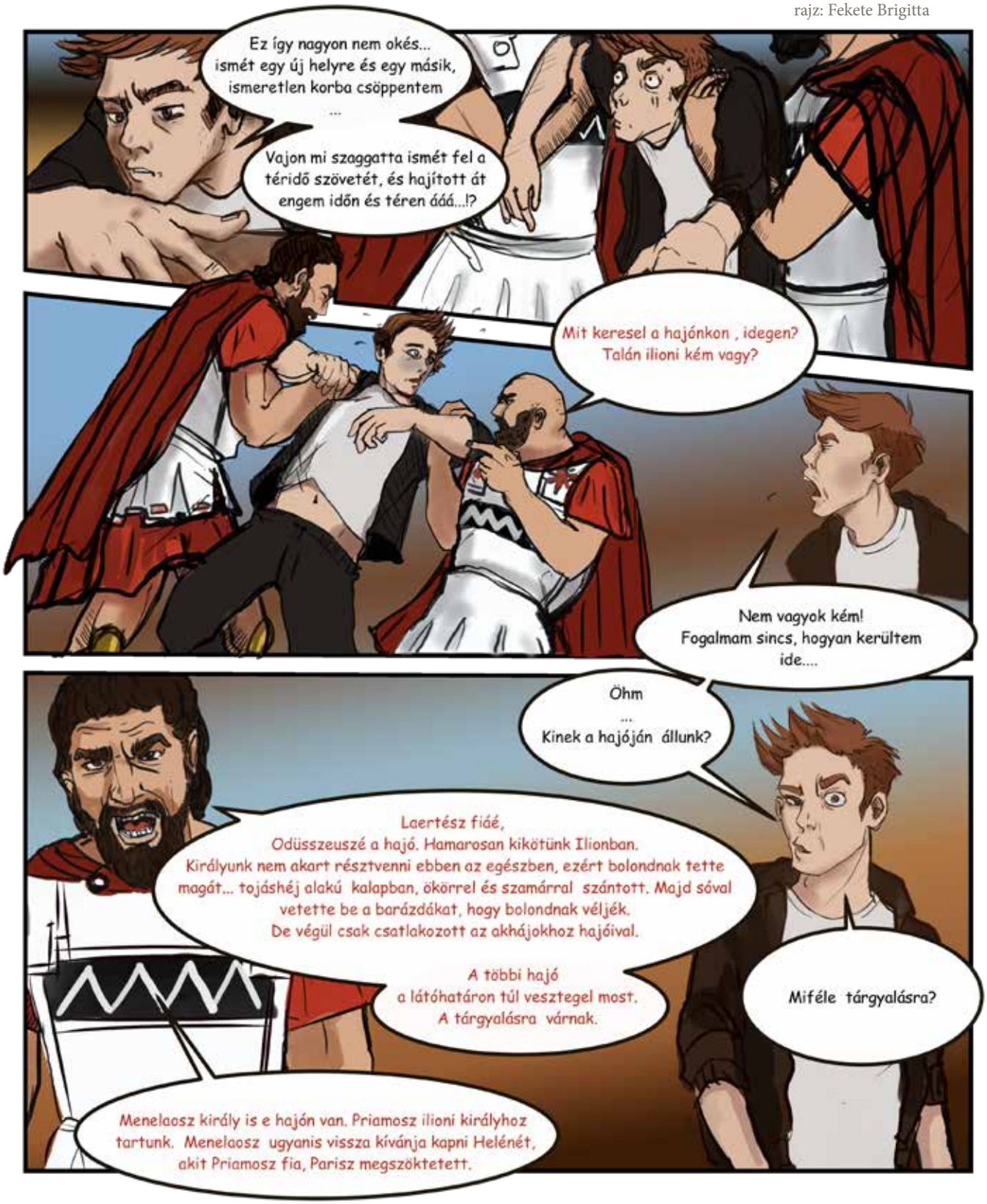
ÉLETHŰ DINÓK AMERIKÁBÓL

Kiállítás a Móra Ferenc Múzeumban
Szeged, Roosevelt tér 1-3.

2018. július 16. – január 11.

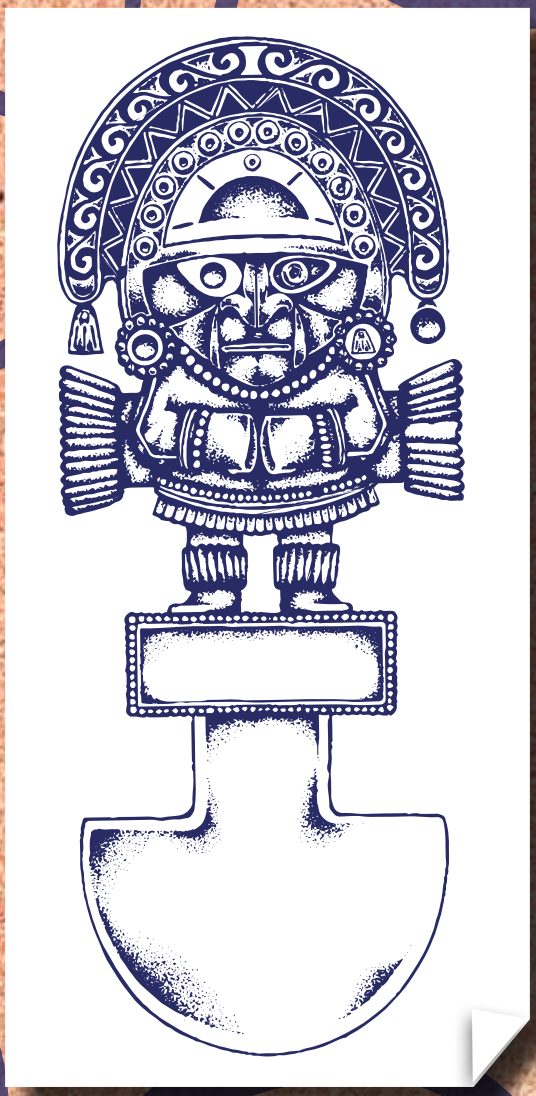
A TÉRIDŐ VÁNDORAI

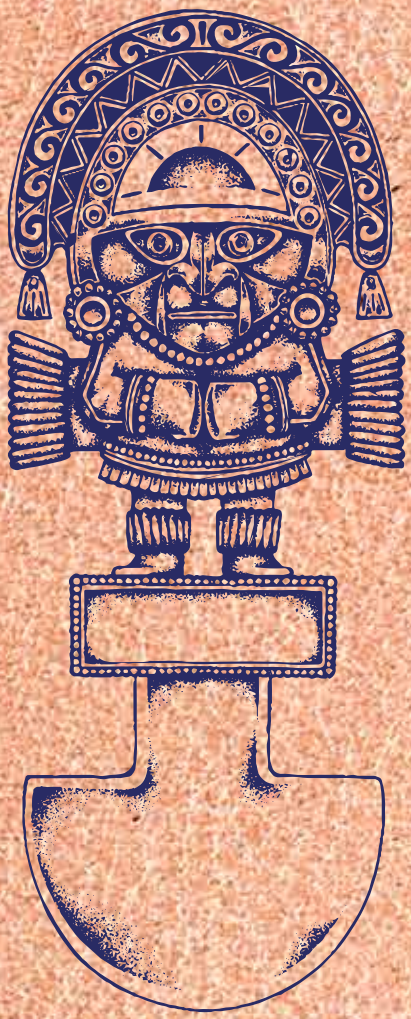
szöveg: Felföldi Szabolcs
rajz: Fekete Brigitta

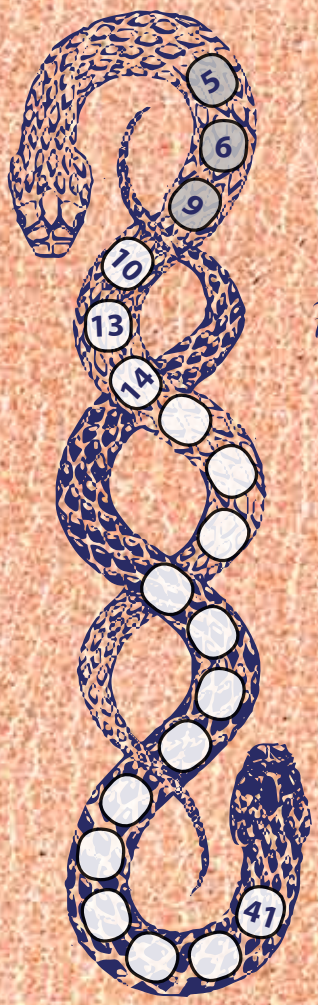

Kikötéshez készülődni!! Horgonyt le!
Na ne!
...
I-i-i-ilyen nincs!
Ezek... Menelaosz és Odüsszeusz!
Ezt nem hiszem el! Most meg a bronzkori Trójába csöppentem... Ha apám ezt láthatná
...
Lehet, kérnem kellene egy autógrammot tőlük... vagy egy közös fotót ...!!!
Itt az ideje asszonyomat visszaszerezni. Utána bevesszük Iliont! Nincs kegyelem az ilioniaknak!
TÁMADÁÁÁS!!!
...
TÁMADÁS ILION ELLEN!!!!
HALÁL AZ ILIONIAKRA!!!
GLUK
Hát elkezdődött
...
elkezdődött a trójai háború
...
TAP
TAP
TAP
Nagyon úgy néz ki, hogy nem igazán jött össze az a tárgyalás...
És én itt vagyok ... az első sorból nézhetem ...

Folyt. köv.

A tetováló egész nap dolgozott. Az utolsó munkájában tíz hibát vétett, mert már nagyon fáradt volt. Segíts neki megtalálni a különbségeket!

FOLYTASD A SZÁMSORT!

A keresztrejtvény játékunk nyertesei: Begala Lehel András, Molnár Erzsébet, Pesti Roland. Gratulálunk!

M1rc7 P4l9
h#gt3t[v$l¤s
8bn F&dl7n
Sk4nd@n4v58
sp3r2t&8l#s
M7s@ss4p#
C5c3r7
r4m28 k@zt8rs1s&g
gl@d4#t7rha[rc
r2d><k6rb%n k9r-
me~gh5t7r&z9s
Z2ldh4l[mp8szt4
8r[szl5nsz7v& R8ch[rd
sp5r&lf4gg7

Szimbólumokban írd!

A magánhangzókat számokkal és szimbólumokkal helyettesítettük, azonban egy szimbólum nem mindig ugyanazt a betűt takarja. Használd az agyad varázslatos problémamegoldó képességét! Olvasd el a megadott szavakat, személy- és helyneveket! Az utolsó feladvány egy mondat, amely jelen számunk beküldendő megfejtése!

4z 8rsz3g n[p3 cs2p& 4r9nyf]g6t h&rd, v3gy j7bb#n m8ndv>, <gyf6jt] 4r}nyb6rk&l€tt#l f7d8 2 f&g&7t; 8g4n #gy3s>n cs6n{lj7k: 4z [ls8 &s 4 f#ls5 f7g<k8t 5gy&r7nt 5l t@dj8k f5dn7.

A megfejtést 2018. november 15-ig a hatartalanreg@gmail.com e-mail címre vagy postai úton a Móra Ferenc Múzeum címére (6720 Szeged, Roosevelt tér 1–3.) kérjük elküldeni. Megfejtőink között három nyereményt sorsolunk ki!

Recept

Mákos zsemlyekása

Zay Orsolya

E havi receptünk egy török kori étel, melynek ugyan kása a neve, de a mai embert inkább a jól ismert mákos gubára emlékeztetheti. Egy apróság bolondítja meg a fogást: sütni kell az étket.

Az ember életének minden történeti korszakban fontos része volt egy-egy fordulópont, életesemény, mint a pubertás kor kezdete, a felnőtté válás, a házasság vagy a gyermek születése. Ma is megünnepeljük a nagy változásokat hozó eseményeket, melyekhez mindig kapcsolódik valamilyen étkezés is. Bizonyos ünnepeknél is látjuk ezeket a szülőktől, nagyszülőktől tanult szokásokat, amiknél már nem is tudjuk, miért, de azokat a tipikus ételeket készítjük el, amiket gyerekkorunkban láttunk a családban. Ilyen a szerencsét hozó lencsefőzelék újévkor vagy a „kötelező" mákos bejgli karácsonykor. Észre sem vesszük, hogy akár több ezer éves szokásokat gyakorlunk, és mágikus varázslásokat, szerencsehozó rituálékat éltetünk tovább! A hazánkban kedvelt mák az egyik régóta ismert nyugtató-kábító hatású alapanyagunk, ráadásul formája miatt a gyarapodás jelképe is lett. Már az ókorban a sumérok, minósziak és az egyiptomiak is említik: gubójából fájdalomcsillapító, görcsoldó anyagok nyerhetők ki. Ópiumtartalma miatt ma sok európai országban tiltott a termesztése és forgalmazása. Nálunk, magyaroknál azonban nagyon népszerű a gubóban található apró magjai miatt, mely sokféle ételünk alapanyaga. A néprajzi gyűjtésekből is egyértelműen látszik, hogy mágikus képzeteket társítottak őseink a mákhoz – jó szerencsét, hosszú életet, pénzt, gyarapodást vártak az ünnep alkalmával fogyasztott mákos ételektől. Még a ma is használt mókás jókívánság-versike is őrzi a 21. századi ember számára ezt a gondolatsort:

Nem kívánok egyéb átkot / egyél meg egy hektó mákot!

Mindennap csak egy-egy szemet, / addig élj, míg meg nem eszed!

Hozzávalók:

2,5 db nagyobb zsömle
0,5 l házi tej
50 g vaj
2 db tojás
darált mák
porcukor
őrölt fahéj és gyömbér

Elkészítés:

Összevágjuk a zsömléket, majd leöntjük a zsömlekockákat forró tejjel. Áztatjuk egy kicsit, közben kikeverünk két feltört tojást és 50 g vajat, majd összekeverjük a tejes zsömlekockákkal. Az egyveleget kivajazott kerámiaedénybe tesszük két rétegben, és mind a két részletet megszórjuk gyömbérrel, fahéjjal és cukrozott darált mákkal. A tálat 180–200 °C fokra melegített sütőbe tesszük kb. 30–40 percre.

Ugyan a receptünk csak sima zsemlyekását ír le, de a kora újkori receptek sajátossága, hogy idénygyümölcsöket és alapanyagokat használnak fel az ételek gazdagabbá tételére. Így télen a mák vagy akár a dió, mazsola is gyakori volt, főként az adventi, karácsonyi időszakban.

Jó étvágyat!

Híd a múltba

programunk keretében támogatott kezdeményezések:

Múzeumi, régészeti kiadványok

Régészeti és képzőművészeti kiállítások

Orosz–Magyar Uráli Régészeti Expedíció

Szíriai magyar régészeti misszió

1000 éves sólyi templom

Egyetemi ösztöndíjak

Gyermekprogramok

VICVS TEVTO
ÖRÖKSÉGVÉDELMI ALAPÍTVÁNY

Kérjük, támogasson adójának 1%-val! Adószámunk: 18714784213

Válogatás a Martin Opitz Kiadó legújabb kultúrtörténeti kiadványaiból

A Martin Opitz Kiadó 2017-ben indította útjára **TÉRformák–TÁRsadalomformák** címen építészetszociológiai tematikájú sorozatát. A **TérTár** első kötetében a tanulás helyei, azaz az iskolák építészeti formái kerülnek górcső alá. A kötetben magyar, osztrák, német és belga szerzők saját kutatási eredményeiken keresztül mutatják be a 21. század iskolájának lehetséges megjelenési formáit. Bécs szociális építészetét ismerteti a második kötet. A tanulmányok átfogó képet nyújtanak a városrendezési, történeti, gazdasági, politikai keretekről és kérdésekről, valamint a bécsi modell időben változó fogalmáról, illetve mai problémáiról.

Az ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszéke és a TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszéke közösen tartotta meg 2017-ben a **Dimenziók I.** című konferenciáját. A előadásokból született **FUT – Földrajz – Utazás – Történelem** tanulmánykötet arról ad képet, miként látták Magyarországot a 16–19. században felkereső tudományos utazók, illetve milyen tapasztalatokra tettek szert a hazánkból külföldre látogató magyarok a számukra idegen kultúrákban.

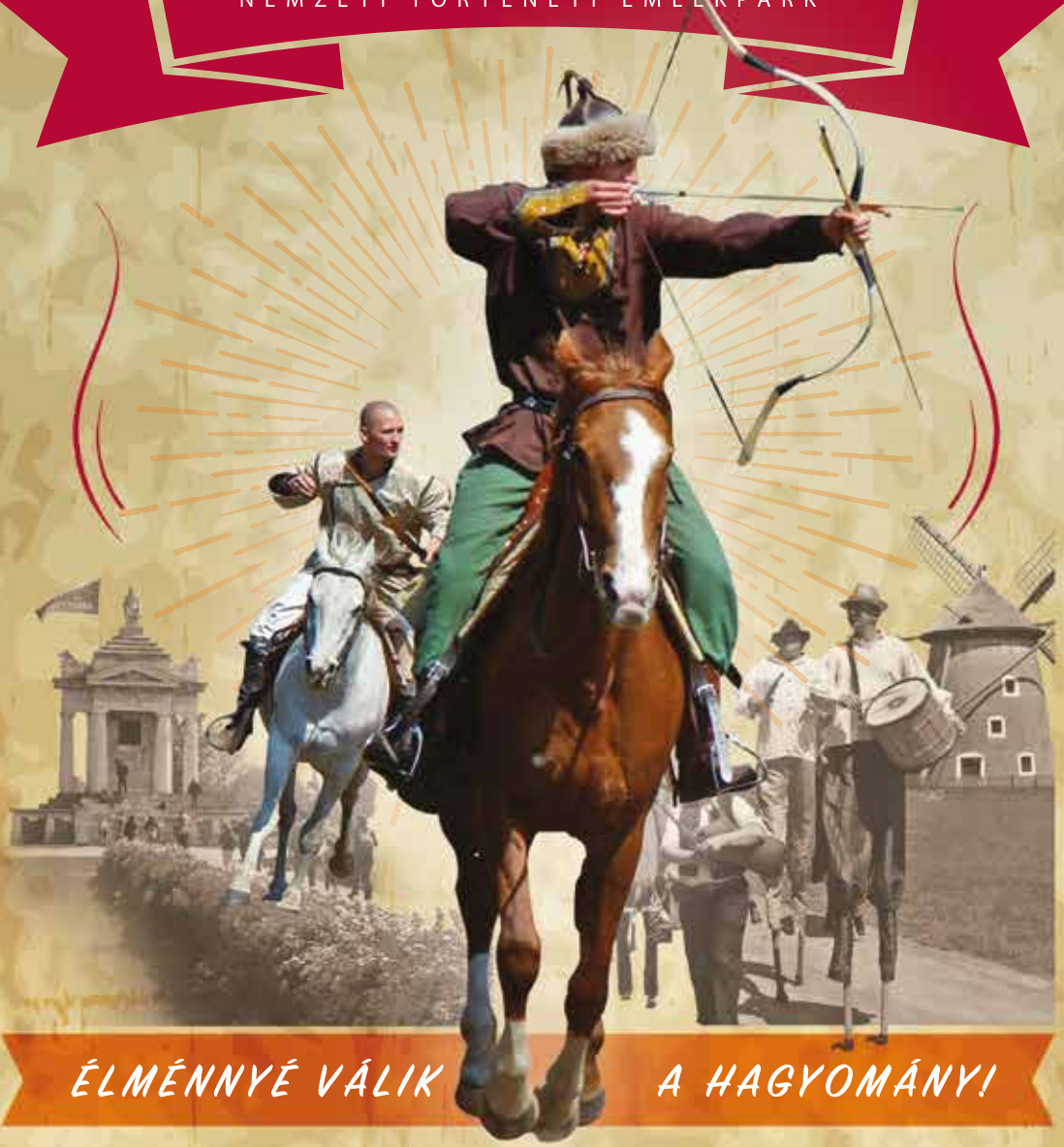
opitzkonyvek@gmail.com
facebook.com/opitzkiado
+36 30 321 1288

www.martinopitz.hu

Martin Opitz Kiadó

ÓPUSZTASZER

NEMZETI TÖRTÉNETI EMLÉKPARK

ÉLMÉNNYÉ VÁLIK A HAGYOMÁNY!

WWW.OPUSZTASZER.HU / WWW.FACEBOOK.COM/OPUSZTASZER

MORAMUZEUM.HU

MORAMUZEUM

A magazin támogatója

Nemzeti Kulturális Alap

9 772416 307004 18003